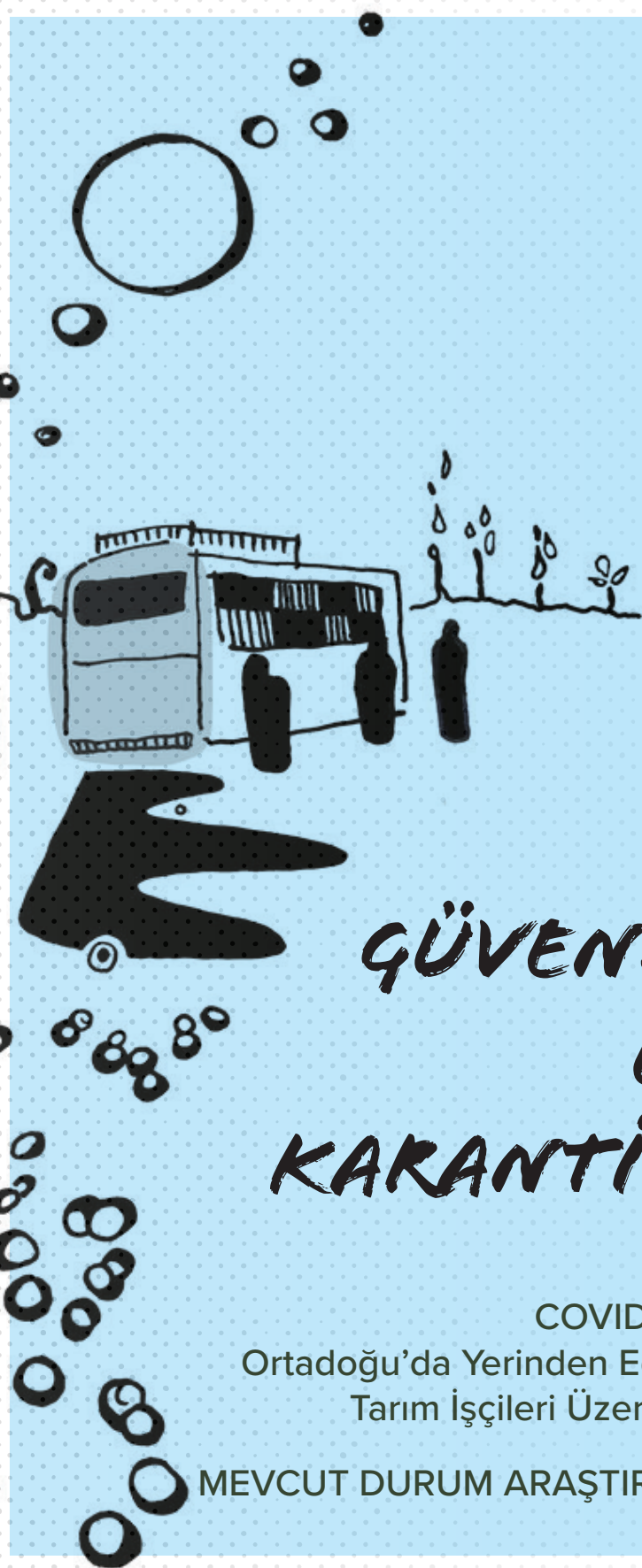
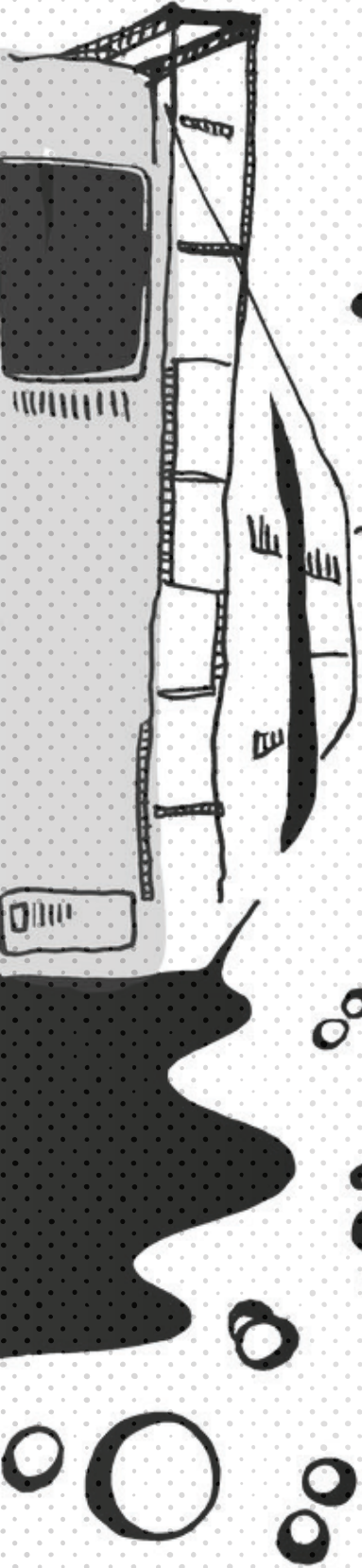

Nisan 2021

GÜVENCESİZ EMEK KARANTİNADA

COVID-19 Salgınının
Ortadoğu'da Yerinden Edilmiş Suriyeli
Tarım İşçileri Üzerindeki Etkileri

MEVCUT DURUM ARAŞTIRMA RAPORU

GÜVENCESİZ EMEK KARANTİNADA

COVID-19 Salgınının
Ortadoğu'da Yerinden Edilmiş Suriyeli
Tarım İşçileri Üzerindeki Etkileri

MEVCUT DURUM ARAŞTIRMA RAPORU

GÜVENCESİZ EMEK KARANTİNADA

COVID-19 Salgınının Ortadoğu'da Yerinden Edilmiş Suriyeli Tarım İşçileri Üzerindeki Etkileri MEVCUT DURUM ARAŞTIRMA RAPORU

Hazırlayanlar

Ann-Christin Zuntz
Mackenzie Klema
Lisa Boden
Sinem Sefa Akay
Bürge Akbulut
Ertan Karabıyık
Shafer Abdullateef
Esraa Almashhour
Salim Faisal Alnabolsi

Çizimler

Sophia Neilson
Sophia'nın çizimleri için 2021 Nisan ayında yayınlanan *Çalışan Ellere Sağlık - Yerlerinden Edilmiş Suriyeli Tarım İşçilerinin COVID-19 Pandemisi Sırasındaki Hikayeleri* (proje websayfasından erişilebilir). Sophia'nın sanatı hakkında daha fazla bilgi edinmek için onu Instagram ve Twitter'da takip edin @SoofIllustrates

Tasarım ve mizanpaj

Karaşın Grafik Tasarım

Altan Özyurt Matbaacılık, Ankara tarafından basılmıştır
500 kopya, Mayıs 2021

© Bu yayın bir kamu malıdır. Alıntılar kaynak gösterilerek yapılabilir; izinsiz olarak tamamı veya bir kısmı çoğaltılabilir, fotokopisi çekilebilir, elektronik ortamlarda kopyalanabilir ve geniş çapta dağıtılabilir.

Önerilen alıntı:

Zuntz, A. ve diğerleri. 2021. Precarious Labour under Lockdown. Impacts of the COVID-19 Pandemic on Displaced Syrian Agricultural Workers in the Middle East. Situation Analysis Report. Ankara: One Health FIELD Network, Kalkınma Atölyesi ve Syrian Academic Expertise.

Karantineda Zorunlu Göçmen Emeği Projesi hakkında daha fazla bilgi için
www.onehealthfieldnetwork.org/refugee-labour-under-lockdown

Bu raporda ifade edilen görüşler yazarlara aittir ve Arts and Humanities Research Council ve the Modern Slavery PEC görüşlerini yansıtmamaktadır.

Teşekkür

Bu rapor, 80 Suriyeli tarım işçisinin yanı sıra **Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi** için uzaktan görüşmeyi kabul eden 40 Suriyeli, Ürdünlü, Türk ve Lübnanlı tarım aracısı ve işverenin iş birliği olmadan mümkün olmazdı. Yazarlar, bu projeyi finanse ederek İskoçya, Türkiye ve Ürdün'deki akademisyenleri ve saha çalışanlarını bir araya getiren Arts and Humanities Research Council (Sanat ve Beşerî Bilimler Araştırma Konseyi) ile Modern Slavery PEC (Modern Kölelik ve İnsan Hakları Politika ve Kanıt Merkezi) teşekkür eder. Aynı zamanda, desteği yerinden edilmiş Suriyeli akademisyenleri bu araştırmaya dahil etmeyi mümkün kılan, Council for At-Risk Academics - Cara (Risk Altındaki Akademisyenler) Ortadoğu Danışmanı ve Suriye Programı Bölge Koordinatörü Kate Robertson'a müteşekkirimiz. Haritaları sağladığı için Dr. Joe Zuntz'a özel bir teşekkür borçluyuz.

Fon sağlayıcılar

Bu araştırma Arts and Humanities Research Council (AHRC) ve Modern Slavery and Human Rights Policy and Evidence Centre (the Modern Slavery PEC) tarafından finanse edilmiştir.

**MODERN SLAVERY
& HUMAN RIGHTS**
Led by the Bingham Centre

POLICY &
EVIDENCE
CENTRE

Arts and
Humanities
Research Council

Arts and Humanities Research Council (AHRC) tarih, arkeoloji, dijital içerik, felsefe, diller, tasarım, kültürel miras, alan çalışmaları, yaratıcı sanatlar ve performans sanatları ve daha pek çoğu gibi çeşitli konularda dünya çığında bağımsız araştırmacıları finanse etmektedir. AHRC, bir dizi ortakla iş birliği içinde araştırma ve lisansüstü eğitimi finanse etmek için bu mali yıl içinde yaklaşık 98 milyon sterlin harcayacaktır. Kamu fonları tahsisi ile desteklenen araştırmaların niteliği ve kapsamı, sadece sosyal ve kültürel faydalar sağlamak ve İngiltere'nin ekonomik başarısına katkıda bulunmakla kalmamakta, aynı zamanda dünya genelindeki toplumların kültürüne ve refahına da katkı sağlamaktadır. ahrc.ukri.org adresindeki AHRC web sitesini ziyaret edebilir, Twitter'da @ahrcpress ve Instagram'da @ahrcpress hesaplarını takip edebilir ve Facebook'ta Arts and Humanities Research Council olarak arayabilirsiniz.

The Modern Slavery and Human Rights Policy and Evidence Centre (the Modern Slavery PEC), modern köleliğin daha iyi anlaşılmasının sağlanması ve modern köleliği önlemek için tasarlanmış yasa ve politikaların etkililiğinin dönüştürülmesi amacıyla kamu fonlarının tahsisi ile oluşturulmuştur. Merkez, desteklediği yüksek nitelikli araştırmalar ile, söz konusu küresel zorluğun çözümü konusunda iş birliği yapmaları için akademisyenleri, politika yapımcıları, işletmeleri, sivil toplumu, modern kölelikten kurtulanları ve kamuoyunu İngiltere'de daha önce görülmemiş bir ölçekte bir araya getirmektedir. Merkez, öncülüğünü Bingham Centre for the Rule of Law (Bingham Hukukun Egemenliği Merkezi) tarafından üstlenen altı akademik kuruluşun oluşan bir konsorsiyumdur ve UK Research and Innovation (UKRI) kurumu adına Art and Humanities Research Council tarafından finanse edilmektedir. Modern Slavery PEC hakkında daha ayrıntılı bilgiye www.modernslaverypec.org adresinde erişebilirsiniz.

Yönetici Özeti	10
01 Giriş.....	18
1.1 Yerinden edilmiş Suriyeliler için tek seçenek - Salgın sırasında tarımda kayıt dışı çalışma.....	19
1.2 Salgının ilk günlerindeki araştırmamıza dayanarak	19
1.3 Ortadoğu'daki Suriyeli mülteci işgücünün arka planı	21
1.4 Zorla çalıştırmayı yeniden düşünmek	24
1.5 Ortadoğu genelinde COVID-19 tedbirleri	25
1.6 Raporun amaçları ve yapısı	28
1.7 Yöntemler.....	30
1.8 Kısıtlılıklar	32
1.9 Katılımcı demografisi.....	33
02 Bulgular ve Tartışma.....	38
2.1 Yerinden edilmiş Suriyeliler için salgın boyunca tarımsal üretim sürüyor ancak işçilerin geçim kaynakları daha güvencesiz hale geldi.....	39
2.2 Yerinden edilmiş Suriyelilerin yapısal kırılganlıkları ve tarımdaki çalışma koşulları, COVID-19'a yakalanma risklerini artırıyor.....	49
2.3 Suriyeli işçilerin tarım araçları ve işverenler ile bağımlılık ilişkileri salgın sırasında kötüleşti.....	55
2.4 Salgın sırasında tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğinin arttığına dair kesin bir kanıt yok, ancak işçi kadınlar ve çocuklar daha savunmasız hale geldi.....	67
03 Sonuç: Aksamalar ve Sorunlu Süreklilikler	80
04 Politika Önerileri	86
Kaynakça	92

Tablolar

Tablo 1	Suriyeli mülteci nüfusu demografisi, iltica politikaları ve Türkiye, Ürdün ve Lübnan'da işgücü pazarına erişim.	22
Tablo 2	Oxford COVID-19 Government Response Tracker verilerine göre salgın sırasında üç dönemde araştırma ülkesine göre temel COVID-19 önlemleri.	27
Tablo 3	Suriyeli işçilerin, araştırma ülkesine göre "Hanenizin 18 yaşın altındaki üyeleri salgın öncesinde ve sırasında tarımda çalıştı mı?" sorusuna yanıtları.	72
Tablo 4	Suriyeli işçilerin, araştırma ülkesine göre "Hanenizde 18 yaşından küçük olup çalışmayanlar okula gidiyor mu?" sorusuna yanıtları.	73

Grafikler

Grafik 1	1 Mart 2020 ile 15 Mart 2021 arasında, araştırma ülkesine göre milyon kişi başına günlük doğrulanmış yeni COVID-19 vakası.	25
Grafik 2	Oxford COVID-19 Government Response Tracker verilerine göre zaman içinde araştırma ülke başına COVID-19 Sıklık Endeksi puanları.	28
Grafik 3	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre "Tarım sektöründeki işinizi salgın nedeniyle mi kaybettiniz?" sorusuna yanıtları.	39
Grafik 4	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre "Salgın sırasında çalışma saatleriniz nasıl değişti?" sorusuna yanıtları.	43
Grafik 5	2019-2020 arasında Lübnan, Suriye, Ürdün ve Türkiye'de ABD Doları döviz kurları.	45
Grafik 6	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre "Salgın sırasında gelir kaybıyla nasıl başa çıkmaya çalıştınız?" sorusuna yanıtları.	47
Grafik 7	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre "İşverenin/tarım aracınız çalışma ortamında aşağıdaki güvenlik önlemlerinden herhangi birini uygulamaya koydu mu?" sorusuna yanıtları.	53

Grafik 8	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “Tarım aracı yoksa tarım sektöründe iş bulabilir misiniz?” sorusuna yanıtları.	57
Grafik 9	Tarım araçlarının araştırma ülkesine göre “Salgın öncesine kıyasla işçi bulmak daha mı güç?” sorusuna yanıtları.	61
Grafik 10	Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “Barınma, yemek, elektrik, su ya da konaklama alanına erişim için işverene ya da tarım aracısına bel bağlıyor musunuz?” sorusuna yanıtları.	66

Haritalar

Harita 1	2011’den beri Suriyeli işçilerin yerinden edilme yörüngeleri.	34
Harita 2	Bu araştırma için görüşülen tarım araçları ve işverenlerin mevcut konumları.	36

Kutular

Kutu 1	İşverenlerin bakış açısı – işgücü maliyetlerini düşürerek salgın kayıplarıyla başa çıkmak.	41
Kutu 2	Adil’in hikâyesi – “Bir işçi 10 Türk lirasıyla ekmek dışında ne satın alabilir?”	48
Kutu 3	İbrahim’in hikâyesi – Tarımsal bir çalışmada çadırdaki yaşamak.	51
Kutu 4	Lübnan’daki Suriyeli bir tarım aracısının hikâyesi.	59
Kutu 5	Araçlara nasıl ödeme yapılır?	62
Kutu 6	ILO çocuk işçiliğinin tanımı.	78

Kısaltmalar

BM	Birleşmiş Milletler
COVID-19	Korona virüsü Hastalığı 2019
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GİGM	T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IDP	Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
JOD	Ürdün Dinarı
LBP	Lübnan Lirası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYP	Suriye Poundu
TL	Türk Lirası
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu
USD	ABD Doları
WFP	Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

Yönetici Özeti

Arkaplan

Bu rapor, UK Arts and Humanities Research Council tarafından finanse edilen, bir Modern Slavery and Human Rights Policy and Evidence Centre araştırma projesi olan **Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi'nin** ürünüdür. Edinburgh Üniversitesi'nden Dr. Ann-Christin Zuntz liderliğindeki araştırma ekibi, One Health FIELD Network'ten Edinburgh merkezli araştırmacıları, Council for At-Risk Academics'e bağlı Suriyeli ve Ürdünlü akademisyenleri, Syrian Academic Expertise-Academic Center for Development and Peace Studies ve kâr amacı gütmeyen bir kooperatif olan Kalkınma Atölyesi'nden Türkiyeli araştırmacıları bir araya getiriyor. Rapor, bölgesel ve yerel düzeylerdeki COVID-19 hareket kısıtlamalarının ve salgının ekonomik etkilerinin Ortadoğu'da yerinden edilmiş Suriyelilerin tarımda çalışma koşullarını nasıl değiştirdiğini belgeliyor. Rapor, Kasım 2020 ile Şubat 2021 arasında 80 Suriyeli tarım işçisiyle uzaktan gerçekleştirilen etnografik görüşmelerden ve multimedya "çalışma günlükleri"nden, ve ayrıca tarımsal işgücünde yer alan çok sayıda yerinden edilmiş Suriyelinin yaşadığı dört ülke olan Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Kuzeybatı Suriye'de 20 tarım aracısı ve 20 tarım işvereniyle yapılan görüşmelerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Görüşülen her Suriyeli işçiden, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere hanesindeki tüm işçiler hakkında bilgi vermesi istenmiştir. Böylelikle çalışmada ortalama 6,1 kişilik aile büyüklüğü ile yaklaşık 480 Suriyeli hakkında bilgi toplanmıştır.

Görüşmeler

80

tarım işçisi

20

tarım aracısı

20

tarım işvereni

Araştırma Tarihleri

GÜVENCESİZ
EMEK
KARANTİNADA

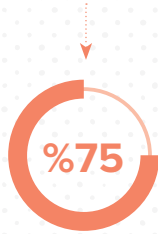

Temel bulgular

Ortadoğu'daki birçok yerinden edilmiş Suriyeli için salgın, güvencesiz çalışma koşullarını ve tarımdaki işleri kötüleştirdi ve halihazırda savunmasız olan insanları daha savunmasız hale getirdi. Tarımda kayıt dışı çalışma, buna bağlı sağlık risklerine rağmen, salgın sırasında mevcut hayata tutunacak tek dal olmaya devam ediyor. Salgının ekonomik baskıları, eskiden beri süregelen yapısal marjinalleşme, kayıt dışı çalışma, hastalık ve eğitim eksikliği ile birleştiğinde, Suriyeli tarım işçilerini salgın sona erdikten sonra dahi devam edecek kuşaklar arası bir yoksulluk döngüsüne hapsedme riskini taşıyor..

Salgın boyunca yerinden edilmiş Suriyeliler için tarımsal üretim sürüyor ancak işçilerin geçim kaynakları daha güvencesiz hale geldi

Salgınla ilgili hareket kısıtlamaları ve tarımsal tedarik zincirlerindeki aksamalar, işçilerin yüzde 75'inin geçici olarak işlerini kaybetmesine neden oldu.

Salgınla ilgili hareket kısıtlamaları ve tarımsal tedarik zincirlerindeki aksamalar, işçilerin yüzde 75'inin geçici olarak işlerini kaybetmesine ve yüzde 13'ünün kalıcı olarak işsiz kalmasına neden oldu. Aynı zamanda, tarım işverenleri, artan üretim maliyetleriyle işgücü ile ilgili masrafları kıskarak başa çıktı ve bu zaten değişken olan mevsimsel işgücü piyasalarında işçiler için iş güvencesizliğini daha da artırdı. Salgın sırasında Suriyeli işçilerin yüzde 83'ü önceki yıllara göre tarımda iş bulmanın daha zorlaştığını paylaşmıştır. COVID-19'un tarım üzerindeki ekonomik etkileri, sektörün mevsimlik üretim döngüsü ve aralıklı mobil iş gücü gereksinimiyle de örtüşüyor; bu durum, Suriyeli işçilerin yüzde 94'ünde azalan gelir ve katılımcılarımızın yüzde 53'ünde günlük çalışma saatlerinin azalması olarak yansımıştır. Lübnan, Suriye ve bir dereceye kadar Türkiye'deki dizginlenemez enflasyon ve tüm bölgede artan gıda fiyatları ile birleşince, Suriyeli işçilerin satın alma gücü azaldı ve çoğunu artık gıda güvencesinden yoksun durumda bıraktı. Araştırma ülkelerinde, istihdam ve gıda fiyatlarındaki kısa vadeli değişiklikler bile, mali güvencesi çok az olan ya da hiç olmayan hanelere özellikle zarar vermekte. Yerel piyasalardaki azalan gelir ve fiyat artışlarına karşılık, birçok Suriyeli hane, maliyetleri düşürmek (yüzde 81), eşya satmak (yüzde 21) ve borç almak (yüzde 17) dahil olmak üzere, geçim sorunuyla başa çıkma konusunda birçok olumsuz strateji uygulamak zorunda kaldı. Verilerimiz, yerinden edilmiş pek çok Suriyelinin 2020/21 kışına normalden daha az tasarrufla girdiğini ve dolayısıyla bir borç ve güvencesiz işgücü döngüsüne daha da sıkışıp kalma riskiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyor.

**Yerinden edilmiş
Suriyelilerin yapısal
kırılganlıkları ve tarımdaki
çalışma koşulları, COVID-
19'a yakalanma risklerini
artırıyor**

İşçilerin neredeyse
yüzde 40'ı, araçların
ve işverenlerin çalışma
ortamında COVID-19
bulaşmasını önlemek
için yeterli sağlık ve
güvenlik önlemlerini
almadıklarını söyledi.

Araştırma ülkelerinin her birinde 2020/21 kışında COVID-19 vakaları artarken, yalnızca bir Suriyeli işçi kişisel olarak COVID-19 hastalığına yakalandığını beyan etti ve işçilerin yalnızca yüzde 6'sı çalışma ortamlarında korona virüs vakalarının mevcudiyetinden haberdar. SARS-CoV'li birçok kişi asemptomatik olduğundan, enfekte olmuş işçilerin gerçek sayısının daha yüksek olması çok muhtemeldir. Uygun sıhhi önlemlere ve fiziksel mesafeye uymak yerinden edilmiş Suriyeli hanelerin çoğunluğu için neredeyse imkânsızdı: araştırma katılımcılarının yarısından fazlası, genellikle ortak tuvalet ve banyodan oluşan derme çatma yerleşimlerde yaşıyordu ve işçilerin yüzde 61'i evlerinde kendilerini izole edecek yer olmadığını söyledi. Suriyeli işçiler ayrıca tarımsal çalışma alanlarına erişim için toplu taşıma araçlarına bağımlı olmaları nedeniyle COVID-19'a maruz kalma riskiyle karşı karşıya: işçilerin yalnızca yüzde 50'si araç başına maksimum yolcu sayısının sosyal mesafeyi koruma amaçlı azaldığını bildirdi. Tarımsal çalışma alanlarında, COVID-19'un yayılmasını durdurmaya yönelik önleyici tedbirler büyük ölçüde Suriyeli işçilerin kendilerine düşüyor. İşçilerin neredeyse yüzde 40'ı, araçların ve işverenlerin çalışma ortamında COVID-19 bulaşmasını önlemek için yeterli sağlık ve güvenlik önlemlerini almadıklarını söyledi. Güvenlik önlemlerinin uygulandığı yerlerde, sosyal mesafe yüzde 49 ile en yaygın olanıydı, bunu yüzde 29 ile maske takmak izledi. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların yalnızca yüzde 31'i her gün yeni bir maske aldığını paylaştı. 80 işçiden sadece biri işverenin sağlık sigortası sağladığını bildirirken, hiçbir işçi ücretli hastalık izninden yararlanmadı. Bu tür korumalar olmadan, Suriyeli işçilerin sürekli bir gelire gereksinim duymaları nedeniyle ve tıbbi tedaviyi karşılayacak güçleri olmadığı için hasta olsalar bile kendilerini çalışmaya zorunlu hissetmeleri muhtemeldir.

**Yerinden edilmiş
Suriyeli işçilerin tarım
aracıları ve işverenler ile
bağımlılık ilişkileri salgın
sırasında kötüleşti**

Suriyeli işçilerin araçlarla ilişkileri, onları emek sömürsünden ve hastalıklardan korumak ya da bunlara maruz kılmak açısından önemli bir bağdaştırıcı unsurdur. Araştırmamızda Suriyelilerin yüzde 61'i en son işlerini bulmak için tarım araçlarına bel bağladığını ve araçlar aracılığıyla işe alınan katılımcıların yüzde 42'si de kendi başlarına iş bulamadıklarını beyan etti. Bir yandan da, araçlar, özellikle de işçilerin kendi ailelerinin ve topluluklarının üyeleri, adil ve zamanında ödeme sağlamada önemli müttefikler olabilir. Bir aracıyla yakın ve daha güvenilir bağlar, Suriyeli işçilerin COVID-19 semptomları yaşadıklarında

Katılımcıların yüzde 42'si
de kendi başlarına iş
bulamadıklarını
beyan etti.

evde kalma ya da işe devam etme kararlarını şekillendirebilir. Öte yandan, salgına bağlı ekonomik baskılar tehlikeli bağımlılık biçimlerini köklü hale getirmiş olabilir. Araştırma ülkelerinde, işçilerin neredeyse yüzde 100'ü araçlar ya da işverenleriyle hiçbir zaman bir sözleşme imzalamamıştır. Araştırmaya katılanların çoğu, çalışma ortamında kişilerarası çatışmanın ya da kabul edilemez çalışma koşullarının mevcudiyetinde, destek için kimseye başvuramayacaklarını belirtti. İşçilerin yüzde 34'ü, işverenlerin ya da tarım araçlarının anlaşmazlık ya da istenen kalitede iş çıkarmama durumunda ödemelerini yapmayabileceklerini belirtti. Buna karşılık, Ürdün'deki işçilerin yüzde 37'si ve Kuzeybatı Suriye'deki işçilerin yüzde 25'i en son işleri için araçlarından ya da işverenlerinden avans aldıklarını paylaştı. Salgın sırasında, tarım araçlarına ve işverenlere mali bağımlılığın, Suriyeli tarım işçilerini bir borç döngüsüne daha da hapsederek, insana yakışmayan çalışma koşullarını ve düşük ücretleri kabul etmeleri için üzerlerindeki baskıyı artırması gibi önemli bir risk oluşmuştur. Barınma ve temel hizmetlere erişimi güvence altına almak için de araçlara ve işverenlere bağımlı olan Suriyelilerin bir alt kümesi için, salgın sırasında artan bir evsizlik riski de söz konusudur.

Salgın sırasında tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğinin arttığına dair kesin bir kanıt yok, ancak işçi kadınlar ve çocuklar daha savunmasız hale geldi

Görünüşe göre, Suriyeli çocuklar arasında salgından önce halihazırda çalışmakta olan fakat şimdi eğitime erişimlerini daha da kaybetmiş ve ILO'nun "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin" olarak kabul ettiği durumları deneyimleyenler var. Eğitimlerindeki aksaklıklar, çocukların okulu daha kalıcı bir şekilde bırakma ve güvencesiz tarımsal işgücünün kalıcı bir parçası haline gelme riskini de artırmaktadır.

Araştırma, COVID-19 salgınının daha fazla Suriyeli kadını tarımda çalışmaya zorladığına dair kanıt bulamadı: Suriyeli hanelerin yüzde 47'si kadınların önceden de çalışıyor olduğunu bildirdi; bu sayı salgın sırasında yalnızca marjinal olarak daha yüksektir (yüzde 48). İşçilerin yüzde 83'ü ve görüştüğümüz 20 işveren, tarım işçisi kadınların salgın sırasında yaptıkları işlerin değişmediğini bildirirken, işçilerin yüzde 51'i tarımda çalışan kadın işçilerin aynı zamanda, çalışma ortamında taciz ve tehlikeli çalışma koşulları gibi bazı risklerle karşı karşıya olduğuna dikkat çekti. Ekonomik kayıplar ve artan iş güvencesizliği, halihazırda çalışan kadınlar üzerindeki tehlikeli ve insana yakışmayan çalışma koşullarını kabul etme baskısını artırmış olabilir. Halihazırda çalışan kadınlar ve bazı kızlar için salgın, tarımda ücretli emeğin "çifte yük"ünü daha da kötüleştirmiş ve evde ücretsiz emeği artırmıştır. İleride, salgınının kız ve oğlan çocuklar üzerindeki etkilerinin ayırt edilmesine ve salgınının özellikle tarımda çalışan kızları etkileyip etkilemediğinin daha sistematik olarak araştırılmasına gereksinim vardır.

Mevcut araştırmalar Suriyeli işçiler arasında çok daha yüksek çocuk işçiliği oranlarını ortaya koymasına rağmen, araştırmamızda hanelerin sadece yüzde 16'sında 18 yaşın altındakiler tarımda çalışıyordu ve bu sayı salgın sırasında artmamıştır. Çocuk işçiliğinin ölçülmesindeki zorluklar, 18 yaşın altındaki çalışan çocukların gerçek sayısının olduğundan az tahmin edilmesine yol açabilirken, tarım araçları ve işverenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, özellikle Lübnan'da, tarımda çocukların yaygın bir şekilde varlığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, işçilerle yapılan görüşmeler, her ne kadar araştırma ülkeleri arasında büyük farklılıklar olsa da, bu araştırmadaki okul çağındaki çalışmayan çocukların yüzde 16'sının şu anda okula gitmediğini göstermiştir. İşçilere, araçılara ve işverenlere göre, çalışan çocukların çoğu tarımda hafif işleri üstleniyor, ancak bazıları en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini yaşıyor veya tehlikeli işlerde çalışıyor. Görünüşe göre, Suriyeli çocuklar arasında salgından önce halihazırda çalışmakta olan fakat şimdi eğitime erişimlerini daha da kaybetmiş ve ILO'nun "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin" olarak kabul ettiği durumları deneyimleyenler var. Eğitimlerindeki aksaklıklar, çocukların okulu daha kalıcı bir şekilde bırakma ve güvencesiz tarımsal işgücünün kalıcı bir parçası haline gelme riskini de artırmaktadır.

Politika Önerileri

Yerinden edilmiş Suriyelileri, küresel gıda sistemlerini güçlendirmek ve tarımsal üretim zincirlerinin başlangıcında insana yakışır iş koşulları yaratmak üzere daha geniş çağrılara dahil etmeye yönelik acil bir gereksinim var. Bu raporda, COVID-19 salgını ve diğer insani acil durumlara özgü ve krizlerin Ortadoğu'daki Suriyeli tarım işçileri ve diğer savunmasız tarım işçileri üzerindeki ekonomik etkisini hafifletebilecek politika önerilerini belirledik.

Acil durumlarda kırılgan durumdaki hedef gruplar arasında mülteci (ve diğer göçmen) tarım işçilerine öncelik verilmesi

Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma kuruluşları ve ulusal ve yerel yönetimler

Kısa vadede, politika yapımcılar ve kalkınma kuruluşları, özellikle koşulsuz nakit temelli destek sağlayarak Suriyeli haneler de dahil olmak üzere risk altındaki tarım işçileri için sosyal korumayı artırmalıdır. Hükümetler ve insani yardım kuruluşları, gelecekteki krizlere hazırlık olarak, sosyal korumayı, yasal hastalık ödemeleri de dahil olmak üzere kırılgan nüfusları içerek şekilde genişletmeli ve risk altındaki nüfuslara hızlıca ulaşmalarına olanaklı kılan iletişim hatlarını oluşturmalıdır. Bu, kapsamlı haritalama ve durum değerlendirme araştırmaları ve işçilerin yanı sıra tarım araçları ve işverenlerle güvenilir ilişkiler kurmayı da gerektirmektedir.

**“Herkes uyan”
yaklaşımlar yerine
özel müdahalelerin
planlanması ve
uygulanması**

Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma kuruluşları ve ulusal ve yerel yönetimler

Temel paydaşlar, salgın boyunca müdahalelerini tarım işçilerinin farklı demografik özelliklerine göre uyarlamalıdır. Araştırmamızda, salgın süresince mevzubahis şu nüfusun özellikle emek sömürsü ve hastalık riski altında olduğu ortaya çıktı: yüksek derecede hareketliliğe sahip mevsimlik ve gezici işçiler; tarımsal çalışma ortamlarında, özellikle uzak kırsal bölgelerde ve çadır yerleşim yerlerinde geçici olarak ikamet eden işçiler ve salgından önce halihazırda tarımda çalışan yerinden edilmiş kadın ve çocuklar. İnsani yardım aktörleri, kırılgan gruplardaki kişilerin, özellikle yerinden edilmiş kadınların ve çocukların gereksinimlerinin acil durum müdahalelere dahil edilmesini sağlamak için özel protokoller geliştirmeli ve personel eğitimleri düzenlemelidir.

**Mülteci emeğini
yalnızca insani yardım
yardım unsuru olarak
ele almak yerine,
salgının Ortadoğu’daki
tarımsal tedarik zincirleri
üzerindeki baskısına
dair sistematik bir
yaklaşım geliştirilmesi**

Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma kuruluşları ve ulusal ve yerel yönetimler, özel sektör, tarım işçileri ve işveren birlikleri ve sendikalar

Hükümetler, insani yardım aktörleri, özel sektör firmaları ve işçi, işveren ve sendikalar, tüm tarımsal üretim zincirlerini “krize dayanıklı” hale getirmek için birlikte çalışmalı ve tüm kırılgan tarım işçileri için güvenli çalışma koşullarını yaratmalıdır. Bu şunları içerir:

- Proaktif tedarik zinciri haritalaması ve kurum/kuruluş içi mekanizmaların değerlendirilmesi;
- Tarım araçlarının rolünün kayıtlı bir meslek olarak resmileştirilmesi;
- İşçiler, işverenler, hükümetler ve insani yardım aktörleri arasında yeni ara yüzler oluşturmak;
- Kriz zamanlarında tarım işverenlerine destek sağlamak;
- Korunmasız ve topraksız işçileri tarımsal üreticilere dönüştürmek.

01

Giriş

- 1.1 Yerinden edilmiş Suriyeliler için tek seçenek - Salgın sırasında tarımda kayıt dışı çalışma
- 1.2 Salgının ilk günlerindeki araştırmamıza dayanarak
- 1.3 Ortadoğu'daki Suriyeli mülteci işgücünün arka planı
- 1.4 Zorla çalıştırmayı yeniden düşünmek
- 1.5 Ortadoğu genelinde COVID-19 tedbirleri
- 1.6 Raporun amaçları ve yapısı
- 1.7 Yöntemler
- 1.8 Kısıtlılıklar
- 1.9 Katılımcı demografisi

1.1 Yerinden edilmiş Suriyeliler için tek seçenek - Salgın sırasında tarımda kayıt dışı çalışma

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), küresel işsizlik oranının yüzde 6,5 ve 2020'deki çalışma saati kaybının 2009'daki küresel mali krizden dört kat daha fazla olduğunu tahmin ediyor

Bu raporun 2021 baharında yayımlanması iki korkunç dönüm noktasına işaret ediyor: 15 Mart 2011'de Şam sokaklarındaki hükümet karşıtı protestolar Suriye'deki çatışmanın başlangıcını haber veriyordu. Bundan on yıl sonra, 6,6 milyon Suriyeli, çoğunlukla komşu Ortadoğu ülkelerinde, mülteci olarak yaşıyor haldeyken 6,7 milyon kişi de ülke içinde yerinden edildi (UNHCR, 2021). 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO), COVID-19 salgını ilan etti ve salgının küresel istihdam üzerindeki etkisi sarsıcı oldu: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), küresel işsizlik oranının yüzde 6,5 ve , 2020'deki çalışma saati kaybının 2009'daki küresel mali krizden dört kat daha fazla olduğunu tahmin ediyor (ILO, 2021). Salgın nedeniyle hareket kısıtlamaları, tarımdaki mevsimlik işçileri gibi özellikle geçimlerini sağlamak için s etmek yani gezici olmak zorunda kalanları daha çok etkiledi. İş seyahatinde olanlar da dahil olmak üzere bazı ayrıcalıklı grupların seyahatleri salgın boyunca göreceli olarak engellenmeden sürerken, kırılgan gruplardaki insanlar kendini izole etmenin ve karantinanın bedelini ödemek zorunda kalmıştır (Benton ve diğ., 2021).

Ortadoğu'daki yerinden edilmiş Suriyeliler, kayıt dışı sektörde çalışmaya bağımlılıklarından dolayı salgının ekonomik etkilerine karşı özellikle savunmasız bir grup olarak öne çıkarılmıştır. Nitekim, çok sayıda insani yardım kuruluşu, COVID-19 salgını sonucunda Ürdün, Irak Kürdistan Bölgesi, Lübnan ve Türkiye'de birçok Suriyeli mültecinin, geçim kaynakları üzerinde yıkıcı etkiler yaratarak, işlerini kaybettiğini belgelemiştir (Danish Refugee Council, 2020; ILO ve Fafo, 2020; World Bank-UNHCR Joint Data Center on Forced Displacement, 2020). Bununla birlikte, tüm Suriyeli mültecilere homojen bir nüfus muamelesi yapmamaya dikkat edilmelidir; bunun yerine, salgınına bağlı aksamaların belirli coğrafi yerlerde ve ekonomik sektörlerde yerinden edilmiş insanları nasıl etkilediğini daha iyi anlamaya gereksinim vardır.

1.2 Salgının ilk günlerindeki araştırmamıza dayanarak

Bu rapor, UK Arts and Humanities Research Council (AHRC) tarafından finanse edilen ve Edinburgh merkezli, One Health FIELD Network'ten Suriyeli ve Ürdünlü araştırmacılar, kâr amacı gütmeyen bir kooperatif olan Kalkınma Atölyesi'nden Türk araştırmacılarla bir araya getiren, bir Modern Slavery and Human Rights Policy and Evidence Centre (the Modern Slavery PEC) araştırma projesi olan **Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi**'nin çıktısıdır. Raporun amacı, COVID-19 salgınının Türkiye,

2020 Nisan ve Haziran ayları arasında, One Health FIELD Network araştırmacıları, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Irak Kürdistanı ve Kuzeybatı Suriye'deki Suriyeli tarım işçileri için COVID-19 salgınının henüz bir sağlık krizi olmadığını, ancak halihazırda ekonomik bir krize yol açtığını tespit etmişti

Ürdün, Lübnan ve Kuzeybatı Suriye'de tarımda çalışan yerinden edilmiş Suriyeliler üzerindeki etkisini belgelemektir. COVID-19 hareket kısıtlamaları ve halk sağlığı düzenlemelerinin neden olduğu iş kayıplarının boyutunu ölçmek oldukça zor, çünkü tarımda çalışma çoğunlukla kayıt dışı ve bu nedenle resmi istihdam istatistiklerinde görünmez halde. Bu araştırmada, bu nedenle, salgının ilk aylarında gerçekleştirdiğimiz hızlı ihtiyaç değerlendirmesinden elde edilen bilgilerden yararlandık. 2020 Nisan ve Haziran ayları arasında, One Health FIELD Network araştırmacıları, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Irak Kürdistanı ve Kuzeybatı Suriye'deki Suriyeli tarım işçileri için COVID-19 salgınının henüz bir sağlık krizi olmadığını, ancak halihazırda ekonomik bir krize yol açtığını tespit etmişti.¹ **From the Field Projesi**'nden elde edilen veriler, karantinaların Suriyelilerin hareketliliğe dayalı geçim stratejilerini ve tarım alanlarına erişimini sekteye uğrattığını, aynı zamanda yardım kurumlarının bu gruplara erişimini de engellediğini gösterdi. Mali güvencesi bulunmayan Suriyeli tarım işçileri, özellikle gıda ve toplu taşıma fiyatlarındaki artışlara karşı savunmasızdı. Suriyeli bir mültecinin dokunaklı bir şekilde belirttiği gibi: "Gıda pazardaydı, Suriyelilerin elinde değil." Ayrıca, salgının Mart 2020'de başlaması da tarım sezonunun başlangıcıyla aynı zamana denk geldi. Kalkınma Atölyesi tarafından yayımlanan **Fındık Dalda Kalmaz** başlıklı araştırma (2020a), tarımsal üretimi yaygın hareket kısıtlamalarına rağmen sürdürmeye çalışan işverenler üzerindeki baskıları ortaya koymuştur. Aynı zamanda, Kalkınma Atölyesi (2020c), aşırı hareketli yani gezici mevsimlik tarım işçilerinin, kalabalık yaşam koşullarının yanı sıra temel hijyen ve sıhhi tesisata erişememeleri nedeniyle özellikle savunmasız bir grup olma riskiyle karşı karşıya olduğunu ileri sürdü. Mevcut raporumuzda ise, yerinden edilmiş Suriyeliler için tarımsal istihdamda daha uzun vadeli değişiklikleri inceleyerek araştırmamızı salgının başlangıcından daha ileriye taşıyoruz.

¹ <https://www.onehealthfieldnetwork.org/from-the-field>

1.3 Ortadoğu'daki Suriyeli mülteci işgücünün arka planı

COVID-19 salgını boyunca tarımda Suriyeli istihdamının nasıl değiştiğini daha iyi anlamak için, olguya mülteci emeğinin eskiden beri süregelen yapısal koşulları bağlamında bakmalıyız. Tablo 1'in gösterdiği üzere, Ortadoğu'da Suriyelilerin yerinden edilmesine yönelik bütüncül bir insanı yardım müdahalesi yoktur. Bunun yerine, Suriyelilerin çoğu, kendilerine “mülteci” olarak yasal koruma sağlamayan, ev sahibi Ortadoğu ülkelerinde kalmaya devam etti. Bu durum, bölge genelinde, çoğu kez Suriyelilerin istihdamlarını formal yani kayıtlı hale gelmesini zorlaştıran ciddi bürokratik işlemlerle yasal statülerin ve çalışma izni düzenlemelerinin çoğalmasına yol açmıştır (ör. Ürdün hakkında, Lenner ve Turner, 2018). Ancak tüm ev sahibi ülkelerin ortak yönü, Suriyelileri düşük vasıflı işlerde çalışma kısıtlamaları ve sık sık kayıt dışı ekonomide çalışmaya itmeleridir. Düşük ücretler, yasal güvencesizlik ve sosyal korumaların bulunmaması, birçok Suriyeli mülteciyi, sürgünde birkaç yıl geçirdikten sonra bile, güvencesiz geçim kaynaklarına hapsetti (Bellamy ve diğ., 2017). Özellikle tarımda mevsimlik istihdam, Suriyeli çocukları eğitim sisteminin dışında tutarak kuşaklar boyu devam edecek bir yoksulluk döngüsünü sürdürmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2016).

Sömürülen mülteci emeği sorunu, genellikle zayıf ekonomilere ve karışık iltica politikalarına sahip ülkelerde yetersiz işgücü piyasası entegrasyonu olarak çerçevelenir (Betts ve Collier, 2017), fakat bu hikâyenin sadece yarısıdır. Mevcut eleştiriler, Ortadoğu'da tarımsal üretim zincirlerini giderek ucuz, sömürülebilir göçmen emeğine bağımlı hale getiren ekonomik küreselleşme süreçlerini göz ardı etmektedir (Gertel ve Sippel, 2014). Şu anda korunmasız Suriyeli mültecilerin, örneğin Ürdün'deki Mısırlı göçmen işçiler (Hartnett, 2018; Kattaa, ve diğ., 2018; Tamkeen, 2014) ve Türkiye'deki mevsimlik gezici işgücü (Akay Ertürk 2020; Kalkınma Atölyesi, 2016; Pelek, 2018) gibi diğer yüksek düzeyde gezici tarım işçilerinin yerini aldığına dair pek çok kanıt var. Kalkınma Atölyesi'nin (2016: 8) ifade ettiği biçimiyle bu “yoksulların rekabeti”, büyük ölçüde kayıt dışı bir sektörün yan etkisi değil; kaç adet tarımsal üreticinin faaliyet gösterdiği sorununun merkezinde yer alıyor. Dolayısıyla sorun Suriyeli mültecilerin ekonomik olarak dışlanması değil, daha ziyade mevsimlik ve gezici işgücüne ihtiyaç duyan, en savunmasız —ve dolayısıyla en ucuz— işçileri tercih eden tarımsal işgücü piyasalarına dahil edildikleri tartışmalı koşullardır (Kavak, 2016; Phillips, 2013). Böylelikle, mültecileri yalıtılmış ekonomik aktörler olarak anlamak yerine, tarımsal üretim zincirlerinin başlangıcındaki güvencesiz konumlarına odaklanıyoruz ve tarım işverenleri üzerindeki salgınıyla ilgili ekonomik baskıların Suriyeli işçilere nasıl aktarıldığına ışık tutuyoruz.

	Suriyeli mülteci nüfusu	Kampların dışında yaşayanlar	İltica politikası
TÜRKİYE	3.66 milyon	 %96	Türkiye'deki Suriyeliler "geçici koruma" altındadır. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin coğrafi sınırlamasını koruduğu için, Suriyeliler teknik olarak mülteci olarak kabul edilmiyor. Suriyelilerin geçici koruma alabilmeleri için yaşadıkları ildeki kamu kurumuna (GiGM) kayıt yaptırmaları ve kimlik kartı almaları gerekmektedir.
ÜRDÜN	660,000 (UNHCR'ye göre); 1.3 milyon (2015 Ürdün Nüfus ve Hane Sayımına göre)	 %81	Ürdün, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin imzacısı değil. UNHCR'ye kaydolun Suriyeli mültecilere sığınmacı sertifikası veriliyor. Sertifika her yıl yenilenmelidir. Ürdünlü yetkililer ayrıca Suriyelilerin İçişleri Bakanlığı'na (İB) kaydolmalarını ve kampların dışına çıkmak ve kamu hizmetlerine erişebilmeleri için biyometrik ikamet kartı (İB kartı) almalarını zorunlu kılıyor. 2015'ten beri Ürdün, Suriyelilerin ülkeye sığınmasını yasaklayarak sınırlarını Suriye'ye kapattı.
LÜBNAN	1.5 milyon	 %100 Hükümetin "kamp karşıtı" politikası, resmi mülteci yerleşimlerini engelliyor. Suriyeliler bu yüzden şehirlerde, köylerde ya da gayri resmi çadır yerleşim yerlerinde yaşıyorlar.	Lübnan, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin imzacısı değil, ancak daha önce UNHCR'nin mültecileri kaydetmesine ve geçici oturma izni vermesine izin verdi. 2015'ten bu yana, hükümet UNHCR'ye Suriyeli mültecileri kaydetmeyi durdurma talimatı verdi ve sığınma başvurusu artık Lübnan'a girmek için geçerli bir neden değil. Halihazırda Lübnan'da bulunan Suriyeliler, ekonomik göçmen olarak sponsorluk yoluyla ya da bir UNHCR kayıt sertifikasına sahip olarak yasal oturma izni almalıdır.

Tablo 1. Suriyeli mülteci nüfusu demografisi, iltica politikaları ve Türkiye, Ürdün ve Lübnan'da işgücü pazarına erişim
(Jordanian Department of Statistics, 2015; Norwegian Refugee Council, 2016; T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2016; ILO, 2018; Janmyr, 2018; Leghtas, 2018; UNHCR, 2018, 2020a, 2020b, tarihsiz b; Yahya, 2018; Bayram, 2019; European Council on Refugees and Exiles, 2019; Yassin and Khodor, 2019; Government of Lebanon and UN, 2020; Osseiran, 2020; T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

Çalışma hakkı şartları

İstihdam ve dolaşım özgürlüğüne ilişkin kısıtlamalar

Suriyeli mülteciler genellikle geçici koruma kaydından sonra 6 ay içinde başvurabilecekleri bir çalışma iznine ihtiyaç duyuyor. Mevsimlik tarım ya da hayvancılıkta çalışan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler çalışma izni şartından muaf olabilir, ancak muafiyet için başvuru gerekiyor. Çalışma izninin maliyeti 347 TL'dir (44 USD).

Hükümet, mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışabilecek geçici koruma kapsamındaki yabancıların sayısına sınırlama ya da kota koyabilir. Hükümet ayrıca, geçici koruma kapsamındaki kişilerin kayıtlı oldukları ilin dışına seyahat etme izni almalarını şart koşarak dolaşım özgürlüğünü sınırlayabilir.

Suriyeli mültecilerin, geçerli bir İB kartına sahip olmalarını gerektiren bir çalışma iznine ihtiyaçları var. Suriyeli mülteciler çalışma izni ücretlerinden muaftır, ancak 10 JOD (14 USD) idari ücret ödemek zorundadır. Tarım işleri için çalışma izni işveren/tarım kooperatifi aracılığıyla talep edilmelidir. Tarımda çalışan Suriyeliler için çalışma izinleri esnekler ve işverenler arasında devredilebilir.

Yabancılar Ürdün işgücü piyasasına eşit erişime sahip değil ve çoğu vasıf gerektiren meslek Suriyeli mültecilere kapalı. İB kartı ve/ya da sığınmacı sertifikası olmayan Suriyeli mülteciler, hareket kısıtlamalarıyla karşı karşıyadır ve yakalanırlarsa sınır dışı edilebilir ya da kamplara kapatılabilirler.

2019'dan bu yana, Çalışma Bakanlığı, mevsimlik işçiler için yaptırım mekanizmaları henüz tam olarak uygulanmıyor olsa da, tüm yabancıların çalışma izni almasını zorunlu kılmıştır. Çalışma izinleri 120.000 LBP'ye (80 USD) mal oluyor. Suriyeliler ayrıca Lübnanlı bir işverenden sponsorluk almalıdır. Çalışma izni almak Suriyelilere göçmen yasal statüsünü kazandırıyor ve böylece UNHCR yardımı almalarını engelliyor.

Hükümet Suriyeli işçileri üç sektörde istihdamla sınırlıyor: inşaat, tarım ve çevre.

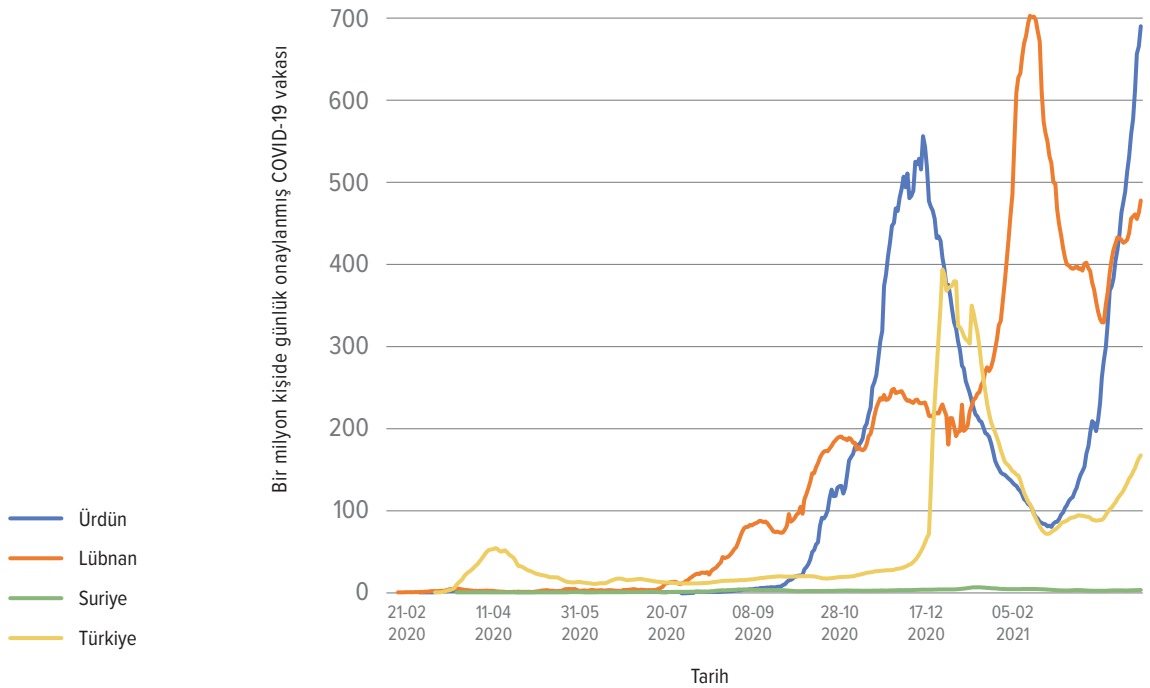
1.4 Zorla çalıştırmayı yeniden düşünmek

Suriyeli tarım işçilerine ilişkin araştırmaya yönelik sistemli bir yaklaşım izleyerek, COVID-19 hareket kısıtlamalarının salgın sırasında tarımda çalışan yerinden edilmiş Suriyeliler için çalışma koşullarını ve bağımlılık ilişkilerini nasıl etkilediğine dair daha incelikli bir anlayış geliştirmeyi amaçlıyoruz. Son yıllarda, zorla çalıştırma, insan kaçakçılığı ve modern köleliğin ortadan kaldırılması uluslararası politika yapıcılarının gündeminde üst sıralarda yer aldı ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden biri olarak resmileştirildi (hedef 8.7, krş. BM, tarihsiz). Açıkçası, "zorla çalıştırma"yı "herhangi bir kişiden ceza tehdidi altında zorla elde edilen ve kişinin gönüllü olmadığı tüm işler ya da hizmetler" olarak tarif eden ILO tanımına göre, yerinden edilmiş Suriyelilerin tarımsal işçiliğinin "zorla çalıştırma" olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmiyoruz (ILO Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), ILO tarihsiz b). ILO'nun tanımı, bireysel işverenlerin ya da devletlerin zorlama eylemlerini vurgulaması ve kişiyi sömürüye dayalı işi kabul etmeye zorlayabilecek daha yapısal güçleri açıkça dışarıda tutması bakımından yetersizdir (krş. "işveren ya da Devlet, uygulamada var olan tüm dış kısıtlamalardan ya da uygulamada var olan dolaylı baskıdan sorumlu değildir: Örneğin, kişinin hayatını kazanmak için çalışma gereksinimi", ILO, 2002, s. 98). Daha ziyade, daha geniş bir "özgür olmayan emek" anlayışını benimserken, insanların düşük ücretli ve tehlikeli iş türlerini kabul etme istekliliğini şekillendirmede, ekonomik zorunluluğun rolünü ve diğer yasal istihdam seçeneklerinin eksikliğini dikkate alan Le Baron ve diğ. (2018) gibi bilim insanlarını takip ediyoruz. Salgın sırasında daha büyük yoksulluk ve iş güvencesizliğinin, uzun süredir süregelen yapısal marjinalleşmeyle birlikte, yerlerinden edilmiş Suriyelilere sömürüye dayalı çalışma koşullarını kabul etme baskısını nasıl artırmış olabileceğini soruyoruz. Zorla çalıştırmanın tarihsel biçimlerinden farklı olarak, tarımda kayıt dışı istihdam genellikle kısa vadeli, ücretlidir ve işverenlerin zorlaması olmaksızın yerinden edilmiş Suriyeli işçiler tarafından kabul edilmektedir. Ne var ki, Nicola Phillips'in belirttiği gibi, "çağdaş küresel üretimde özgürlükten yoksunluk, esas olarak zorla girişten değil, önüne geçilmiş çıkıştan oluşur" (2013: 178). Sonuç olarak, bu raporda, tarımda kayıt dışı çalışmanın neden salgın sırasında birçok yerinden edilmiş Suriyelinin tek seçeneği olmayı sürdürdüğünü araştırıyoruz.

1.5 Ortadoğu genelinde COVID-19 tedbirleri

Ortadoğu'ya COVID-19 salgını bölgedeki birçok ülkenin halihazırda uzun süren çatışmaların, zayıf ya da başarısız siyasi sistemlerin ve ekonomik krizlerin sonuçlarıyla boğuştuğu bir zamanda ulaştı. Halk sağlığı uzmanları ve insani yardım kuruluşları, temiz suya, besleyici gıdalara, tıbbi hizmetlere ve sosyal mesafeyi uygulama alanlarına nispeten sınırlı erişimleri nedeniyle, yerlerinden edilmiş Suriyeli toplulukları özellikle COVID-19 salgınına karşı savunmasız olarak değerlendirmede hızlı davrandı (Kassem, 2020; Refugees International, 2020). 2002 Mart ayının ortası itibarıyla, Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Suriye'de COVID-19 vakaları görülmeye başlandı (Şekil 1); bölgedeki vakalarda en hızlı büyüme oranlarından birini Türkiye yaşıyordu (Schon, 2020). Bu araştırmanın yapıldığı 2020/21 kışında, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'de COVID-19 enfeksiyon oranları çarpıcı bir şekilde yükselirken, Suriye içindeki vakalar muhtemelen sınırlı test kapasitesi nedeniyle düşük görünüyordu (Şekil 1). Nitekim, Suriye'deki saha gözlemleri, resmi olarak belgelenenden çok daha şiddetli bir COVID-19 salgınına işaret etmekte (Turkmani ve diğ., 2020).

Grafik 1. 1 Mart 2020 ile 15 Mart 2021 arasında, araştırma ülkesine göre milyon kişi başına günlük doğrulanmış yeni COVID-19 vakası. Yedi günlük ortalama gösterilmiştir. Sınırlı test nedeniyle, doğrulanan vaka sayısı gerçek vaka sayısından daha düşüktür (Veriler Dong ve diğ., 2020; JHU CSSE COVID-19 Data, 2021'den).

Tüm ülkeler, ulusal ve yerel karantinalar, işyeri kapatmaları ve yurtiçi ve yurtdışı seyahatlere getirilen kısıtlamaların yanı sıra artan halk sağlığı duyuruları dahil olmak üzere çeşitli sınırlama müdahaleleri ile hastalığın yayılmasını önleme girişiminde bulunmuştur.

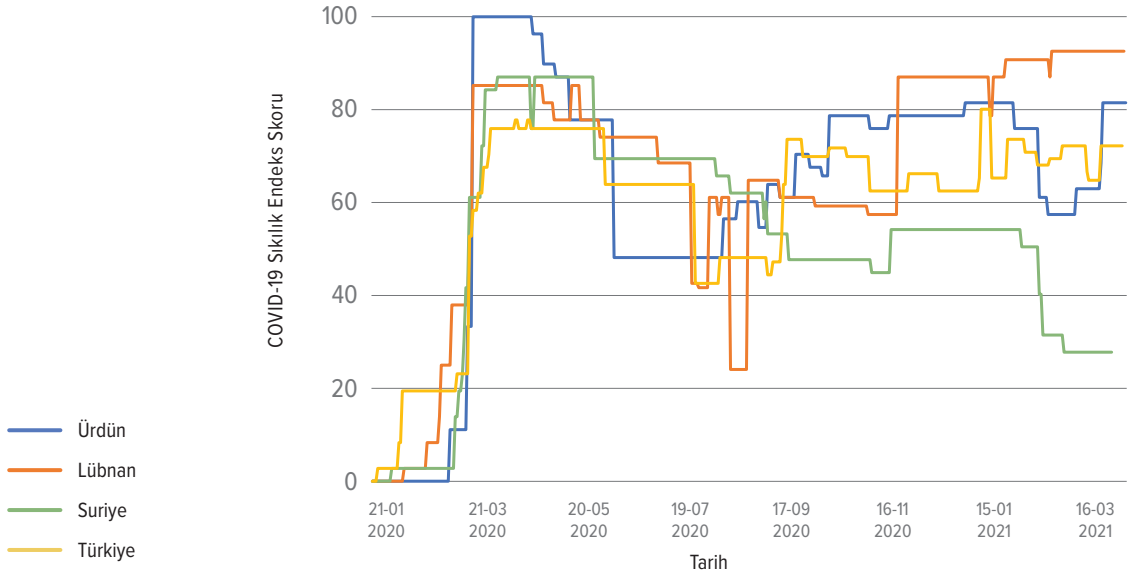
Araştırma ülkeleri arasında, salgına müdahale etmede hükümetlerin kapasitesi değişiklik göstermiştir. Bununla birlikte, Tablo 2'nin gösterdiği üzere, tüm ülkeler, ulusal ve yerel karantinalar, işyeri kapatmaları ve yurtiçi ve yurtdışı seyahatlere getirilen kısıtlamaların yanı sıra artan halk sağlığı duyuruları dahil olmak üzere çeşitli sınırlama müdahaleleri ile hastalığın yayılmasını önleme girişiminde bulunmuştur. Ürdün'de hükümet, teyit edilen ilk COVID-19 vakasından sonraki iki hafta içinde olağanüstü hal ilan ederek, okulları, dükkânları ve ulusal sınırları kapatarak ve cezai yaptırım içeren ülke çapında sokağa çıkma yasağı ilan ederek dünyadaki en sert karantina müdahalelerinden birini başlattı (Hartnett ve diğ., 2020). Türkiye ve Lübnan ayrıca evde kalma talimatı da dahil olmak üzere cezalandırıcı taktikler uyguladı, ancak Lübnan'ın salgına etkili bir biçimde müdahale etme becerisi, ülkenin 1975-1990 iç savaşından bu yana gördüğü en kötü mali kriz tarafından acı bir şekilde engellendi (Abdo-Katsipis, 2020; Bakır, 2020). Suriye'de devam eden çatışma, güney/orta Suriye'de Suriye hükümeti, kuzeydoğuda Suriye Demokratik Güçleri ve Türkiye'nin denetiminde bulunan kuzeybatıda çeşitli devlet benzeri aktörler tarafından uygulanan çeşitli bölgesel sınırlama önlemlerine yol açarak salgına yönelik ülke çapında eşgüdümlü bir müdahaleyi engellemiştir (Marks, 2020). Bu parçalı bölgesel müdahalelerin yanı sıra, Suriye'nin COVID-19 salgınına kontrol altına alma becerisi, ciddi hasar görmüş sağlık hizmetleri altyapısı, COVID-19 testine kısıtlı erişim ve ülkeye tıbbi ekipman ve insani yardım akışını engelleyen ekonomik yaptırımlar, siyasi engeller ve güvenlik endişelerinin birleşmesiyle sınırlıydı (Turkmani ve diğ., 2020).

Buna ek olarak, dört araştırma ülkesinin her birinde COVID-19 tedbirleri, salgın boyunca değişen COVID-19 vaka oranlarına ve değişen siyasi iradeye göre zaman içinde dalgalandı. Şekil 2, salgının ilk yılında Lübnan, Ürdün, Türkiye ve Suriye'de COVID-19 hükümet müdahale önlemlerinin göreceli sıklığını göstermektedir. Genel olarak, ülkeler dünya çapında görülen COVID-19 müdahalesinin üç aşamasını izledi: öncelikle, 2020 ilkbaharında güçlü kısıtlamalar getirme; ardından 2020 yazında kısıtlamaların hafifletilmesi ve sonra sonbahardan 2020/21 kışına kadar yenilenen ikinci bir kısıtlama dalgası (Benton ve diğ., 2021).

	İşyeri kapatmaları	Evde kalma kısıtlamaları	Toplu taşıma yasakları	Ülke içi hareket kısıtlamaları
31 Mart 2020	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Önerilen yasak (ya da düşük kapasite)	Kısıtlı hareket
	Temel işçiler dışında herkes için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Zorunlu kapatma (ya da çoğu kişinin kullanması yasak)	Kısıtlı hareket
	Temel işçiler dışında herkes için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Önerilen yasak (ya da düşük kapasite)	Önerilen hareket kısıtlaması
	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Zorunlu kapatma (ya da çoğu kişinin kullanması yasak)	Kısıtlı hareket
15 Ağustos 2020	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Önlem yok	Önlem yok
	Önlem yok	Önerilen	Önlem yok	Önlem yok
	Önlem yok	Önlem yok	Önlem yok	Önlem yok
	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Önlem yok	Önlem yok	Kısıtlı hareket
1 Aralık 2020	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Önerilen	Önerilen yasak (ya da düşük kapasite)	Önerilen hareket kısıtlamaları
	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Önerilen yasak (ya da düşük kapasite)	Kısıtlı hareket
	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Günlük egzersiz, market alışverişi ve “zorunlu” seyahat istisnaları dışında evden çıkılmaması gerekir	Zorunlu kapatma (ya da çoğu kişinin kullanması yasak)	Kısıtlı hareket
	Bazı sektörler ya da işçi kategorileri için gerekli	Önerilen	Önerilen yasak (ya da düşük kapasite)	Önerilen hareket kısıtlamaları

■ Türkiye ■ Ürdün ■ Lübnan ■ Suriye

Tablo 2. Oxford COVID-19 Government Response Tracker verilerine göre salgın sırasında üç dönemde araştırma ülkesine göre temel COVID-19 önlemleri. Bu tablo, politikalardaki alt ulusal ya da bölgesel farklılıkları yansıtmamaktadır. (Veriler Hale ve diğ., 2021'den).

Grafik 2. Oxford COVID-19 Government Response Tracker verilerine göre zaman içinde araştırma ülkesi başına COVID-19 Sıklık Endeksi puanları. COVID-19 Sıklık Endeksi, 0 ile 100 (100 = en katı) arasındaki bir ölçekte puanlanan, seyahat yasakları ve işyeri kapatmaları gibi dokuz hükümet müdahale göstergesine dayanan birleşik bir ölçektir. Endeks, politikaların alt ulusal düzeyde farklılık gösterdiği durumlarda, bir ülkenin en katı alt bölgesinin müdahale düzeylerini gösterir. Not: Endeks, yalnızca bir ülkenin politikalarının sayısı ve düzeyinin bir kayıdır, bir ülkenin COVID-19 müdahalesinin etkinliği ya da uygunluğu hakkında bir yargı olarak yorumlanmamalıdır (Veriler Hale ve diğ., 2021'den).

1.6 Raporun hedefleri ve yapısı

Bu araştırma, bölgesel ve yerel düzeylerde COVID-19 hareket kısıtlamalarının ve salgının ekonomik etkilerinin, Ortadoğu'da tarımda yerinden edilmiş Suriyelilerin çalışma koşullarını nasıl değiştirdiğini araştırıyor. Araştırma, Suriyeli tarım işçileriyle uzaktan etnografik görüşmeler ve multimedya "*çalışma günlükleri*" ile 2020 Kasım ayı ile 2021 Şubat ayı arasında Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Suriye'nin kuzeybatısındaki tarım aracılığı ve işverenleriyle yapılan görüşmelerden hareketle aşağıdaki soruları yanıtlıyor:

- COVID-19 hareket kısıtlamaları ve halk sağlığı düzenlemeleri, tarımda çalışan yerinden edilmiş Suriyelilerin çalışma koşullarını ve kayıt dışı istihdamını nasıl yeniden şekillendirdi?
- COVID-19 salgını sırasında Suriyeli tarım işçileri, tarım aracılığı ve işverenler arasındaki bağımlılık ilişkileri nasıl değişti?
- İstihdamdaki salgınla ilgili değişiklikler, yerinden edilmiş Suriyelilerin geçim stratejilerini nasıl etkiledi? Suriyeli tarım işçileri, iş kaybı ve artan iş güvencesizliği ile nasıl başa çıkıyor?

- Tarımda çalışan Suriyeli kadınlar ve çocuklar için COVID-19 salgınının etkileri nelerdir? Kadınların ve çocukların evde ve tarım alanlarında iş yükü nasıl değişti?
- Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde kısa vadeli insani yardım ve daha uzun vadeli politika çözümleri, COVID-19 önlemlerinin yerinden edilmiş insanların Ortadoğu’da tarımda zorla çalıştırma ve sömürüye dayalı işgücüne karşı savunmasızlığı üzerindeki etkilerini nasıl azaltabilir?

Rapor şu şekilde düzenlenmiştir: Bölüm 1’in geri kalan kısımları, araştırmanın uzaktan etnografik yöntemlerini ve araştırma temelini oluşturan, partnerler ile ortak çalışmaya dayalı yaklaşımı tanıtmakta ve araştırma katılımcılarının sosyo-demografik profili hakkında bilgi sağlamaktadır. Bölüm 2, araştırmanın dört temel bulgusu etrafında düzenlenmiştir:

- Salgın sırasında yerinden edilmiş Suriyeliler için tarımsal üretim devam ediyor, ancak işçilerin geçim kaynakları daha güvencesiz hale geldi;
- Yerinden edilmiş Suriyelilerin yapısal kırılganlıkları ve tarımdaki çalışma koşulları COVID-19’a yakalanma risklerini artırıyor;
- Yerinden edilmiş Suriyeli işçilerin tarım araçları ve işverenlerle bağımlılık ilişkileri salgın sırasında kötüleşti;
- Salgın sırasında tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğinin arttığına dair kesin bir kanıt yok, ancak bazı çalışan kadınlar ve çocuklar daha savunmasız hale geldi.

Bölüm 3, ***Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi***’nin temel bulgularını özetlemektedir: Ortadoğu’daki birçok yerinden edilmiş Suriyeli için salgın, tarımdaki güvencesiz çalışma koşullarını ve işleri kötüleştirerek zaten savunmasız durumdaki insanları daha da savunmasız hale getirdi. Bölüm 4, mülteci ve göçmen tarım işçilerinin haklarını ve ihtiyaçlarını COVID-19 acil durum müdahalesine dahil edebilecek ve tarımsal üretim zincirlerinin en başlangıcındaki kırılgan durumdaki işçiler için insana yakışır çalışma koşulları sağlayabilecek hükümetler, STK’lar, insani yardım sağlayıcılar ve uluslararası işçiler için politika önerileri sunar.

1.7 Yöntemler

Bu araştırmanın verileri, Edinburgh Üniversitesi'nden Dr. Ann-Christin Zuntz liderliğindeki **Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi**'nin bir parçası olarak toplandı. Araştırma, Edinburgh Üniversitesi'nden ziraat ve veteriner bilim insanları, sosyal antropologlar, klinik psikologlar ve ekonomistlerden oluşan çok disiplinli bir ekip olan One Health FIELD Network üyeleri tarafından gerçekleştirildi. Veri toplama, yerinden edilmiş akademisyenleri destekleyen, kâr amacı gütmeyen İngiliz bir kuruluş olan Council for At-Risk Academics'e (Cara) bağlı Suriyeli ve Ürdünlü akademisyenler ve ziraat bilimi, gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma alanından bir grup bağımsız Suriyeli akademisyen ve uzmandan oluşan Syrian Academic Expertise-Academic Center for Development and Peace Studies (ACDP) ile yakın işbirliği içinde gerçekleştirildi. Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir kooperatifi olan Kalkınma Atölyesi, Türkiye'deki gezici tarım işçilerine dair uzun süredir devam eden politika ve araştırma uzmanlıklarıyla katkıda bulundu.

Bu araştırma, 2020 Aralık ayı ile 2021 Şubat ayı arasında gerçekleştirilen uzaktan yarı yapılandırılmış görüşmelere ve etnografiye dayanmaktadır. Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Kuzeybatı Suriye'de tarımsal üretimde çalışan 80 Suriyeli hane reisiyle görüştük. Her Suriyeli görüşmeciden, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere hanedeki tüm işçiler hakkında bilgi vermesi istendi. Araştırmada ortalama 6,1 kişi olan aile büyüklüğü ile yaklaşık 480 Suriyeli hakkında bilgi topladık. Araştırma ekibi ayrıca, 20 tarım işvereni ve Ortadoğu'daki birçok Suriyeli işçinin istihdama erişimini kolaylaştıran 20 tarım aracısıyla görüşmeler yaptı. Ayrıca, Suriyeli işçilerden salgın sırasında çalışma ve yaşam koşullarını fotoğraflar ve videolardan oluşan etnografik "*çalışma günlükleri*" aracılığıyla belgelemelerini istedik. COVID-19 hareket kısıtlamaları ve bazı işçilerin sınırlı düzeydeki Arapça okuryazarlığı göz önüne alındığında, görüşmeler katılımcıların mahalli Arapça lehçesinde sözlü olarak ve bazı araçlar ve işverenler için ise Türkçe olarak gerçekleştirildi. Tüm iletişim, diasporadaki Suriyeliler tarafından yaygın olarak kullanılan uçtan uca şifrelemeye sahip güvenli bir uygulama olan WhatsApp üzerinden gerçekleştirildi. Görüşmelerden önce, tüm katılımcılara bir bilgi notu, onay formu ve Arapça açıklayıcı bir ses kaydı paylaşıldı.

Ana seçim kriteri, katılımcıların COVID-19 salgını öncesinde ve sırasında Ortadoğu'da tarımda çalışmış olmasıydı. Arapça

Tüm görüşme araçları, katılımcı bilgi notları ve onay formları One Health FIELD Network web sitesinde İngilizce, Arapça ve Türkçe olarak mevcuttur:

<https://www.onehealthfieldnetwork.org/refugee-labour-under-lockdown>

konuşan katılımcılarla Suriyeli bir kadın akademisyen ve Ürdünlü bir erkek akademisyen görüştü; Türkiye'deki Türkçe konuşan tarım aracıları ve işverenlerle görüşmeleri Kalkınma Atölyesi'nden bir Türk araştırmacı yaptı. Araştırma öznelere, araştırmacıların, Kalkınma Atölyesi, Academic Centre for Development and Peace Studies, Syrian Academic Expertise, Rahma International Society, ve Jordanian Agricultural Engineers Association dahil olduğu, Ortadoğu'daki STK'larla profesyonel ağlarının yanı sıra katılımcıların kendilerinin önerilerine dayalı kartopu örneklemesi aracılığıyla ulaşıldı. Amacımız, kadın tarım işçileri için belirli zorlukların farkında olarak, mümkün olduğunca çok sayıda kadın katılımcıyı dahil etmektir. Ne yazık ki, dengeli bir toplumsal cinsiyet kırılımına ulaşamadık: herhangi bir mülteci nüfusunun ya da ülke içinde yerinden edilmiş nüfusun yaklaşık yarısını kadınlar oluşturuyor olsa da (UNHCR, tarihsiz d), araştırma için görüşülen Suriyeli işçilerin sadece üçte biri kadındır. Araştırmada yer alan birçok Suriyeli kadın hane gelirine katkıda bulunmasına rağmen, hane reisleriyle konuşmayı istediğimiz için geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına sahip bir sosyokültürel bağlamda tipik olarak erkekler hane reisi olarak kabul edildiğinden, bu araştırmadaki toplumsal cinsiyet dağılımı çarpıktır. Tüm Suriyeli işçilere görüşme için yerel para birimlerinde 10 £ (13,70 USD) ve etnografik bir çalışma günlüğü katkısı için ek olarak 10 £ eşdeğerinde ödeme yapıldı. Araştırma sırasındaki korkunç ekonomik durumlarını da kabul ederek tarım işçilerine internet verilerinin kullanımını tanzim edecek ödeme yapmayı seçtik. Bu ödemeyi banka havalesi ya da telefon kredisi ile yaptık.

Mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerle (IDP) yapılan araştırmalar, savaş, yerinden edilme ve yoksulluğa ilişkin travmatik bağlamsal faktörlere maruz kaldıkları düşünüldüğünde, belirli etik zorlukları içerir (Mackenzie ve diğ., 2007). Tarımda çalışan yerinden edilmiş Suriyeliler, hem mülteciler için sınırlı yasal korumaya sahip Ortadoğu'daki ev sahibi ülkelerde ikamet eden kişiler olarak hem de düzenleme ve sosyal koruma eksikliği olan yoksun kayıt dışı bir tarım ekonomisinde çalışan işçiler olarak özellikle kırılgan durumdadırlar. Bu araştırma için etik onay, Edinburgh Üniversitesi Sosyal ve Siyasal Bilimler Okulu'ndan alındı. Tüm katılımcılar 18 yaşın üzerindedir. Katılım gönüllüydü ve okuryazar olmama durumu ve/veya katılımcıların kimliklerini korumaya yönelik kaygılar nedeniyle bilgilendirilmiş sözlü onay alındı. Katılımcılara, katılımı geri

çekme ya da belirli soruları yanıtlamayı reddetme seçeneği sunuldu. Tüm veriler, 2018 Veri Koruma Yasası (DPA) ile Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) ve Edinburgh Üniversitesi'nin veri koruma kılavuzu ve yönetmeliğine uygun olarak işlendi ve saklandı.² Bu rapordaki tüm isimler değiştirilmiştir. Görüşmeler, Suriye'nin kültürel normlarına duyarlı olacak şekilde tasarlandı. Görüşmecilerin ya kendileri Suriyeli mültecilerdi ya da katılımcıların koşullarına aşinaydılar ve görüşme yaparken katılımcılar sıkıntılarını dile getirdiyse belirli konularda görüşmeyi devam ettirmekten kaçınarak, dikkat ve özen gösterdiler. Suriyeli kadın katılımcıların tümüyle Suriyeli kadın bir akademisyen görüştü. Görüşmeciler, gerektiğinde katılımcılara, katılımcıların ikamet ettikleri yerlerde maddi ve/veya psikolojik destek sağlayabilecek STK'ların iletişim bilgilerini verdiler.

1.8 Kısıtlılıklar

Bu araştırmanın bazı önemli kısıtlılıkları var. Hem küresel hem de ulusal ölçekte COVID-19 hareket kısıtlamaları ve sosyal mesafe kuralları nedeniyle, ekibimizdeki araştırmacılar farklı ülkelere dağılmıştı ve verileri yüz yüze etkileşimle değil, yalnızca dijital araçların yardımıyla toplayabildiler. Sonuç olarak, bu araştırma, salgının katılımcılarımızın işleri ve geçim kaynakları üzerindeki etkilerine ilişkin kendi kavrayışlara ilişkin beyanlarına dayanmaktadır. Küçük örneklem, uygun örneklem yöntemi ve katılımcıların farklı yaşam ve çalışma koşulları nedeniyle, bulgularımız Ortadoğu'da tarımda çalışan tüm Suriyeli mültecileri temsil etmiyor; sonuçları araştırma ülkeleri arasında istatistiksel olarak karşılaştırmak da mümkün değil. Dahası, temel referans verileri olmadan, COVID-19 salgınının bu özel demografinin ekonomik güvencesizlik ve sömürüye dayalı çalışma koşulları üzerindeki etkilerini ölçmek zordur. Son olarak, bu araştırmadaki soruların bazıları tüm katılımcılar tarafından yanıtlanmamıştır. Çok az durumda, bunun nedeni görüşmecilerin soruları atlamasıydı; çoğu kez bu, işçiler, araçlar ve işverenler için görüşme formundaki atlama mantığının bir sonucudur. Bazı takip soruları, uzaktan etkileşimi olabildiğince kısa tutmak için yalnızca doğrudan ilgili olan katılımcılara yöneltilmiştir.³ Bazı sorulara yanıt verilmeme sayısının görece yüksek olması nedeniyle, bu özel yanıt veren katılımcıların sayısını ve bu soruyu yanıtlayan toplam

² www.recordsmanagement.ed.ac.uk/InfoStaff/DPstaff/DataProtectionGuidance.htm

katılımcı sayısını her istatistik için parantez içinde veriyoruz. Bu araştırmadaki katılımcıların toplamının sırasıyla işçiler için 80, tarım araçları ve işverenler için 20 olduğunu unutmayın. Örneğin, “aracılardan yüzde 42’si (8/19) işe alım sürecinin aynı kalmış olduğunu doğruladı” demek araştırmadaki 20 araçtan 19’unun bu soruyu yanıtladığı ve bu 19 katılımcının 8’inin işe alım sürecinin aynı kalmış olduğu yanıtını verdiği anlamına gelir. Bu kısıtlılıklara rağmen, bulgularımız, salgının Ortadoğu’da yerinden edilmiş Suriyeli tarım işçileri üzerindeki ekonomik etkilerine ilişkin zengin bir vaka çalışması sunmaktadır.

Suriyeli işçiler

1.9 Katılımcı demografisi

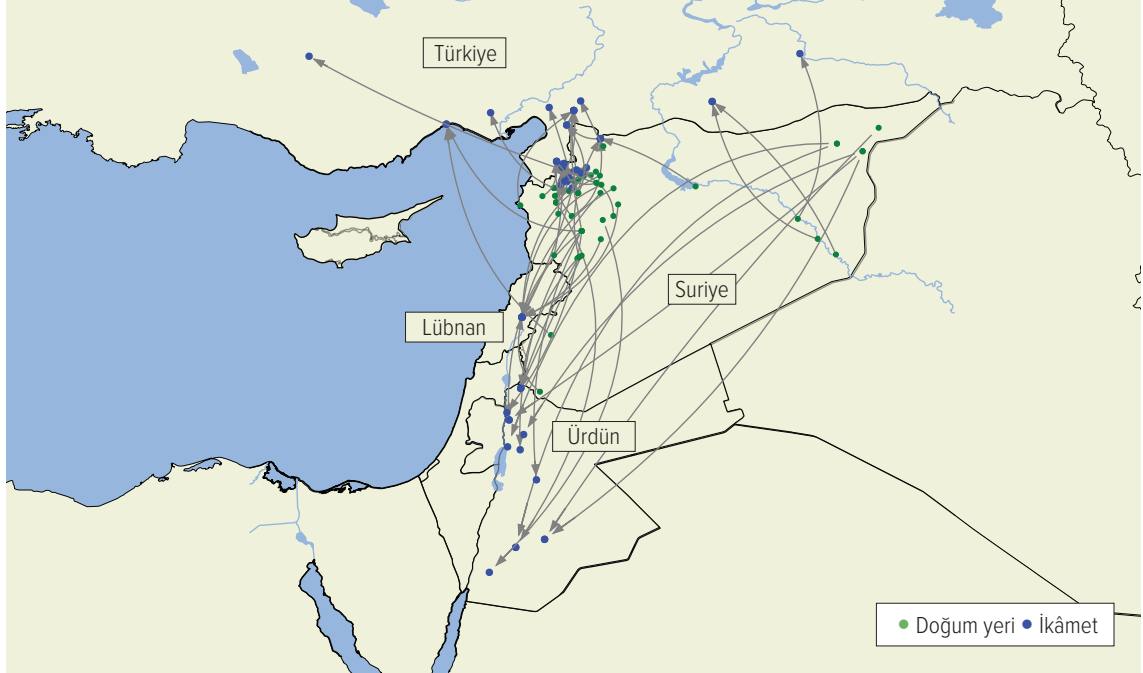
Bu araştırma için, her araştırma ülkesinden, Kuzeybatı Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye’den 20’şer katılımcıyla, toplamda ise 80 Suriyeli tarım işçisiyle görüştük. Katılımcılarımızın yüzde 65’i (52/80) erkek ve yüzde 35’i (28/80) kadındı; yaşları 21 ile 57 arasında değişiyordu ve çoğu otuzlu yaşlarının ortasındaydı. Suriye’deyken yüzde 31’i (25/80) zorunlu ilköğretimi (1-6. sınıf) tamamlamıştı, yüzde 23’ü (18/80) ortaöğretime (9. sınıfa kadar) devam etmiş ve yüzde 20’si (16/80) orta öğretimi (12. sınıfa kadar) tamamlamıştı. Katılımcılarımızın sadece yüzde 10’u (8/80) üniversite diplomasına sahipti. Ortalama hane büyüklüğü 6,1 kişiydi. Hanelerin yüzde 93’ünde (74/80) 18 yaşın altında çocuklar vardı ve aile başına çocuk ortalaması 3,6’ydı.

Görüştüğümüz Suriyeli işçilerin tümü aslen Suriye’nin kırsal kesimlerinden geliyordu. Harita 1, katılımcıların Suriye’deki doğum yerlerinden Kuzeybatı Suriye ve komşu ülkelerdeki mevcut sığınma yerlerine hareketlerini izliyor. Araştırmamızda yer alan mülteciler büyük ölçüde, Van Hear’ün (2014) maddi varlığı ve sosyal sermayesi az olan mültecilerin menşe ülkelerinden çok uzaklara kaçamayacakları argümanını yansıtan biçimde, Ürdün, Türkiye ve Lübnan’da Suriye sınırına yakın bir yere

³ Örneğin, sadece “Pandemiden önce hanenizde 18 yaşın altındaki bireyler tarımda çalışıyor muydu?” sorusuna olumlu yanıt veren işçilere şu üç soru sorulmuştur: “bu 18 yaşın altındakiler genellikle hangi yaşta çalışmaya başladı?”, “18 yaşın altındakiler genellikle hangi tür tarımsal faaliyetlerde bulunurlardı?” ve “Hanenizdeki 18 yaşın altındakiler genellikle ne kadar kazanırdı?”

yerleşmiş haldeydi. Bu, yüzde 63'ü (49/78) ya küçük ölçekli çiftçi, günlük çalışan tarım işçisi ya da 2011'den önce Suriye'de tarımsal üretimde yer almış olan katılımcılarımız için muhtemel bir durumdur. Bununla birlikte, araştırmamız yakın zamana kadar çoğunlukla konaklama, inşaat ve imalat gibi diğer sektörlerde çalışan, ancak salgının başlangıcında işini kaybederek tam zamanlı olarak tarımda çalışmaya başlayan yerinden edilmiş az sayıda insanı da içeriyor.

Suriye dışında, işçilerin yasal statüsü ve insani yardıma erişimi çeşitlilik gösteriyordu. Lübnan ve Ürdün'de, görüştüğümüz Suriyeli işçilerin yüzde 100'ü (40/40) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) kayıtlıyken, Türkiye'de yalnızca yüzde 32'si (6/20) kayıtlı haldeydi. Ancak bu şaşırtıcı değil, çünkü Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki kişilerin kayıt altına alınmasından UNHCR yerine Türk Hükümeti'nin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) sorumludur (UNHCR, tarihsiz c). Benzer şekilde, Türkiye'deki Suriyeli katılımcıların yüzde 100'ü yerel makamlarca kayıtlı olmuştu. Toplamda, yüzde 65'i (13/20) Ürdün'de, yüzde 50'si (10/20) Lübnan'da ve yüzde 11'i (2/19)

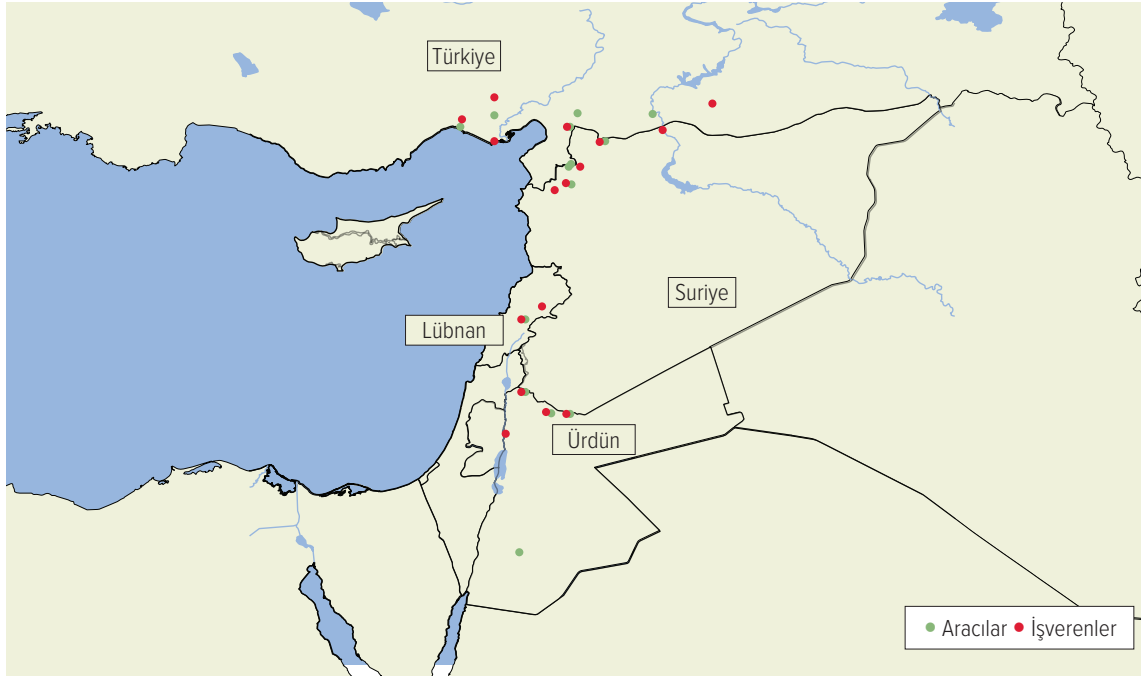

Harita 1. 2011'den itibaren Suriyeli işçilerin yerinden edilme güzergahları.

Türkiye’de olmak üzere, Suriye dışında bulunan Suriyeli işçilerin yüzde 42’si (25/59) tarımda çalışmak için geçerli bir izne sahip olduklarını bildirdi. Yasal durumların çeşitliliği, ülkeye özgü mülteci kabul sistemleri ile belge eksikliğine dair farklı ve karmaşık deneyimlerini yansıtıyor. Örneğin Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler, ücretli istihdam için çalışma izninden farklı olarak tarımda çalışmak üzere muafiyet belgesi başvurusunda bulunabilmektedir (UNHCR, tarihsiz a). Lübnan’da, yabancılar için çalışma izinleri ancak 2019’da yasal bir gereklilik haline geldi ve mevsimlik tarım işçileri için yaptırım mekanizmaları hâlâ tam olarak yürürlükte değil (Lübnan Hükümeti ve BM, 2020). Bu çalışmada, Suriyeli mültecilerin farklı araştırma ülkelerinde alabilecekleri farklı çalışma izni türleri arasında ayırım yapmadık. Dahası, katılımcılar tarafından bildirilen çalışma izinlerinin nispeten yüksek yaygınlığı ayrıntılı olarak incelenmelidir: mültecilerin çalışma izinlerine erişimi, görüştüğümüz tarım aracıları ve işverenler tarafından her zaman onaylanmamıştır ve katılımcılar, çalışma izni olmadan çalışmayı kabul etmenin yasal sonuçlarından korkmuş olabilir. Görüştüğümüz 20 tarım aracısına göre Türkiye’de istihdam ettikleri mültecilerin yüzde 60’ı ve Lübnan’daki mülteci işçilerinin yüzde 100’ü çalışma iznine sahip değilken, Ürdün’deki tüm tarım aracıları sadece resmi izni olan Suriyelilerle çalıştıklarını bildirdi. Bununla birlikte, Dünya Bankası’na göre, Ürdün’deki Suriyeli mültecilerin yalnızca üçte biri geçerli bir çalışma iznine sahip (Ait Ali Slimane ve diğ., 2020). Toplamda, Suriyeli mülteciler arasında tarım sektöründe çalışmak için çalışma izni gerekip gerekmediğine ilişkin oldukça büyük bir kafa karışıklığı var gibi görünüyor. Dahası, çalışma izinleri için yasal sistemle uğraşmak, çok az örgün eğitim almış ve kayıt dışı olarak tarımda çalışmaya alışmış mülteciler için daha da zor olabilir.

Tarımsal araçları ve işverenler

Salgının Suriyeli işçilerin tarımsal tedarik zincirlerindeki rollerini nasıl etkilediğini daha iyi anlamak için, her araştırma ülkesinde 5 tarım aracı ve 5 tarım işvereniyle de görüştük (Harita 2). Bu araştırmadaki 20 tarım aracısının tamamı erkekti ve yaş ortalaması 44'tü. Kuzeybatı Suriye ve Ürdün'de tüm araçlar Suriyeliydi. Ürdün örneğinde, tarım aracı kullanımının Suriyeli işgücüyle sınırlı görünüşünü ve 2011'den bu yana Suriyeli mültecilerin kitlesel olarak ülkeye gelmelerinden önce yaygın olmadığı gerçeğini yansıtıyor (Kattaa ve diğ., 2018). Lübnan'da ve Türkiye'de 3 Suriyeli tarım aracı ve ev sahibi ülkelerin uyruğuna sahip 2 tarım aracı ile görüştük. Lübnan, Türkiye ve Ürdün'de çalışan 15 tarım aracısından 11'i bizzat mülteciydi. Kariyer geçmişleri bakımından, araçlar genel olarak iki gruba ayrılır: bu mesleği Suriye çatışmasının başlangıcından önce, hatta bazıları daha 1990'ların başlarında, üstlenen ve çoğu kez babalarından "devralan" erkekler ile yerinden edilen ve ev sahibi ülkelerdeki mülteci işçileri ve işverenleri bir araya getirmek üzere profesyonel bir fırsat olduğunu fark eden diğerleri. Araçların 8'i geçmişte tarım

Harita 2. Araştırma için görüşülen tarım araçları ve işverenlerin mevcut konumları.

işçisiyken, 2'si çiftlik sahibiydi ve diğer 2'si genellikle sınır aşırı taksi şoförü olarak çalışıyordu ve bu yüzden Ortadoğu'daki ulaşım yolları hakkında derin bilgiye sahipti. Araştırmamız sırasında, 4 aracı aynı zamanda tarım işçisiydi ve genellikle işe aldıkları yerlerinden edilmiş Suriyelilerin yanında tarlalarda çalışıyorlardı. Türkiye'de hem Türkiyeli işçileri hem de Suriyeli mültecileri çalıştıran iki Türkiyeli aracı dışında, bu araştırmadaki tüm araçlar yalnızca Suriyeli işçilerle çalışmıştır. Kuzeybatı Suriye'de, Suriyeli araçlar hem yerel halkı hem de ülke içinde yerinden edilmiş kişileri işe alıyordu. Suriye içindeki bir örnekte, bir aracı, bir kadın işçi ekibinden sorumlu olan eşiyile birlikte çalışıyordu.

Araştırma için ayrıca araştırma ülkesi başına beş katılımcı olmak üzere 46,1 yaş ortalamasıyla toplam 19 erkek ve 1 kadın tarım işvereniyle görüştük. (Kadın işveren Suriyeliydi ve Kuzeybatı Suriye'de yaşıyordu.) Lübnan, Türkiye ve Ürdün'de faaliyet gösteren 15 işverenden 6'sı Suriyeliydi. Mevcut literatür Suriyeli girişimcilerin komşu ülkelerdeki imalat, tekstil ve konaklama sektörlerine katkılarına odaklanırken (ör. Akçalı ve Görmüş, 2021), bulgularımız tarım sektörünün de Suriye diasporasından yatırım çekebileceğini ve özellikle sınırlı başlangıç sermayesi ve önceden çiftçilik deneyime sahip Suriyeli iş insanları için cezbedici olabileceğini göstermektedir. Çoğu işveren tarım işlerinde deneyime sahipken, işverenlerin sosyoekonomik konumları farklıydı: 20 işverenden 6'sı geçmişte bizzat tarım işçiliği yapmıştı, 5'i eskiden ya da halen arazi sahibiydi ve 4'ü esasen ziraat mühendisi ya da veteriner bilimlerinde eğitim almıştı. Görüşme yapılan işverenler, tarla bitkileri, seralar, meyve bahçeleri, bitki fidanlıkları ve hayvancılık dahil olmak üzere bir dizi tarımsal işletmeye sahipti. Bu işletmelerin büyüklüğü ve kârlılığı, Ürdün'de yılda 140.000 ABD dolarından fazla gelir edilen 150 hektarlık bir meyve bahçesi, hayvancılık ve sera işletmesinden, Kuzeybatı Suriye'de düşük gelir kazandıran bir hektarlık sebze tarlasına kadar önemli ölçüde değişiklik gösteriyordu. Sadece Lübnan'daki işverenler, yalnızca Suriyeli mülteci işgücü kullanıyordu- diğer araştırma ülkelerinde, işverenler yerinden edilmiş Suriyeliler ve yerel halk ile çalışıyordu ve Türkiye ile Ürdün'deki işverenler ülke içindeki göçmen işçileri istihdam ediyordu.

02

Bulgular ve Tartışma

2.1

Yerinden edilmiş Suriyeliler için salgın boyunca tarımsal üretim sürüyor ancak işçilerin geçim kaynakları daha güvencesiz hale geldi

2.2

Yerinden edilmiş Suriyelilerin yapısal kırılganlıkları ve tarımdaki çalışma koşulları, COVID-19'a yakalanma risklerini artırıyor

2.3

Suriyeli işçilerin tarım aracıları ve işverenler ile bağımlılık ilişkileri salgın sırasında kötüleşti

2.4

Salgın sırasında tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğinin arttığına dair kesin bir kanıt yok, ancak işçi kadınlar ve çocuklar daha savunmasız hale geldi

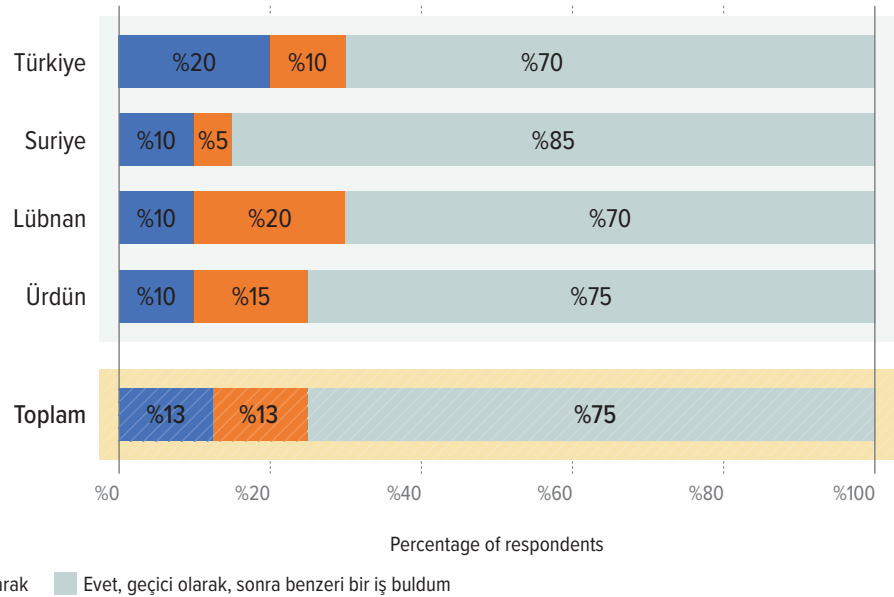
2.1

Salgın boyunca
yerinden edilmiş
Suriyeliler için
tarımsal üretim
sürüyor ancak
işçilerin geçim
kaynakları daha
güvencesiz hale
geldi

Hareket kısıtlamaları ve geçici iş kaybı

Araştırmamız, Ortadoğu'daki ana tarım sezonunun başlangıcına denk gelen 2020 Mart ayında yani salgının başlangıcında kayıt dışı tarım ekonomisinde çalışan birçok yerinden edilmiş Suriyelinin işini kaybettiğini gösteriyor. Bununla birlikte, işsizlik çoğu Suriyeli işçi için geçiciydi: araştırmaya katılanların yüzde 75'i (60/80) işlerini kaybettiklerini ve daha sonra benzer başka bir iş bulduklarını beyan etti, yalnızca yüzde 13'ü (10/80) bu araştırma sırasında kalıcı olarak işsizdi (Şekil 3).

Salgının ilk aylarında tarımsal istihdam kaybı, dört araştırma ülkesinin tamamında kitlesel karantina ve hareket kısıtlamalarının yanı sıra, Suriyelilerin bulundukları yerel bölgelerde çalışmaya gitmesini ve iller arası mevsimlik seyahatlerini engelleyen toplu taşıma araçlarında yolcu sayısındaki kısıtlamalardan kaynaklandı. Örneğin Türkiye'de araçların ruhsatlarında belirtilen azami yolcu sayısının yarısı kadar yolcu taşımasına izin verildi. Bu da, tarım araçlarının işçi gruplarını tarlalara taşımak için ek otobüsler ayarlamak zorunda kalması nedeniyle ulaşım maliyetlerinin iki ya da üç katına çıktığı anlamına geliyor. Örnek olarak, salgın öncesinde 20-25 kişiyi taşıyan otobüsler artık sadece 14-16 yolcu

Grafik 3. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “Tarım sektöründeki işinizi salgın nedeniyle mi kaybettiniz?” sorusuna yanıtları (toplam n=80; ülkelere göre dağılım: Ürdün=20; Suriye=20; Türkiye=20; Lübnan=20). Not: Yuvarlama nedeniyle toplam- lar yüzde 100 olmayabilir.

almaktadır. Trafik kontrolleri sırasında aşırı kalabalık araçların sürücüleri ve yolcuları yüksek para cezaları ödemek zorunda kaldı (Kalkınma Atölyesi, 2020a). Araştırmamızda bir aracı, kurallara karşı gelme durumunda para cezalarının 1.000 ila 3.000 TL (yak. 89-267 USD) arasında olduğunu bildirdi; bu miktar, bir başka deyişle, bir tarım işçisinin günlük ücretinin 20 ila 60 katına denk gelmektedir.

COVID-19 salgınının tarımda mevsimsel hareketlilik üzerindeki etkisi, araştırma örneklemimizde farklılık gösterdi. Aslında, özellikle salgının kontrol altına alınmasına yönelik hareket kısıtlamalarının özellikle ağır olduğu Ürdün'de görüştüğümüz Suriyeli işçilerin yüzde 23'ü (18/79) 2020'de, 2019'a kıyasla işe gitmek için daha az hareket etti. Benzer şekilde, Ürdün'de görüştüğümüz beş aracının tümü yalnızca yerelde yerleşik Suriyeli işçilerle çalışabilirken, diğer ülkelerdeki araçlar işçileriyle bölge içinde ve bazen de bu bölgeler arasında seyahat edebiliyordu. Mevsimlik tarım alanları arasındaki yıllık göçe bağımlı birçok mülteci işçi için bu durum gelirin azalmasına neden oldu. Örneğin, 35 yaşında, dokuz kişilik bir aileye sahip Suriyeli bir erkek, Ürdün'deki mevsimlik tarımsal göç döngüsünün bir parçası olarak yılda en az dört kez seyahat ediyordu: normalde bir yılda, her 2-3 ayda bir Ma'an, Akabe ve Kuzey ve Güney Ürdün Vadisi'nde hasatta çalışıyor ve işverenlerinin arazisindeki gayri resmi çadır yerleşimlerinde yaşıyorlardı. Babayla 2020 Aralık ayında görüştüğümüzde, COVID-19 karantinası nedeniyle beş aydır işsizdi. Gelir kaynağı olmadan borç almaya zorlanmış ve borcu 1.095 JOD'ye (1.544 USD) ulaşmıştı. Örneklemimizin çoğunluğu (yüzde 67, 53/79) salgın sırasında salgın öncesiyle kıyasla aynı sayıda yer değiştirdiğini söylerken, Suriyeli hanelerin yüzde 10'u (8/79) salgın sırasında, genellikle iş bulmanın zorluğu nedeniyle daha sık yer değiştirdiklerini beyan etti. Kuzeybatı Suriye'deki Zardana'dan bir erkek katılımcı, salgın başladığından bu yana ailesiyle 20'den fazla kez yer değiştirdiğini paylaştı. O zamandan beri Suriye ve komşu ülkelerdeki hareket kısıtlamaları azaldı; katılımcıların yüzde 63'ü (40/63) 2020 Aralık ile 2021 Şubat ayları arasında kendi bölgelerinde serbestçe hareket edebildiklerini aktardı. Hareket kısıtlamalarının devam ettiği yerlerde bile, Suriyeli işçilerin çoğu çalışma alanlarına erişebildiklerini doğruladı. Araştırma sırasında karantina ve seyahat yasaklarının sürmekte olduğunu bildiren 23 katılımcıdan 17'si hâlâ tarlalara ve seralara gidebiliyordu.

Kutu 1

**İşverenlerin bakış açısı
- İşgücü maliyetlerini
düşürerek salgın
kayıplarıyla başa
çıkarak**

Yerel karantinaların hafiflemesine rağmen, işverenler tarımsal işletmelerde salgına bağlı aksaklıklarla başa çıkmak için işçi sayılarını azaltmak zorunda kaldı. Araştırmamızda, salgın sırasında işverenlerin yüzde 35'i (7/20) "orta düzeyde kayıp" yaşamış ve yüzde 40'ı (8/20) "yüksek kayıplar"dan şikâyet etmiştir. Görüştiğimiz tarım işverenlerinin yarısı, COVID-19 salgınının tarımsal ürünler için pazarlara erişimlerini azalttığını belirtti. Bu arada, işverenlerin yüzde 25'i (5/20) salgının tarımsal girdiler için tedarik zincirlerini bozduğunu bildirdi ve yüzde 55'i (11/20) tohum, ilaç, yakıt, gübre ve zirai ilaçlar gibi girdilerin daha pahalı hale geldiğini belirtti.

İşverenlerin yüzde 40'ı (8/20) işçi sıkıntısından şikâyet ederken, yüzde 50'si de (10/20) kendi bölgelerinde, özellikle Suriye ve Lübnan'da işgücü maliyetlerinin arttığını tespit etti. Buna ek olarak, Lübnan, Türkiye ve Suriye'deki dizginlenemez enflasyon, tarımsal işletmelerin kârlılığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahipti - her üç ülkede, görüştiğimiz tüm işverenler, salgın sırasında döviz kurundaki dalgalanmaların işlerini etkilediğini bildirdi. Ürdün'deki 5 işverenden 3'ü Ortadoğu'daki bölgesel pazarlar için üretim yaptığından, bunların salgına bağlı sınır kapanmalarından ve uluslararası tedarik zincirlerindeki aksamalardan da etkilenme olasılıkları daha yüksekti. Türkiye'deki bir Türk işveren çıkmazını şöyle özetliyordu: *"Pazara gidemedik, ürünümüzü satamadık, ürün tarlada kaldı. Tüccar bulamadık, gelmedi, gelen istediğimiz fiyattan almadı çünkü o fiyata satamaz. Fakat o fiyatı alamazsak, işçilerin ücretlerini ödeyemeyiz."*

Sonuç olarak, işverenlerin yüzde 80'i (20'den 16'sı), salgının tarımsal üretim maliyetlerini artırdığını ve işverenlerin yüzde 60'ının (20'den 12'sinin) buna bağlı olarak tarımsal üretimlerini azaltmak zorunda kaldığını bildirdi. Üretim maliyetleri artan 16 işverenden 6'sı bununla işçi sayısını azaltarak başa çıkmış. Lübnan, Qabb İlyas'ta tarım işletmesi sahibi 49 yaşındaki bir Suriyeli, şunları söyledi: *"[İşimin] çapını küçülttüm çünkü ürünlerimi satamayacağımdan korktum ve buğdaya geçtim çünkü bu, [daha fazla insan gücü gerektiren sebzelere kıyasla] çok sayıda işçi gerektirmez."* İşverenlerin yüzde 46'sı (6/13) personel sayısını azalttı—diğer bir deyişle, işverenlerin zararları işçilere ödendi. Ve bu durum, hükümetlerin salgın sırasında tarım sektörüne ilgi göstermemesiyle daha da karmaşık hale geliyor: bu araştırmadaki 20 işverenden yalnızca 2'si geçen yıl herhangi bir biçimde devlet desteği almış. Müdahale alanlarını önceliklendirmeleri istendiğinde, çoğu devletten tarımsal girdi ile (pompa ve diğer makineleri çalıştırmak için gerekli olan) yakıt fiyatlarını düzenlemelerini ve kendilerini uluslararası pazarlara yeniden bağlamalarını söyledi.

Türkiye'deki bir Türk işveren
çıkamazını şöyle özetliyordu:

**'Pazara gidemedik,
ürünümüzü satamadık,
ürün tarlada kaldı. Tüccar
bulamadık, gelmedi, gelen
istediğimiz fiyattan almadı
çünkü o fiyata satamaz.
Fakat o fiyatı alamazsak,
işçilerin ücretlerini
ödeyemeyiz.'**

COVID-19 salgınının kaçınılmaz ekonomik etkileri, yerinden edilmiş Suriyeli tarım işçilerine çok zarar verdi ve mevsimlik, kayıt dışı istihdamın görüldüğü değişken işgücü piyasasını daha da değişken hale getirdi.

COVID-19 salgınının kaçınılmaz ekonomik etkileri, yerinden edilmiş Suriyeli tarım işçilerine çok zarar verdi ve mevsimlik, kayıt dışı istihdamın görüldüğü değişken işgücü piyasasını daha da değişken hale getirdi. Suriyeli işçilerin çoğu işe dönmüş olsa da, yeni iş bulmak kolay olmadı ve istihdam koşulları her zamankinden daha güvencesiz haldeydi. Suriyeli işçilerin yüzde 83'ü (66/80), salgın öncesine kıyasla 2020 sonbaharında tarımda "daha zor" iş bulurken, bu her zaman salgınla ilgili değildi. Bir yandan da, diğer sektörlerde işini kaybeden işçilerin tarıma yöneldiği ve bazı işverenlerin işgücünü azalttığı ve üretimi düşürdüğü bazı alanlarda, işgücü fazlası nedeniyle istihdam olanakları azaldı. 2020 kışında bu büyük iş güvencesizliğine katkıda bulunan diğer etkenler, yerel karantinalar, sokağa çıkma yasakları ve toplu taşıma kısıtlamaları ile COVID-19'a yakalanma korkusu nedeniyle işçilerin tarlalara ve meyve bahçelerine erişim zorluklarını içeriyordu. Öte yandan, katılımcılarımızın çoğu, yaşadıkları zorlukları kışın tarım işlerinin azalmasına bağladı. Araştırmamız, mültecilerin salgın sırasında tarımsal işgücünün daha da büyük bir parçası haline gelmesini ortaya koymasa da, bazı durumlarda Suriyeli işçilerin, örneğin diğer göçmen işçilerin yerini alırken, ek iş fırsatlarından yararlandığına dair anekdot niteliğinde kanıtlar var. Ürdün'deki bir işveren, sınırların kapatılması nedeniyle Mısırlı göçmen işçilerin ülkeye giremediğini, bu nedenle bunun yerine daha fazla Suriyeli mülteciyi işe almak zorunda kaldığını anlattı. Bu yüzden, tüm işsizlik biçimlerini yalnızca salgına bağlamamaya dikkat etmeliyiz. Araştırmamız, daha ziyade, COVID-19'la ilgili kısa ve uzun vadeli ekonomik etkilerin, sektörün mevsimsel üretim döngüsü ve devasa işgücüne periyodik gereksinimiyle örtüştüğünü vurgulamaktadır.

Salgına bağlı hareket kısıtlamalarının ve tarımsal üretimdeki buna bağlı düşüşün Ortadoğu'da Suriyeli tarım işçilerinin işgücü arzını eşit şekilde etkilemediğini belirtmek gerekir. Doğu Lübnan gibi büyük mülteci ya da ülke içinde yerinden edilmiş insan nüfusuna sahip bölgelerde, diğer sektörlerde işini kaybeden kişiler tarıma akın ettiği için, salgın işgücü fazlası yarattı. Bununla birlikte, diğer alanlarda ise, işverenler işgücü sıkıntısıyla karşı karşıya kaldı. Görüştüğümüz araçların yüzde 55'i (11/20) salgın sırasında "daha zor" işçi istihdam ettiğini söyledi. Araçların bakış açısından, işçiye ulaşılabilirliğindeki değişiklikler genellikle konuma ve zamana bağlıydı: Suriye içinde, salgının ilk günlerinde işe gelmekten korkan işçileri istihdam etmek için mücadele ettiler. Lübnan'da bir aracı,

bazı mülteciler kendi ülkelerine döndükleri için meslektaşlarının zaman zaman Suriyeli işçiler için “rekabet” ettiğini anlattı. Bu işgücü sıkıntısı, birçok işçinin, özellikle salgının ilk aylarında, çalışma ortamında başkalarıyla yakın temas korkusuyla daha da arttı. Suriye’nin İdlib kentinden bir kadın işveren şöyle açıklıyor:

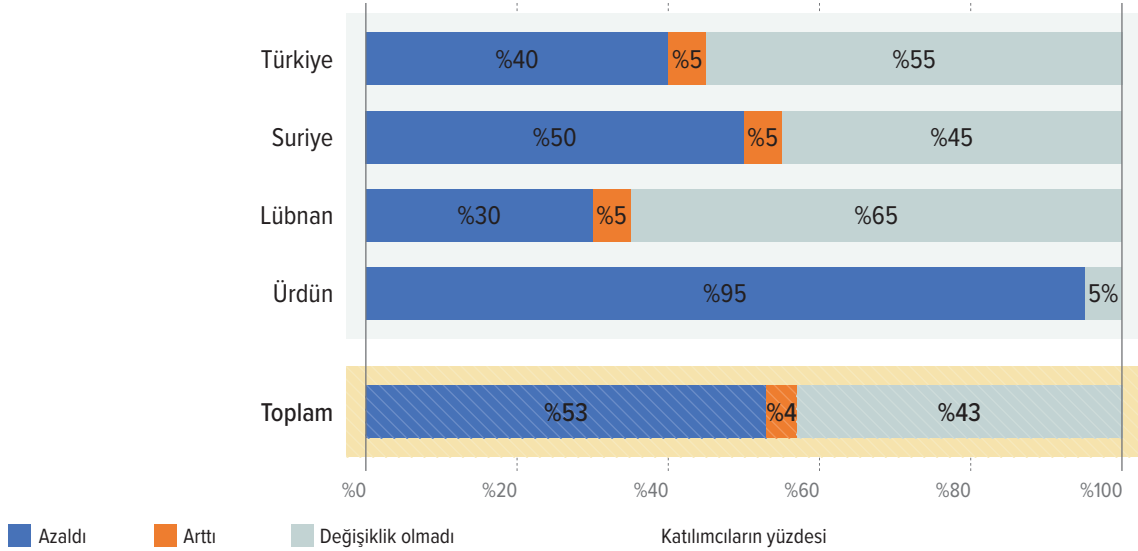
'Salgının başlangıcında işçi bulamadık çünkü korkuyorlardı, şimdi ise işçiler artık salgını umursamıyor.'

Buna karşılık, Ürdün’de tarım işçiliğinin ilk duraklaması ve geniş kapsamlı hareket kısıtlamaları, bazı araçların çok fazla işçiyle karşı karşıya kalması anlamına geldi.

Azalan gelir ve çalışma saatleri

Tarımsal işgücü piyasalarındaki ekstra istikrarsızlık, Suriyeli işçilerin yüzde 94’ünün (75/80) azalan gelirine ve katılımcılarımızın yüzde 53’ünün (42/79) günlük çalışma saatlerinin azalmasına yansımıştır.

Tarımsal işgücü piyasalarındaki ekstra istikrarsızlık, Suriyeli işçilerin yüzde 94’ünün (75/80) azalan gelirine ve katılımcılarımızın yüzde 53’ünün (42/79) günlük çalışma saatlerinin azalmasına yansımıştır. Özellikle hükümetin bir dizi katı kapanma önlemi aldığı Ürdün’de, Suriyeli katılımcıların neredeyse yüzde 95’inin (18/19) çalışma saatleri azaldı (Şekil 4). Türkiye’de, Suriyeli katılımcılarımızdan bazıları resmi kamplarda yaşıyordu ve çalışmak için kamplardan ayrılmalarını engelleyen (2020 Aralık ayından bu yana ülke

Grafik 4. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “Salgın sırasında çalışma saatleriniz nasıl değişti?” sorusuna yanıtları (toplam n=79; ülkelere göre dağılım: Ürdün=19 Suriye=20; Türkiye=20; Lübnan=20.

Ortalama olarak, bu araştırmadaki Suriyeli işçilerin çoğu salgının kış aylarında, ailelerinin geçimini sağlamayı sürekli olarak zorlaştıran, son derece öngörülemez çalışma programlarıyla, tam zamanlı saatlerden daha az çalışmış olduğunu düşünüyordu.

Günde 7 saat
Ayda 17 gün

Suriyeli işçiler salgın sırasında günde ortalama 7 saat (günde 2,5 ila 12,5 saat) ve ayda 17 gün (ayda 0 ila 30 gün) çalıştıklarını bildirdi.

çapında sokağa çıkma yasaklarının bir parçası olan) özel hareket kısıtlamaları ve hafta sonu sokağa çıkma yasaklarını aktardılar (krş. Bahar Özvarış ve diğ. 2020). Diğer bölgelerde ise çalışma saatleri azaltılmadı ama değiştirildi. Lübnan'da Lübnanlı bir aracı şunları söyledi: *"Bazı günler her zamankinden daha erken, sokağa çıkma yasağı yürürlüğe girmeden önce, işe gidiyoruz. Bazen sokağa çıkma yasağı kısıtlamaları nedeniyle çalışmayı bırakıyoruz."*

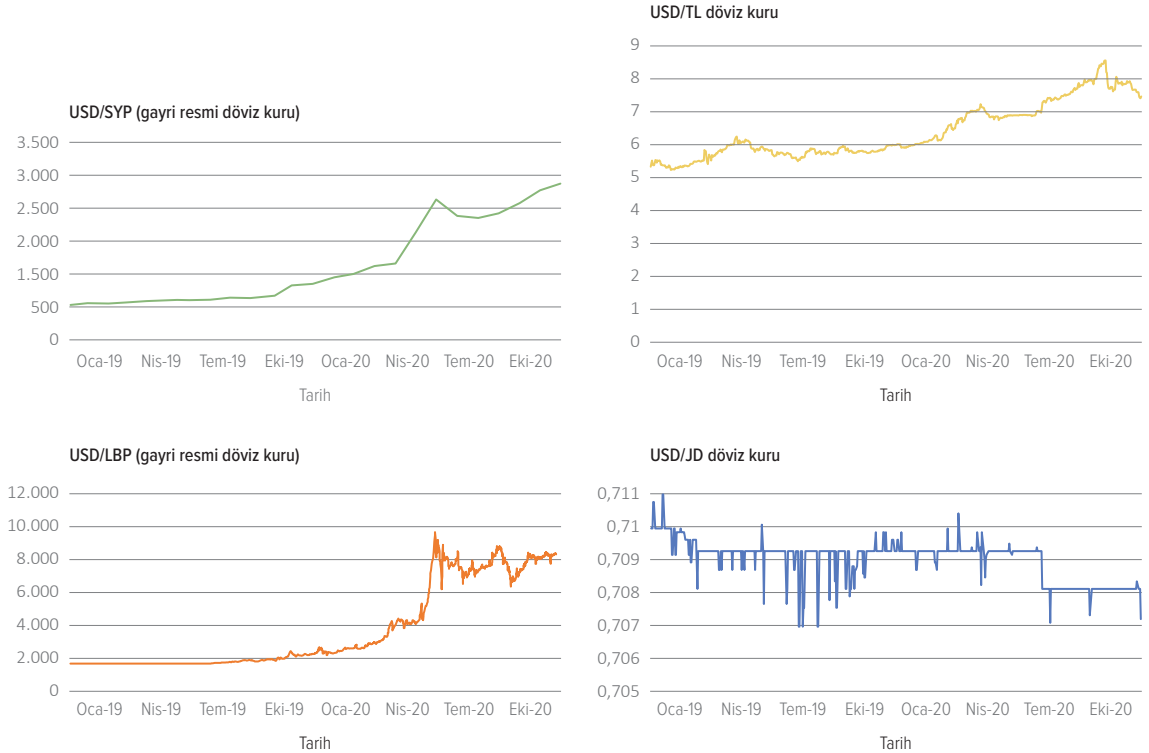
Suriyeli işçiler salgın sırasında günde ortalama 7 saat (günde 2,5 ila 12,5 saat) ve ayda 17 gün (ayda 0 ila 30 gün) çalıştıklarını bildirdi, ancak örnekleme çarpıcı farklılıklar var. Bazı katılımcılar salgın sırasında günde sadece 2-3 saat çalışırken, diğerleri günde 12 saatten fazla çalıştı. Aynı zamanda, bazıları bu çalışmadan önceki ay bir gün bile çalışmamış, bazılarıysa son 30 gün içinde her gün çalışmıştı. Aracılarla yapılan görüşmeler ayrıntılar sunuyor: Ürdün'deki 5 aracından 4'ü toplu taşımadaki daha sıkı kısıtlama ve cezaların çalışma saatlerinde azalmaya yol açtığını iddia ederken, Lübnan'daki tüm aracılar işlerin her zaman olduğu gibi devam ettiğini doğruladı. Fakat ortalama olarak, bu araştırmadaki Suriyeli işçilerin çoğu salgının kış aylarında, ailelerinin geçimini sağlamayı sürekli olarak zorlaştıran, son derece öngörülemez çalışma programlarıyla, tam zamanlı saatlerden daha az çalışmış olduğunu düşünüyordu.

Salgın sırasında işçilerin günlük ücretlerinin nasıl değiştiğini ülkeler, para birimleri ve tarımsal faaliyet türleri açısından karşılaştırmak zordur, fakat aracılarla yapılan görüşmelerden bazı genel eğilimler ortaya çıkıyor. Ücretler Suriye, Lübnan ve Türkiye'de zannedilenin aksine marjinal bir şekilde arttı. (Kuzeybatı Suriye'de, çiftçiler 2020'de Suriye Lirası yerine Türk Lirası ödeme yapmaya da geçtiler.) Örneğin Lübnan'da Lübnanlı bir aracı, 2021'in başında Suriyeli kadın işçilerin ücretlerinin Doğu Lübnan'da önemli bir tarımsal üretim alanı olan Bekaa Vadisinde eşit şekilde, günlük 8.000 LBP'den (yaklaşık 5 USD) 12.000 LBP'ye (yaklaşık 8 USD) çıkarıldığını açıkladı. İlk bakışta bu bulgular çelişkili görünebilir çünkü işçilerin yüzde 94'ü (75/80) gelirlerinde belirgin bir azalma bildirdi. Bu araştırmada, işçilerin kendilerinin beyan ettiği kazançları baz aldığımızı bilmek önemlidir. Salgın sırasında birçok işçinin mutlaka gelirinin, mevsimsel tarımda kısa süreli istihdamla ilgili olağan dalgalanmaların ötesinde düşmemiş olması mümkündür. Öte

yandan, yerinden edilmiş işçinin satın alma gücü salgın sırasında, özellikle Suriye ve Lübnan gibi belirgin enflasyona maruz kalan ülkelerde kesinlikle azalmıştır - bu da birçok katılımcının neden daha düşük gelir bildirdiğini açıklayabilir.

Küçülen güvenlik ağları ve artan gıda güvencesizliği

Salgının Suriyeli tarım işçilerinin satın alma gücü üzerindeki etkisi en iyi artan gıda fiyatlarına bakılarak gösterilebilir. Tarımda istihdamdan elde edilen gelirin azalması, özellikle, kötüleşen döviz kurlarının gıda ve diğer temel öğeleri çok daha pahalı hale getirdiği ve böylece Suriyeli hanelerin satın alma gücünü daha da düşürdüğü Kuzeybatı Suriye ve Lübnan'da yerinden edilmiş Suriyeli haneleri vurdu. Grafik 5, COVID-19 salgını sırasında dört araştırma ülkesindeki döviz kurlarındaki değişiklikleri, Suriye ve Lübnan

Grafik 5. 2019-2020 arasında Lübnan, Suriye, Ürdün ve Türkiye'de ABD doları döviz kurları. Not: Lübnan ve Suriye için kullanılan döviz kurları, resmi döviz kurları şu anda yerel piyasalarda bulunmadığından gayri resmi (karaborsa) döviz kurlarıdır. Ürdün ve Türkiye için, resmi döviz kurları kullanılmıştır. Veriler: lirate.org; sp-today.com; ofx.com; investing.com

Suriyeli hanelerin yüzde 91'i (73/80) salgın sırasında bölgelerindeki gıda fiyatlarının arttığını söyledi.

'Salgından önce döviz kuru 1.500 LBP/1 USD idi, şimdi 8.550 LBP/1 USD. Eskiden 18.000 LBP'ye bir paket şeker alırdık - şimdi 90.000 LBP. Aynı zamanda işçilerin ücretleri düştü. Örneğin, bir kadın eskiden 5 USD kazanıyordu, şimdi 1.5 USD.'

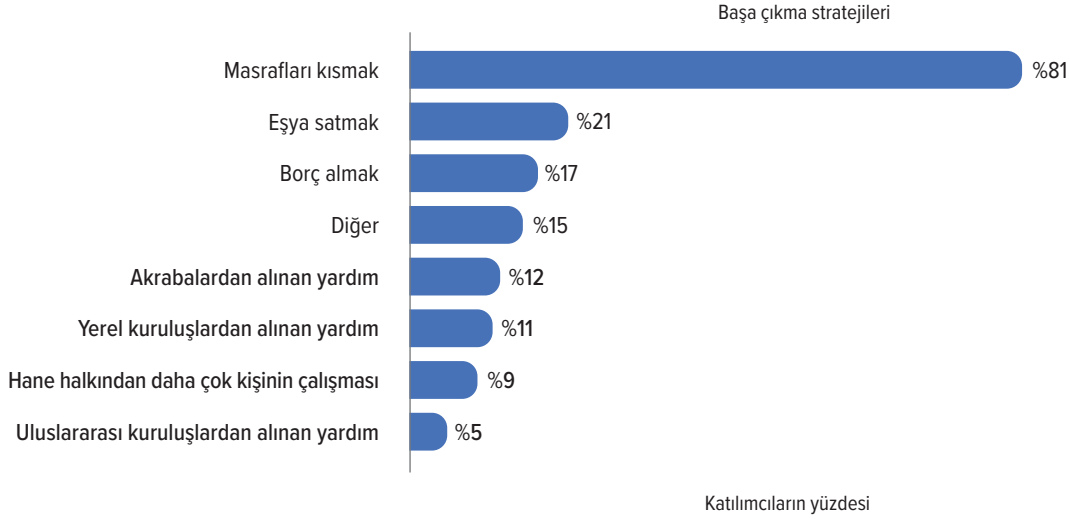

Aynı ülkede başka bir aracı benzer bir açıklama yaptı:

'İşçiler 25.000 LBP'ye bir torba şeker alırdı, şimdi fiyatı 125.000 LBP, bir galon yağ 20.000 LBP'ye mal olurdu, şimdi 60.000 LBP'ye alınıyor. Yani gıda maddelerinin fiyatları fırladı. 1.500 LBP olan bir torba ekmek, bugün 2.250 LBP tutuyor. Bu yüzden ücretleri artırdık.'

Araştırma ülkeleri genelinde, istihdam ve gıda fiyatlarındaki kısa vadeli değişiklikler bile mali güvencesi çok az olan ya da hiç olmayan Suriyeli mültecilere özellikle zarar veriyor.

Araştırma ülkeleri genelinde, istihdam ve gıda fiyatlarındaki kısa vadeli değişiklikler bile mali güvencesi çok az olan ya da hiç olmayan Suriyeli mültecilere özellikle zarar veriyor. Yerel piyasalardaki azalan gelir ve fiyat artışlarına karşılık, birçok Suriyeli hane birden çok negatif geçim stratejileri uygulamak zorunda kaldı (Şekil 6). Hanelerin yüzde 81'i (61/75) için başlıca başa çıkma mekanizması maliyetlerin kısılmasıydı, ardından eşya satmak (yüzde 21, 16/75) ve borç almak (yüzde 17, 13/75) geliyordu. Suriyeli katılımcılar bize motosikletlerini, arabalarını, televizyonlarını, buzdolaplarını, çamaşır makinelerini ve hatta şilte gibi eşyalarını sattıklarını söylediler. Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Qabb İlyas'ta, gayri resmi bir mülteci yerleşim yerinde yaşayan genç bir adam, ailesinin içinde bulunduğu zor durumun çarpıcı bir tanımını yaptı: "TV, çamaşır makinesi, şu an eşyalarımızı peş peşe satıyorum." Bu

Grafik 6. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “Salgın sırasında gelir kaybıyla nasıl başa çıkmaya çalıştınız?” sorusuna yanıtları (toplam n=75; ülkelere göre dağılım: Ürdün=19; Suriye=18; Türkiye=18; Lübnan=20). Not: Katılımcılar bu soruya birden fazla cevap seçebilmiş ve bu da toplamın yüzde 100’ün üzerinde olmasına neden olmuştur.

Yerinden edilmiş pek çok Suriyelinin 2020/21 kışına her zamankinden daha az tasarrufla girmiş olabileceğini ve dolayısıyla bir borç ve güvencesiz emek döngüsüne daha fazla sıkışma riskiyle karşı karşıya kalabileceğini gösteriyor.

bulgular, tarım işçileri iş bulmanın daha zor olduğu kış için tasarruf yapmak üzere genellikle yoğun tarım mevsimini kullandığından, özellikle endişe vericidir. Verilerimiz, yerinden edilmiş pek çok Suriyelinin 2020/21 kışına her zamankinden daha az tasarrufla girmiş olabileceğini ve dolayısıyla bir borç ve güvencesiz emek döngüsüne daha fazla sıkışma riskiyle karşı karşıya kalabileceğini gösteriyor. 2.3 başlığı altında incelediğimiz üzere, tarım araçları borç vermede genellikle çok önemli bir rol oynar ve işçilerin borçlarının salgın sırasında birikmesi, onları araçlarla olan mali bağımlılık ilişkilerinde daha da tuzağa düşürebilir. Dahası, insani yardım, araştırmamızda yer alan Suriyeli mülteciler için yetersiz bir güvenceydi. Katılımcıların yüzde 33’ü (26/80), tarımda çalışmaya ek olarak UNHCR ve STK’lardan gelen nakit desteğini hanelerinin ana gelir kaynağı olarak bildirirken, katılımcıların sadece yüzde 11’i (8/75) salgın sırasında yerel kuruluşlardan gelen yardımın temel bir başa çıkma stratejisi olduğunu belirtti: yalnızca Türkiye’den bir katılımcı ve Ürdün’den bir katılımcı ve Kuzeybatı Suriye’den 6 kişi salgın sırasında insani yardım aldıklarını aktardı.

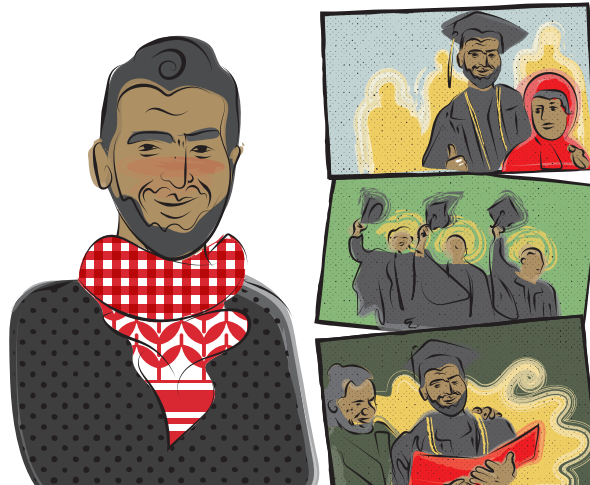
BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), gıda güvencesizliğini dört temelde tanımlar: mevcudiyet, erişim, kullanım ve istikrar (FAO, 2006). Küresel olarak, COVID-19 salgını, her şeyden önce, gelir ve satın alma gücü kaybına neden olarak, özellikle yoksullar arasında gıda

güvencesinin erişim boyutunu etkiledi (krş. Béné, 2020). Yerinden edilmiş Suriyeli topluluklar salgın öncesinde yüksek oranda gıda güvencesizliği yaşamış olsalar da (WFP ve REACH, 2015; UNOCHA, 2019; Lübnan Hükümeti ve BM, 2020), gıda tüketimini ve yediklerinin niteliğini kısmak zorunda kalan görüştüğümüz Suriyeli haneler, daha da gıda güvencesiz hale gelmişti. Birçoğu gün içerisinde daha az yemek yediğini ve porsiyon miktarını azalttığını bildirdi. Haneler ayrıca, taze sebze ve kuzu eti ile karşılaştırıldığında bulgur, mercimek, pirinç ve tavuk gibi daha ucuz yiyeceklerle bel bağlamaya başladı ve çoğu diğer et, meyve ve sebzeleri ancak küçük miktarlarda alabiliyordu. Et tüketimindeki azalma özellikle belirgindi, pek çok katılımcı birkaç aydan bir yıla uzanan süre içinde et yemediğini bildirdi. Dahası, Suriyeli işçiler işverenlerinden çok nadiren gıda alıyordu. Sadece iki işçi gıdaya erişim için işverenlerine ya da tarım araçlarına bağlı olduklarını belirtti ve emek ücreti ödemesinin hasadın belirli bir payıyla yapılması da nadirdi. Yerinden edilmiş Suriyelilerin çoğu aralıklı olarak tarımda çalışsa da, bunun gıdaya kolay erişim anlamına gelmediğinin belirtilmesi gerek. Gıda üretiminde çalışmak bu yüzden mültecilerin salgın sırasında aç kalmasına karşı kalkan olmuyor.

Kutu 2

Adil'in hikâyesi - 'Bir işçi 10 Türk Lirasıyla ekmek dışında ne satın alabilir?'

Adil ailesinin evi bombalandıktan ve babası öldürüldükten sonra Halep'in güney kırsalında bulunan Zammar'daki evlerinden ailesiyle birlikte kaçtı. Adil o zamanlar 25 yaşındaydı ve daha yeni avukat olmuştu. Ailesi, Kuzeybatı Suriye'de, İdlib'de, Kafr Ruhin'deki ülke içinde yerinden edilmiş insanlar için kurulan kampa yerleşti. Adil şimdi zeytin hasadı yapan günübirlik bir tarım işçisi olarak çalışıyor. Salgın sırasında Adil genellikle günde yedi saat çalışıyor ve bunun karşılığında 10 Türk lirası (1.34 USD) kazanıyor. Geliri azalırken, gıda fiyatları arttı; sonuç olarak Adil'in ailesinin beslenmesi kötüye gitti. Aile sadece iki haftada bir et yiyor ve artık meyve alamıyor. Adil bize, "Bir işçi ekmek dışında 10 Türk Lirasıyla ne satın alabilir?" diye şikâyet etti. Adil, ayrıca, araçları dahil ailesinin eşyalarını satmaya başladı.

2.2 Yerinden edilmiş Suriyelilerin yapısal kırılganlıkları ve tarımdaki çalışma koşulları, COVID- 19'a yakalanma risklerini artırıyor

2020/21 kışında yürütülen bu araştırma sırasında her araştırma ülkesinde COVID-19 vakaları artarken, yalnızca bir katılımcı kişisel olarak COVID-19'a yakalandığını bildirdi ve katılımcıların yalnızca yüzde 6'sı (5/80) çalışma ortamlarında korona virüs vakalarını mevcudiyetini biliyordu.

Temiz suya, besleyici gıdalara ve tıbbi hizmetlere erişim imkânları çoğunlukla sınırlı olduğu ve sosyal mesafeyi uygulamak için yeterli alan bulunmadığı için, yerinden edilmiş Suriyeli toplulukların COVID-19'a karşı özellikle savunmasız oldukları kabul edilmiştir (Kassem, 2020; Fouad ve diğ., 2021). Suriye içinde sağlık altyapısı yıllarca süren çatışmalar nedeniyle önemli ölçüde yok olurken, komşu ev sahibi ülkelerdeki Suriyeli mülteciler sıklıkla tıbbi hizmetlerin karşılanmasında ve/veya bunlara erişimde zorluklarla karşılaşmaktadır (El Arnaout ve diğ. 2019; Abbara ve diğ., 2020). Örneğin Lübnan'da, Suriyeli tarım işçilerinin zorlu yaşam ve çalışma koşullarıyla kronik ve akut sağlık koşulları arasındaki bağlantı belgelenmiştir (Habib ve diğ., 2016). Suriyeli mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler çoğunlukla temiz su ve hijyen olanaklarına sınırlı erişime sahip (mülteci kampları ve tarım alanlarındaki gayri resmi çadır yerleşimleri yahut bir ya da iki odalı apartman daireleri gibi) kalabalık konutlarda yaşıyorlar; bu da sosyal mesafe önlemlerini uygulamayı, hastalıkların bulaşmasını önlemeyi ve hastalanan aile üyelerini karantinaya almayı zorlaştırıyor (Kassem ve Jaafar, 2020).

2020/21 kışında yürütülen bu araştırma sırasında her araştırma ülkesinde COVID-19 vakaları artarken, yalnızca bir katılımcı kişisel olarak COVID-19'a yakalandığını bildirdi ve katılımcıların yalnızca yüzde 6'sı (5/80) çalışma ortamlarında korona virüs vakalarını mevcudiyetini biliyordu.⁴ Ayrıca, 20 işverenden yalnızca 3'ü, işçiler arasında COVID-19 vakalarından haberdardı. İşçilere COVID-19 için test olma durumlarını sormadık; bu yüzden onların öznel hastalık algılarına dayanıyoruz. Birçok SARS-CoV'li kişi asemptomatik olduğundan, araştırmada enfekte olmuş işçilerin gerçek sayısının daha yüksek olması çok muhtemeldir. 20 aracının 12'si işçilerine yönelik COVID-19 sağlık muayenesi yapılmadığını belirtti ve 17 kişiden 8'i işçi ve araçların testlere erişimi olmadığından şikayetçi oldu. Fakat aynı zamanda kitlesel testlerin yapıldığına ilişkin anekdot niteliğinde kanıt da mevcuttur: Lübnan'daki gayri resmi bir çadır yerleşiminde yaşayan bir Suriyeli aracının bize söylediğine göre, BM tüm kamp sakinlerini kırk günde bir COVID-19 için test ediyor. Katılımcılarımızın COVID-19'la sınırlı deneyimi göz önüne alındığında, hasta işçilerin ne sıklıkla hastaneye kaldırıldığını da bilmiyoruz. Örneğin Türkiye'de hastanelerde COVID-19 tedavisi,

⁴ One Health FIELD Ağı'nın 2020 Haziran ayında yürüttüğü From the FIELD araştırmasında, Suriyeli katılımcılar arasında bildirilen COVID-19 vakası yoktu. Teste erişim yoksunluğu nedeniyle COVID-19 vaka oranları yerinden edilmiş Suriyeli topluluklar arasında anlamlı bir şekilde daha yüksek olabilir. <https://www.onehealthfieldnetwork.org/from-the-field>

Suriyeli mülteciler de dahil olmak üzere resmi olarak ücretsizdir (WHO, 2020). Bu nedenle, Suriyelilerin tıbbi tedaviye erişimde karşılaşılabilecekleri pratik engelleri daha iyi anlamamız gerekiyor. Doğrulanmış vakalar az sayıda olmasına rağmen, gördüğümüz Suriyeli işçiler, kendilerini ve ailelerini çalışma ve yaşam ortamında COVID-19'dan yeterince korunamama konusunda derin endişelerini dile getirdiler. Bu bölümde, Suriyeli tarım işçilerini salgın sırasında hastalığa maruz bırakan “yapısal kırılmalı” (Quesada ve diğ., 2011) farklı maddi ve sosyoekonomik unsurlarını vurguluyoruz. Mülteci işçi figüründe, iki tür savunmasızlık üst üste biniyor. Bu araştırmadaki yerinden edilmiş Suriyeliler orantısız bir şekilde COVID-19'a yakalanma riskiyle karşı karşıyadır, çünkü mülteci ve işçi olarak geçimlerini kayıt dışı ekonomide kazanıyorlar ve buna karşılık gelen korumalardan yoksunlar ve birçoğu kamu sağlık hizmetlerine erişimlerinin sınırlı olduğu kalabalık koşullarda yaşıyorlar.

Evde sosyal mesafe olanaksızlığı

Katılımcılarımız için en yaygın barınma alanı kiralanmış evler ya da apartman daireleri olurken (yüzde 44, 35/80), yüzde 31'lik bir kesim gayri resmi/geçici çadır yerleşimlerinde yaşıyor.

Araştırmada, yarısından çoğu genellikle tuvaleti ve banyosu ortak kullanılan derme çatma yerlerde yaşayan yerinden edilmiş Suriyeli hanelerin çoğunluğu için sıhhi önlemlere ve fiziksel mesafeye uymak neredeyse imkânsızdı. Katılımcılarımız için en yaygın barınma alanı kiralanmış evler ya da apartman daireleri olurken (yüzde 44, 35/80), yüzde 31'lik bir kesim gayri resmi/geçici çadır yerleşimlerinde⁵ yaşıyor, bunu konteynırlar (yüzde 11, 9/80), resmi mülteci kampları (yüzde 9, 7/80) ve dam ya da yatakhane gibi tarımsal alanlardaki paylaşımlı konaklama (yüzde 5, 4/80) izliyordu. Kiralık apartman dairelerinde yaşayan haneler, sıklıkla, birkaç kuşak aile üyesi arasında paylaşılan bir ya da iki odada kalıyordu, bu da sosyal mesafe kurallarına uymayı ve hastalanan

⁵ Türkiye bağlamında “geçici çadır yerleşimleri”, “mevsimlik gezici tarım işleriyle uğraşan hanelerin kısa ya da daha uzun bir süre kaldıkları, çoğunlukla branda, naylon ve plastikten yapılmış çadır ya da prefabrik barınak olan güzergâhlarındaki yerleşim yerlerini” ifade eder. “Bu yerleşim yerleri ya yoğun ya da dağınıktır; bir proje ya da program bağlamında devlet kurumları tarafından sağlanabilir yahut doğrudan bizzat işçiler tarafından kurulabilir. Sulama ya da drenaj kanallarına, derelere, meralara ya da yollara yakın konumda olabilir” (Kalkınma Atölyesi, 2020a, s. 11).

Lübnan'da katılımcıların çoğu “resmi” mülteci kamplarında yaşadıklarını bildirdi. Bununla birlikte, UNHCR'nin Lübnan'daki pek çok gayri resmi çadır yerleşiminde hizmet vermesine rağmen, Lübnan'ın Suriyeli mülteciler için resmi bir kamp karşıtı politikası var ve bu yüzden bu yerleşimleri “mülteci kampları” olarak tanımıyor. Bu nedenle, Lübnan'daki resmi mülteci kamplarında yaşadığını iddia eden katılımcıları gayri resmi/geçici çadır yerleşimleri kategorisinde saydık.

Kutu 3

İbrahim'in hikâyesi - Tarımsal bir çalışma sahasında çadırdaki yaşamak

İbrahim ve altı kişilik ailesi, 2012'de Suriye'nin kırsal Hama kentinden Ürdün'e kaçtı. Aile, Ürdün'ün tarım mevsimlerine göre, çalışmak için yılda üç kereden fazla seyahat ediyor. İbrahim'le 2020 Aralık ayında konuştuğumuzda ailesi Dayr'Allah'ta çalıştıkları seraların yanındaki gayri resmi çadır yerleşim yerinde yaşıyordu. Telefonda bize bir video turu yaptıran İbrahim, dışarıdaki saksılarda büyüyen bitkilerle birlikte ailesinin çadırını gösteriyor. Yağmur yağdığında yerleşim yerinin sular altında kaldığını ve çadırdan çıkmanın zor olduğunu söylüyor. İbrahim ayrıca hanelerin yıkanmak, içmek ve yemek pişirmek için kullandıkları farklı su depolarına da dikkat çekiyor: İbrahim içme suyu için haftada 8 JOD (11 USD) ödüyor. Daha sonra bize kendi inşa ettikleri, çadırlarla aynı plastik kaplamadan yapılmış, ayrı bir duş odasının da bulunduğu tuvaleti, ayrıca beş hane halkının yemek pişirmek ve su kaynatmak için paylaştığı açık ocağı gösteriyor. Çadır yerleşiminde yaşamak zor. İbrahim ve yetişkin oğulları tarlaya yürüyerek kolayca gidebilseler de, ailenin mahremiyeti çok az ve tüm masrafları karşılamak için mücadele ediyorlar. İbrahim eğitim pahalı olduğu için oğulları tarımda çalışırken sadece kızının eğitime devamına karar vermiş.

bireyleri karantina altına almayı zorlaştırıyordu. Buna bağlı olarak, katılımcıların yüzde 61'i (49/80), hanelerindeki birisinin COVID-19 semptomları göstermesi durumunda yaşam ortamında kendi kendilerini izole edecek yer olmadığını söyledi. Genellikle enformel çadır yerleşimlerinde yaşayan gezici mevsimlik işçiler, özellikle savunmasız bir alt-demografidir - temel hijyen eksikliği, sanitasyon, sağlık hizmetleri ve diğer kamu hizmetlerine erişim yoksunlukları, onları salgın sırasında özellikle risk altına sokar (Kalkınma Atölyesi, 2016).

Toplu taşımaya bel bağlamak işçileri riske atıyor

işçilerin sadece yüzde 50'si (27/54), araç başına azami yolcu sayısının sosyal mesafeyi sağlamak için azaltıldığını bildirdi.

Suriyeli tarım işçileri, aynı zamanda, tarımsal çalışma alanlarına erişim için toplu taşıma araçlarına bağımlı olmaları nedeniyle, artan COVID-19'a maruz kalma riskiyle karşı karşıya: araştırmadaki işçilerin yüzde 80'i (64/80) çalışmaya gitmek için ulaşım bel bağlıyordu, bunların yüzde 84'ü (54/64) otobüs, minibüs gibi toplu ulaşımı yahut işverenleri ya da aracıları tarafından ayarlanan ulaşım araçlarını kullanıyordu. Üstelik, işçilerin sadece yüzde 50'si (27/54), araç başına azami yolcu sayısının sosyal mesafeyi sağlamak için azaltıldığını bildirdi. Lübnan'daki Suriyeli bir aracı, toplu taşımadaki değişiklikleri şöyle anlattı: "Bir araç 30 ya da 35'ten fazla işçi taşırdı. Şimdi, belediye bir araçta sadece dört ya

da beş kadın işçi taşımamıza izin veriyor ve bunların da maske ve eldiven kullanması gerekiyor.” Bununla birlikte, aynı aracı daha sonra bu düzenlemelerin 2020 sonunda gevşetilmiş olduğunu açıkladı. Türkiye’de, Adana’da bir işçi, COVID-19 hastası olduğuna inandığı çalışma arkadaşlarıyla aynı otobüse binmek zorunda kaldığını anlattı. İşveren, işçilerin iyileşmek için izin almasını talebinden sorumlu değildi. Bir Lübnanlı aracının açıkladığı üzere, “Tarımsal bir alanda yaşıyor ve çalışıyoruz. Devlet burada, şehirlerde ve kasabalarda ya da toplu taşıma otobüslerinde yürürlükte olan kuralları uygulamıyor.” Bir vakada, Lübnanlı bir aracı, kendi bölgesinde toplu taşımadaki mevcut kısıtlamaları bilinçli olarak ihlal bile etti:

‘İşçi sıkıntısı ve işe alımda zorluk var. Burada belediyeler bir yerden başka bir yere geçişi yasaklıyor. [Lübnan’ın doğusundaki] Baalbeck’ten ya da diğer yerlerden Qaab İlyas’a işçi getirmemiz yasaklandı. Şimdi [gayri resmi kampa] yeni bir aile getirmek istiyorsak, onları kaçırarak getiriyoruz ya da içeri gizlice sokuyoruz.’

İş yerinde yetersiz koruma

Katılımcıların yüzde 97’si (70/72) ulaşım sırasında ya da çalışırken maske taktığını bildirirken, bunların yüzde 84’ü (59/70) maskeleri satın almaktan kendilerinin sorumlu olduğunu söyledi.

Pek çok katılımcı, maske satın almak yerine kendilerini korumak için başörtüsü ve şal kullandıklarını da ifade etti.

Tarımsal çalışma alanlarında, COVID-19’un yayılmasını durdurmaya yönelik önleyici tedbirler, büyük ölçüde Suriyeli işçilerin kendilerine düşüyor gibi görünüyor. Katılımcıların yüzde 97’si (70/72) ulaşım sırasında ya da çalışırken maske taktığını bildirirken, bunların yüzde 84’ü (59/70) maskeleri satın almaktan kendilerinin sorumlu olduğunu söyledi. Maske kullananların sadece yüzde 12’si (8/70) maskeleri STK’ların satın aldığını, yüzde 7’si (3/70) ise araçlar ya da işverenler tarafından sağlanan maskeleri kullandığını belirtti. (Bazı katılımcılar bu soruya birden fazla yanıt verdiler çünkü bazen STK’lar maske alıyor, ancak genellikle işçiler kendileri satın alıyorlar.) Ürdün’deki bir Suriyeli aracının dediği gibi, “Kendime maske satın aldım ama hiç dağıtmadım.” Suriyeli işçilerin düzenli olarak yeni maske satın almayı karşılama imkânı da sınırlıydı: katılımcıların yalnızca yüzde 31’i (21/68) her gün yeni bir maske takıyordu. Gerçekte, maske kullanımı bildirilenden çok daha aralıklı olabilir: aynı işçilere ait görsel etnografik verilerimiz, sık sık işçilerin maske takmadığını gösteriyor. Pek çok katılımcı, maske satın almak yerine kendilerini korumak için başörtüsü ve şal kullandıklarını da ifade etti. Türkiye’deki Suriyeli bir işverenin belirttiği üzere, “Tarlada maske ile çalışmak zor. [Mülteciler] ayrı ayrı çalıştı. Molalarda aileler ayrı oturdu ama bunu kendileri ayarladılar.” Bu Lübnanlı iş insanı gibi

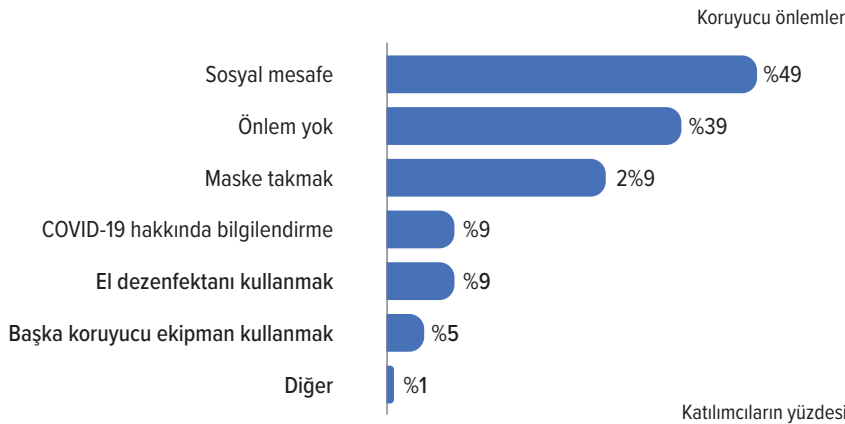

diğer işverenler, çalışma ortamının bizzat işçileri koruyabileceğini ve işin her zamanki gibi devam edebileceğini düşünüyordu:

"Tarım işçiliği [bizim için] aksamadı. Burası bir tarım alanı ve salgından önce bile, tarımsal işler bitkiler arasında mesafe bırakılması ve zirai ilaçlardan korunmak için maske takılmasını gerektiriyordu, bu yüzden salgının bizi etkilemediğini düşünüyorum."

İşçilerin neredeyse yüzde 40'ı (30/76) tarım araçlarının ve işverenlerin çalışma ortamında COVID-19 bulaşmasını önlemek için yeterli sağlık ve güvenlik önlemleri almadıklarını söyledi

Dahası, işçilerin neredeyse yüzde 40'ı (30/76) tarım araçlarının ve işverenlerin çalışma ortamında COVID-19 bulaşmasını önlemek için yeterli sağlık ve güvenlik önlemleri almadıklarını söyledi (Grafik 7). Güvenlik önlemlerinin uygulandığı yerlerde, sosyal mesafe yüzde 49'la en yaygın olanıydı (37/76 katılımcı tarafından bildirildi), ardından yüzde 29'la maske takmak geliyordu (22/76 katılımcı tarafından bildirildi). İşçilerin koruma eksikliği, araçlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularla da doğrulandı. Örneğimizde, araştırma ülkelerinde farklılık gösterse de, 20 aracının 8'i çalışma ortamında hiçbir güvenlik önlemi olmadığını kabul etti. Ürdün ve Türkiye'de araçlar, otobüslerde yolcu sayısına ilişkin kısıtlamalar ve zorunlu maske takma dahil olmak üzere çok daha katı düzenlemeler bildirdiler. Araştırmada işverenlerin çoğunluğu (13/20) çalışma ortamında maske takmayı zorunlu kıldıklarını ve sosyal mesafe uyguladıklarını iddia etmiş ve 20 kişiden 9'u bu önlemlerin maliyetini üstlendiklerini bildirmiştir. Bu bulguları, salgın sırasında işçi ve araçların yetersiz iş güvenliği algıları ile karşılaştırdığımızda, bu durum, işverenlerin kendilerinin bildirdiği kamu sağlığı düzenlemelerine uymanın ötesine geçmek gerektiğini vurguluyor.

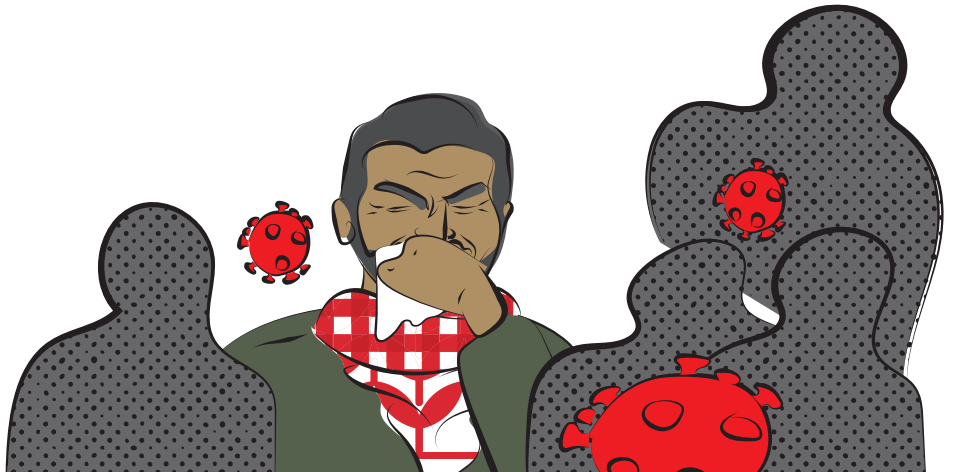

Grafik 7. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre 'İşvereniniz/aracınız işyerinizde aşağıdaki güvenlik önlemlerinden herhangi birini uygulamaya koydu mu?' sorusuna yanıtları (toplam n=76; ülkelere göre dağılım: Ürdün=19; Suriye=20; Türkiye=18; Lübnan=19). Not: Katılımcılar bu soru için birden fazla yanıt seçebilmiş, bu da toplamın yüzde 100'ün üzerinde olmasına neden olmuştur.

Araştırmamızdaki 80 işçiden sadece biri işverenin sağlık sigortası yaptığını bildirirken, hiçbir işçi ücretli hastalık izninden yararlanmadı. Bu tür korumalar olmadan, Suriyeli işçilerin sürekli bir gelire gereksinim duymaları nedeniyle ve tıbbi tedaviyi karşılayacak güçleri olmadığı için hasta olsalar bile kendilerini çalışmaya zorunlu hissetmeleri muhtemeldir.

İşçiler, COVID-19'a özgü güvenlik önlemlerine ek olarak, neredeyse hiçbir tarım aracısının ya da işverenin, hastalandıklarında ekonomik bir güvence sağlayacak, sağlık sigortası ya da ücretli hastalık izni gibi sosyal koruma sağlamadığını belirttiler. Araştırmamızdaki 80 işçiden sadece biri işverenin sağlık sigortası yaptığını bildirirken, hiçbir işçi ücretli hastalık izninden yararlanmadı. Bu tür korumalar olmadan, Suriyeli işçilerin sürekli bir gelire gereksinim duymaları nedeniyle ve tıbbi tedaviyi karşılayacak güçleri olmadığı için hasta olsalar bile kendilerini çalışmaya zorunlu hissetmeleri muhtemeldir. Ayrıca görüştüğümüz işverenlerin sorumluluklarını farklı algılamaları dikkat çekicidir. 20 işverenden 13'ü, olası durumlarda işçilerinin tedavisini kendi ceplerinden ödeyeceklerini onayladı. Çoğu kendilerine göre, yalnızca küçük meblağlar vermişken ya da gelir kaybı için işçilere ödeme yapmışken, Ürdünlü bir işveren, bir işçiyi desteklemek için 2.000 JOD (2.039 USD) harcamış. Diğer 3 işveren ise, mülteci işçileri ücretsiz tedavi için hastanelere (Türkiye'de) ya da BM'ye (Lübnan'da) sevk edeceklerini belirtti. Öte yandan biri basitçe şu yanıtı verdi: "[İşçiler yaralanırsa], sadece dinlenirler."

Görüştüğümüz işçilere göre, tarım işverenleri ve aracıları, işçilerin COVID-19 hastalığına yakalanmasıyla ilgili endişelerini çeşitli düzeylerde dile getirdiler. Bir örnekte, Türkiye'de Mersin'de bir erkek işçi, başka bir işçi hastalandıktan sonra işverenin koruyucu sağlık önlemlerini artırdığını gözlemledi. Başka bir vakada, Türkiye'nin Hatay ilinde bir kadın işçi, patronunun işin durmasını istemediği için işçilerden COVID-19 vakasını kimseye söylemelerini istediğini hatırladı. Yine bir başka işçi bunu daha çarpıcı bir şekilde açıkladı - işverenin işçileri korumayı değil yalnızca tarımsal üretimi sürdürmeyi önemseydiğini hatırlayarak, patronunun "Ölen, ölür" dediğini aktardı.

2.3 Suriyeli işçilerin tarım aracaları ve işverenlerle bağımlılık ilişkileri salgın sırasında kötüleşti

Tarım aracalarının büyük işgücünü kısa sürede harekete geçirme yeteneği, onları kısa vadeli işgücü gereksinimi olan işverenler için yararlı hale getirdi.

Suriyeli tarım işçilerinin aracalarla ilişkileri, onları emek sömürsünden ve hastalıklardan korumak ya da bunlara maruz kılmak açısından önemli bir arabulucu unsurdur. Bu, COVID-19 salgını sırasında bu ilişkilerin değişip değişmediğini ve nasıl değiştiğini anlamayı hayati hale getiriyor. Tarımda Suriyeli emeğinin bir özelliği kayıt dışılığı, iş anlaşmalarının kişiler arası doğası ve resmi şikâyet mekanizmalarının bulunmamasıdır. İşçilerin işverenlerle ilişkilerine genellikle tarım aracaları aracılık eder; bu, Türkiye'deki mevsimlik gezici işçiler ve daha sonra Suriyeli mülteciler (Kalkınma Atölyesi, 2018), Suriye'deki Suriyeli işçiler (Abdelali-Martini ve Dey de Pryck, 2015), Lübnan (Chalcraft, 2008) ve daha yakın zamanda Suriyeli mültecilerin 2011'den sonra tarım aracı rolünü tanıttığı Ürdün (Kattaa ve diğ., 2018) için belgelenmiş bir uygulamadır. Daha da önemlisi, işçi aracalarının rolü ve işçilerle ilişkilerinin ayrıntıları, araştırma ülkelerine göre değişiklik göstermektedir. Araştırmamızda tarım aracaları her iki tarafa da önemli hizmetler sunmuştur: araştırmadaki 20 tarım aracısının 18'i işverenlere işgücü sağlamış ve işçilere ücret dağıtmıştır. Diğer görevleri, işçilerin adlarının ve saatlerinin kaydını tutmayı, ücret pazarlığı yapmayı ve işçileri tarlalara götürmeyi içerir. Özellikle, tarım aracalarının büyük işgücünü kısa sürede harekete geçirme yeteneği, onları kısa vadeli işgücü gereksinimi olan işverenler için yararlı hale getirdi: araştırmadaki 20 aracadan 16'sı, mevcut işgücü havuzlarında 5 ila 60 aile olmak üzere, ailelerin bütününe işe aldı. Örneğin, Kuzey Suriye'deki bir Suriyeli aracı, kendisinin de ikamet ettiği ülke içinde yerinden edilmiş kişiler kampında yaşayan 76 ailenin tamamını istihdam etti. Türkiye'de Adana ilinde, bir Türk tarım aracısının 60 aileye, yani 300 işçiye erişimi vardı. Bir Lübnanlı aracı, tarımsal üreticiler ve işçiler arasındaki etkileşimi şöyle anlattı:

'Patronun işçilerle ilgisi yok. Beni arar ya da önceden anlaştığımız başka durumlarda, bugün 30 kadın işçi ya da erkek ve kadın 30 işçi istediğini söyler; bugün 30 işçi istiyorum, der. İsimlerini, telefon numaralarını ya da kimliklerini bilmez. [...] İşverenden her işçi için günde 10.000 Lübnan lirası (7 USD) alıyorum. Her işçiye 8.000 LBP veriyorum ve bana 2.000 LBP kalıyor.'

Araştırma ülkelerinde, katılımcılarımızın neredeyse yüzde 100'ü aracaları ya da işverenleri ile hiçbir zaman bir sözleşme imzalamamıştır. Katılımcıların çoğu, çalışma ortamında kişiler arası çatışma ya da kabul edilemez çalışma koşulları olması durumunda, destek almak için kimseye başvuramayacaklarını belirtti. Suriyeli bir kadının söylediği gibi, "ancak Allah'a sığınabilirler".

Bu ilişkilerin enformel niteliği, tarım aracılarının kendilerinin yasal güvencesizliği ve sektör çapında standartların bulunmaması nedeniyle daha da artmaktadır

Türkiye’den işverenler, işçilerin çalışma koşullarını beğenmedikleri takdirde işlerini bırakabileceklerini de vurguladı: “İşten hoşlanmayan yok, beğenmezlerse başka bir ile gider ya da başka bir iş bulurlar.” Türkiye’den bir işveren, mültecilerin “[iş] beğenmek zorunda olduklarını” söyledi. Bu ilişkilerin enformel niteliği, tarım aracılarının kendilerinin yasal güvencesizliği ve sektör çapında standartların bulunmaması nedeniyle daha da artmaktadır: Örneğimizde, Türkiye’deki aracılardan sadece yüzde 40’ı kayıtlıydı ve Suriye ile Ürdün’deki hiçbir tarım aracı kayıtlı değildi. Suriye ve Ürdün örneğinde, görüşmeciler mesleklerinin resmi olarak var olmadığını doğruladılar. Tarım işçileriyle uğraşan Suriyeli tarım aracıları geçmişte olan Lübnan’da, görüştüğümüz beş aracının hepsinin resmi bir ruhsatı vardı ve dördü 2011’den önce kayıt yaptırmıştı. Türkiye’de bir tarım aracı, devlet yetkilileriyle ve aynı zamanda işverenlerle ilişkilerinde karşılaştığı zorlukları anlattı:

'Kaydolduğumdan bu yana 10 yıl geçti. Kaydımı yenilemedim çünkü İŞKUR [aracılardan kaydolabileceği Türkiye İş Kurumu] herhangi bir destek sağlamıyor ve kayıtlı araçılardan işçilerle yapılan sözleşmeleri istiyor. Öte yandan işverenler [işçilerle] sözleşme yapmaz ve bunu yapmakta isteksizdir. Çünkü 51’den fazla işçi çalıştırılması durumunda sigorta [sosyal güvenlik] için ödeme yapma zorunluluğu vardır. Bizim işimizde her zaman 51’den fazla işçiye ihtiyaç vardır. İşveren bu [ekstra] maliyeti istemiyor yahut karşılayamıyor.'

İşçiler ile tarım aracıları arasındaki bağlara odaklanmak, mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler gibi özellikle kırılgan işçilerin emek yoluyla kronik bir yoksulluk döngüsüne nasıl hapsedildiğini anlamak için benzersiz bir giriş noktasıdır. Bu bölümde, işçilerin genellikle araçılarla yakın bağlarını tanımlama ile başlayıp sonrasında salgın sırasında işe alım süreçlerinin ve mali bağımlılık ilişkilerinin nasıl değiştiğini soruyoruz.

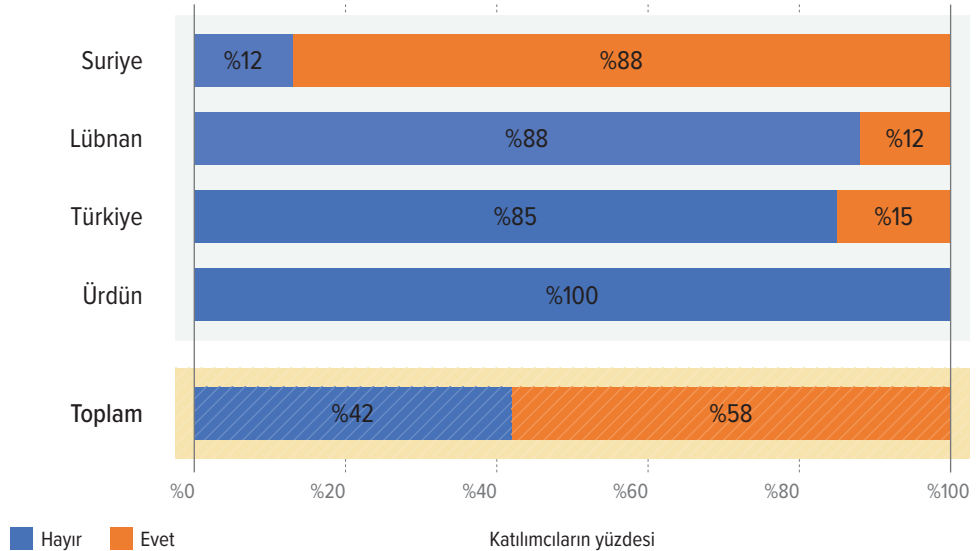
Tarım aracıları: Sömüren mi, müttefik mi yoksa her ikisi birden mi?

Arapçada *çavuş* (*shaweeesh*), Türkçede *elçi* ya da *dayıbaşı* olarak adlandırılan tarım aracıları, tarım işçileri ile işverenler arasındaki ilişkilere aracılık eder. Araştırmamızda Suriyelilerin yüzde 61’i (49/80) en son işlerini bulmak için araçılarla çalıştı. Mültecilerin araçılara bağımlılığı, işverenlerle yalnızca Türk tarım aracıları

Mültecilerin aracılara bağımlılığı, işverenlerle yalnızca Türk tarım aracılığıyla iletişim kurabildikleri Türkiye’de (yüzde 65, 13/20) ve işçilerin genellikle Suriyeli ya da Lübnanlı tarım aracılığı tarafından yönetilen gayri resmi yerleşimlerde yaşadıkları Lübnan’da (yüzde 85, 17/20) daha yüksektir.

Katılımcıların yüzde 42’si de (28/66) kendi başlarına iş bulamadıklarını belirtti.

aracılığıyla iletişim kurabildikleri Türkiye’de (yüzde 65, 13/20) ve işçilerin genellikle Suriyeli ya da Lübnanlı tarım aracılığı tarafından yönetilen gayri resmi yerleşimlerde yaşadıkları Lübnan’da (yüzde 85, 17/20) daha yüksektir. Benzer bir şekilde, görüştüğümüz işverenlerin yüzde 65’i (13/20) işçileri tarım aracılığıyla işe alıyordu. Tarım mevsimine, işin türüne ve bölgeye bağlı olarak, çoğu işçi bir avuç tarım aracı arasında gidip geldi ve bu ilişkiler genellikle uzun süreliydi. Araştırma yürütüldüğü sırada bir aracıyla çalışan katılımcıların yüzde 88’i (42/48) daha önce aynı kişiyle çalışmıştı. Katılımcıların yüzde 42’si de (28/66) kendi başlarına iş bulamadıklarını belirtti (Grafik 8). Mülteciler ya da ülke içinde yerlerinden edilmiş insanlar, çoğu kez yerel işverenler ile temastan ve doğrudan iletişimden, iş fırsatları hakkında bilgiden ve işverenleri sözlü anlaşmalardan sorumlu tutacak pazarlık gücünden yoksundular. Kuzeybatı Suriye’de bir tarım aracı, “yerel aileler birbirlerini tanıdıkları için aracı kullanmamaya karar verebilirler, ancak ülke içinde yerinden edilmiş insanlar tarım aracı olmadan iş bulamazlar” diye açıkladı. Bulgularımız, tarım aracılığıyla daha yakın ve daha güvenilir ilişkiler yaşayan yerinden edilmiş kişilerin emek sömürüsü riskinin daha az olabileceğini göstermektedir. Aşağıdaki bölümlerde, tarım aracılığı ile bazı

Grafik 8. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “*Tarım aracı yoksa tarım sektöründe işi bulabilir misiniz?*” sorusuna yanıtları (toplam=66; ülkelere göre dağılım: Ürdün=20; Suriye=16; Türkiye=13; Lübnan=17). Toplamda, tüm araştırma ülkelerinde, işçilerin yüzde 42’si tarım aracı olmadan tarımda iş bulamadıklarını bildirdi.

işçiler arasındaki ilişkileri şekillendiren, akrabalık bağları, ortak mülteci kimliği, birlikte yaşama ve dil gibi unsurlardan bazılarını tartışacağız.

Tarım aracısı kullanan Suriyeli işçiler arasında, vakaların yüzde 15'inde (8/53) tarım aracıları, amca, kuzen, hatta eş ya da baba gibi geniş ailelerinin üyeleri idi. İşçilerin yüzde 45'i (24/53) kendi topluluklarından Suriyeli aracılarla, genellikle menşe bölgelerinden gelen bir mülteci arkadaşıyla ve/veya mevcut sığınma yerindeki bir komşusuyla iş buldu. Bir erkek işçi, ortak kimlikleri üzerine şunu söyledi: tarım aracısı *"bizim gibi bir mülteci ve kamptaki tüm insanların dostu"*. Tarım aracılarının kendileri de işçilerinden sevgiyle bahsetti ve konumlarını genellikle saygı duyulan aile büyükleri olarak tanımladı. Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle çalışan bir Türk tarım aracısı, durumu şu şekilde ifade etti: *"Aile büyükleri gibiyiz. Gece yarısı hasta olduklarında arayacakları tek kişiyiz."* Bu araştırmadaki 20 tarım aracısının 14'ü aynı bölgede yaşayan Suriyeli işçileri istihdam ediyordu. Bir başka Türk tarım aracısı, birlikte yaşamının getirdiği duygusal bağı vurguladı: *"Çadırımızın yanında yaşıyorlar. Kimin neye gereksinimi varsa sağlıyoruz. Yan yana yaşıyoruz, komşuyuz. Alıştılar, [bu işi] bırakmama izin vermiyorlar. Biz bir aileyiz."* Bazı durumlarda, tarım aracıları belirli tarım alanlarıyla ve hatta belirli tarımsal faaliyetlerle ilişkiliydi. Kuzeybatı Suriye'deki Suriyeli bir tarım aracısı şunları anlattı:

'Köyümüzde bu geleneksel emek, her ailede bir tarım aracısı var ve çalışma aylarını sabitledi. Bu nedenle işçiler, herhangi bir ayda birlikte çalışmak istedikleri aracıya gelirler.'

Araştırmamızdaki bazı vakalarda, işçiler ile tarım aracıları arasındaki ilişkiler Suriye çatışmasını bile önceliyordu. Suriye içinde, bir tarım aracı, ülke içinde yerinden edilmiş ve Türkiye sınırına gönderilmişken uzun süredir çalıştığı işçi grubunu da yanında götürmüştü. Savaştan önce yüz binlerce Suriyeli göçmenin tarım, inşaat ve diğer düşük gelirli sektörlerde çalıştığı Lübnan'da, araştırmamızda yer alan tarım aracıları, o zamandan beri ülkeye mülteci olarak geri dönen aynı göçmen işçilerle çalışmayı sürdürdü (Ürdün'deki benzer bir vaka için bakınız Zuntz, yayına hazırlanıyor).

Araştırmamızdaki Suriyeli işçilerin sadece 5'i ev sahibi ülkenin vatandaşı olan tarım aracılarıyla çalışıyordu. Mültecilerin işverenlerle iletişim kurarken dil engelleriyle karşılaştığı Türkiye'de, aracılarla çalışan 17 Suriyeliden 4'ü Türk tarım aracılarıyla ilişki içerisindeydi. Araştırmamızdan elde edilen anekdot niteliğindeki kanıtlar, işçilerin Suriyeli aracılarla ilişkilerinin genellikle Türk meslektaşlarından daha iyi olduğunu gösteriyor. Örneğin Türkiye'deki Suriyeli kadın işçiler, Suriyeli tarım aracılarının hastalık zamanlarında işverenler tarafından ödeme yapılmasını sağlama olasılıklarının daha yüksek olduğunu

Kutu 4

Lübnan'daki Suriyeli
bir tarım aracısının
hikâyesi

'[Mart 2010'da] Görev vermeye başladığım erkek ve kadın 50 kişilik bir işçi grubum vardı. Ertesi yıl ülkemde savaş çıktı, bu yüzden Lübnan'da işçilerle kaldım ve pek çokları daha bana katıldı. O zaman 100 ila 120 tarım işçim vardı. Birçoğu [Suriye'deki] savaş nedeniyle Lübnan'a sığındı. [...] Savaş başladığında kamptaki mülteciler için ısıtma sağladık ve işimize baktık. 2012'de Suriye'deki durumun istikrara kavuşması ve eve dönmek umuduyla yazı ve kışı orada geçirdik. Ama gördüğümüz gibi savaş yayıldı. Sonuç olarak, kamp bugün hâlâ var. Eskiden işçi aramaya ve toplamaya giderdim ama sonra insanlar sığınmak için Suriye'den kaçmaya başlayınca kampımıza akın etmeye başladı. Ben de mülteci oldum, artık Halep'e gidemezdim. Kampta çavuş (shaweesh) olarak, Lübnanlı yetkililer tarafından kampa kimin girip çıktığını izlemek ve anlaşmazlıkları çözmekle görevlendirildim. Kampımıza sığınan her aile için bir çadır kurmaya ve mevcut imkânlarla onlara yardım etmeye başladık. BM de bir miktar yardım sundu ve kamptaki mülteciler birbirlerine yardım etti. Bazıları para verir, diğerleri yastık, çarşaf, vb. Böylece her aile için bir çadır kuracak ve bizimle çalışmasına izin verecektik. Başlangıçta 22 civarında aileydik ama sonra 60 ya da 62 civarında aileye ulaştık. Yaklaşık beş ya da altı aile sonunda Suriye'ye gitti ve yaklaşık 56 aileyle kaldık.'

Salgın sırasında, bir aracıyla kurulan daha yakın ve güvenilir bağlar, Suriyeli işçilerin COVID-19 semptomları yaşadıklarında evde kalma ya da çalışmaya devam etme kararlarını şekillendirebilir.

Diğer bulgularımızdan bazıları, tarım araçlarının işçilerden istifade edebileceklerini gösterse de, bu işçileri işverenlerin elinde sömürüye karşı koruyabileceklerini de gösteriyor.

bildirdi. Aksine, Türk tarım araçları tarafından işe alınan Suriyeli kadın işçiler, hastalandıklarında ücretlerini yitirme riskiyle karşı karşıya kaldıklarından şikâyet ettiler. Ürdün’de Suriyeli bir kadın, Suriyeli bir aracının ücretini ödemek için evinde kendisini ziyaret ettiğini hatırladı. Salgın sırasında, bir aracıyla kurulan daha yakın ve güvenilir bağlar, Suriyeli işçilerin COVID-19 semptomları yaşadıklarında evde kalma ya da çalışmaya devam etme kararlarını şekillendirebilir. Diğer bulgularımızdan bazıları, tarım araçlarının işçilerden istifade edebileceklerini gösterse de, bu işçileri işverenlerin elinde sömürüye karşı koruyabileceklerini de gösteriyor.

Araştırmamızdaki birçok işçi araçlar aracılığıyla iş bulmayı tercih ediyordu. Türkiye’deki bir erkek işçi, *“Arkadaşlarım aracılığıyla iş bulabilirim, ancak bunu bir çavuş (shaweesh) aracılığıyla yapmak daha iyi çünkü haklarımı güvence altına alır,”* dedi. İşçilerin çoğunluğu (yüzde 71, 34/48) tarım araçları ile ilişkilerini *“iyi”*, yüzde 25’i (12/48) *“tarafsız”* ve yalnızca yüzde 4’ü (2/48) *“gergin”* olarak tanımladı. Suriyeli işçilere göre, istihdam sağlamanın yanı sıra, tarım araçları elverişli çalışma koşullarının sağlanmasına yardımcı oldu, işverenleri işçilerin ücretlerini zamanında ödemeye zorladı ve işçilerin şikâyetlerini ilettiler. Lübnan’daki Suriyeli bir tarım aracısının bakış açısından, işçiler tarım sektöründeki katı hiyerarşiler nedeniyle onunla çalışmayı seçtiler:

'Demek istediğim, bir okulda bir sınıfa katılmak isteyen bir öğrenci olsaydın, öğretmenle iletişime geçerdin. [...] [Tarım işçilerine ait] bir kamp, yöneticisi ve alt kademedeki memurları olan bir kurum gibidir.'

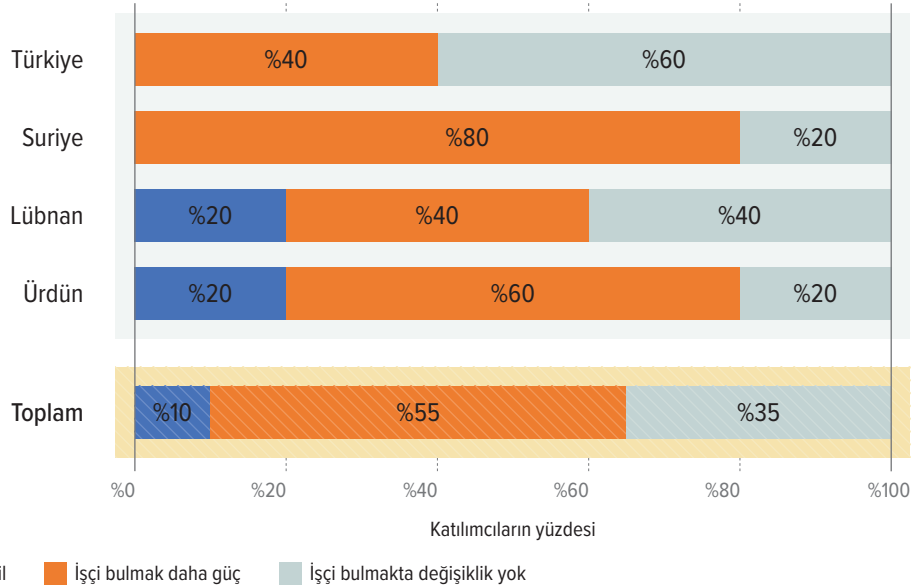
Bununla birlikte, işçilerin bir kısmı, tarım aracısıyla ilişkilerinin her zaman olumlu olmadığını doğruladı. Katılımcıların yüzde 86’sı (65/76) araçları tarafından iyi bilgilendirildiğini düşünürken, yüzde 7’si (5/76) ücretlerle ilgili hiçbir bilgi almadıklarından şikâyet etti ya da daha sonra ücretlerin taahhüt edilenden daha düşük olduğunu keşfetti ve diğer bir yüzde 7’si (5/76) çalışma saatlerinin değişmiş olduğunu gördü. Çoğu durumda, beklenenden daha uzun süre çalışmak zorunda kaldılar ve birkaç durumda çalışma saatleri kısaldı. Daha da önemlisi, araştırmamızdaki Suriyeli işçilerin çoğu, tarım araçlarına işveren tarafından nasıl ödeme yapıldığını ya da aracı komisyonlarının nasıl hesaplandığını bilmiyordu.

Salgın sırasında Suriyeli işçilerin tarım aracıları ile ilişkilerinde değişiklik ve süreklilikler

Aşağıdaki bölümde, Suriyeli işçiler ve tarım aracıları arasındaki ilişkide salgına bağlı değişiklikleri inceliyor ve ayrıca önemli süreklilikleri vurguluyoruz. Bir yandan, araştırmadaki tarım aracıları 2020’de Suriyeli işçileri işe alırken daha büyük zorluklarla karşılaştılar. Katılımcıların yarısından fazlası (yüzde 55, 11/20) salgın sırasında işçileri seferber etmenin “*daha güç*” olduğunu söylerken (Şekil 9) yüzde 58’i (11/19) karantina ve yol kapatmalar ile aşırı kalabalık toplu taşımadaki para cezaları nedeniyle işi iptal etmek zorunda kaldığını paylaştı. Bu nedenle, tarım aracılarının yüzde 58’i (11/19) işe alma sürecinin salgın sırasında değiştiğini savundu. Lübnanlı bir aracının açıkladığı gibi, salgın sırasında tarım piyasalarının artan oynaklığı, işçilerle nasıl iletişim kurduklarını da etkiledi:

'En büyük güçlük, sabah erkenden işçilerimizin işe gitmeye hazırlandığı bir vakitte pazarın kapalı olduğu konusunda bilgilendirilmemiz. Bu bizi o günkü işi iptal etmeye zorluyor. Diğer durumlarda, satıcı bizden ürünü sadece iki saat içinde paketlemeyi bitirmemizi ister ki kapanmadan önce pazara yetiştirelim. Uğraştığım güçlükler bunlar.'

Grafik 9. Aracıların araştırma ülkesine göre “Salgın öncesine kıyasla işçi bulmak daha mı güç?” sorusuna yanıtları (toplam n=20; ülkelere göre dağılım: Ürdün=5; Suriye=5; Türkiye=5; Lübnan=5).

Kutu 5

Tarım aracısına nasıl ödeme yapılır?

20 tarım aracısıyla yaptığımız görüşmelerden, ödemelerinin çalışma alanlarına, bölgelere ve faaliyetlere göre büyük ölçüde değiştiğini ve işverenlerle anlaşmalarının genellikle enformel olduğunu öğrendik. Araştırmamızdaki işverenlerin yüzde 92'si araçlarla yalnızca sözlü sözleşmeler yapmıştı. Genellikle, araçlar ya işçilerin ücretlerinden bir komisyon keser ya da kendilerine doğrudan iş sahipleri tarafından ödeme yapılır. Bazı tarım araçları, işçilerin günlük ücretlerinin belirli bir yüzdesini (ör. Türkiye’de yüzde 10) ya da işçileri tarlaya götüren minibüsü sürmek için toplu bir ücret alır. Örneğin, Türkiye’de bir tarım aracısı 20-25 işçi taşıyan bir otobüsü sürmek için günde 100 TL (12 USD) alır. Diğerlerine işverenler tarafından sabit ücret ödenir. Örnekleme yoluyla, Ürdün’deki bir aracı, işçi başına günde 1 JOD, yani yirmi kişilik bir işçi grubu için günde 20 JOD (28 USD) kazanır. Tarım araçlarının gelirini şekillendiren unsurlar şunları içerir:

- **Mesafe ve tarımsal faaliyetlerin türü:** Araçlar, iller arası seyahati ayarlamak ve daha yüksek vasıflı işler için daha yüksek bir komisyon olduğunu paylaştı.
- **İşçilerin sayısı: Lübnan’daki bir aracı şöyle açıklıyor:** “Gelirim benimle çalışan işçilerin sayısına bağlı. Örneğin, 20 işçim varsa ve her işçi iki vardiya çalışıyorsa (sabah ve öğleden sonra) ve işçi başına 5.000 LBP komisyon alıyorsam, bu günde 100.000 LBP (66 USD) komisyon alacağım anlamına gelir.”
- **Tarım sezonları:** İşçiler gibi, tarım araçları da mevsimsel döngüden etkileniyor: 2020/21 kışında yürütülen bu araştırma sırasında, araçların yüzde 15’i işsizdi ve diğerlerinin gelirleri de yarı yarıya azalmıştı. Örneğin, Suriyeli bir tarım aracısı, salgından önceki kazancı olan 400-500 JOD (546-705 USD) ile karşılaştırıldığında, görüşmeyi yaptığımız tarihte 200 JOD (282 USD) kazanıyordu. Bu, işçiler için olduğu gibi, tarım araçları için de aylık gelirlerini tahmin etmelerini zorlaştırır. Türkiye’deki Suriyeli bir aracı, “Şu anda tek gelirim [Türk] Kızılay kartından geliyor [yani, insani yardım]. Bir ay önce 3.000 TL’ydi (366 USD),” diye şikâyet etti.
- **Kur dalgalanmaları:** Suriyeli işçiler gibi, tarım araçları da özellikle Suriye’de ve Lübnan’da artan enflasyondan etkileniyor. Suriye’deki bir aracının işaret ettiği üzere, “salgından önce 50 USD kazanıyordum, ama bu bugünkü 150 USD’den fazla”.

Tarım araçlarının hepsinin işçilerden daha çok kazanmadığını anlamak önemlidir. Araştırmamızda yer alan tarım araçlarının yüzde 77’si (14/18) işçiler için ulaşımın düzenlenmesinden sorumlu ve bu nedenle, özellikle Ürdün ve Türkiye’de, salgın sırasında artan yakıt fiyatlarından ve aşırı kalabalık araçlara getirilen cezalardan etkilenmiştir. Bazı

Salgın sırasında, çoğu yine Suriyeli mülteci olan araçlar, işe aldıkları Suriyeli işçilerle aynı güçlüklerle karşılaşılıyor: mevsimsel döngüler ve kur dalgalanmaları, kayıt dışılık ve işçi haklarının olmamasıyla şekillenen güvencesiz geçim kaynakları.

durumlarda, araçlar daha fazla sayıda otobüs kiralamak ya da otobüs şoförlerinin yükselen ücretlerini karşılamak için kendi ceplerinden ödeme yapmışlardır. Günde 100.000 LBP komisyon kazanan tarım aracı, giderlerini hesaba katarak kazancını değerlendiriyor: “İyi bir gelire sahip değilim çünkü işçileri taşımak için kullandığım arabam, cep telefonum ve ailemin yaşam giderleri için ödeme yapmak zorundayım.” Araştırmadaki bazı araçlar işçilerden daha iyi durumda değilken, diğerleri önemli ölçüde daha yüksek gelire sahiptir. Örneğin Ürdün’de, salgın öncesi tarım araçlarının aylık geliri 200 ile 1.500 JOD (282-2.116 USD) arasında değişiyordu. Araştırmamızda araçların yüzde 10’u Suriyeli işçilerle aynı ücreti aldığını bildirdi. Yine de, işçilerin aksine, çoğu tarım aracı, salgın sırasında kendilerinden vazgeçilemeyeceği gerçeğinden teselli buluyor. Bir Türk tarım aracı, tarım sektöründeki köprü işlevlerini vurguluyor: “İşçiler ve ağalarla [Türkçe şeref ünvanı, burada işveren anlamına geliyor] uğraşan bizleriz. [...] Ama Allah’a şükür işimiz devam etti. Televizyonda görüyoruz, lokantaları ya da işyerleri kapatılanlar var. Biz öyle değiliz, işimiz var.” **Salgın sırasında, çoğu yine Suriyeli mülteci olan araçlar, işe aldıkları Suriyeli işçilerle aynı güçlüklerle karşılaşılıyor: mevsimsel döngüler ve kur dalgalanmaları, kayıt dışılık ve işçi haklarının olmamasıyla şekillenen güvencesiz geçim kaynakları.**

Tarım araçları ile işçiler arasındaki fiili ilişki aynı kaldı: araçların yüzde 95’i (19/20), salgın sırasında işçilerin uyruğunun ve işgücünün kompozisyonunun değişmediğini savundu.

Öte yandan, tarım araçları ile işçiler arasındaki fiili ilişki aynı kaldı: araçların yüzde 95’i (19/20), salgın sırasında işçilerin uyruğunun ve işgücünün kompozisyonunun değişmediğini savundu. Adana ilindeki tek bir vakada, bir Türk tarım aracı şunu paylaştı: *“Daha fazla Suriyeli var; artık yüzde 90’ı Suriyeli. Bazı ekiplerde yüzde 100, çavuş bile Suriyeli. Türk işçiler virüs yüzünden isteksizler ve bazen çalışmak istemiyorlar.”* Ürdün’deki Suriyeli bir tarım aracı, salgına bağlı dönüşümlerin sunulan işi etkilemiş olduğunu ancak işçilerle yakın bağlarını etkilemediğini şöyle özetledi: *“İş yavaşladı ama işçiler açısından bir şey değişmedi. Hâlâ burada, birlikteyiz.”*

Bu nedenle, Suriyeli işçilerle tarım araçları arasındaki ilişkilerin nasıl değiştiğini sormak yerine, odağı tehlikeli bağımlılık biçimlerinin nasıl sürdüğüne ve salgın sırasında nasıl yerleşik hale geldiğine çeviriyoruz. Suriyeli işçileri tarım araçlarına ve işverenlere bağlayan şey, fiziksel baskı ya da şiddet eylemleri

İşçiler, tarım aracıları ve işverenler arasındaki güç eşitsizlikleri, karmaşık mali bağımlılık ilişkileriyle, özellikle geciken ödemeler ve borçlar aracılığıyla, artmış ve salgın sırasında derinleşmiştir.

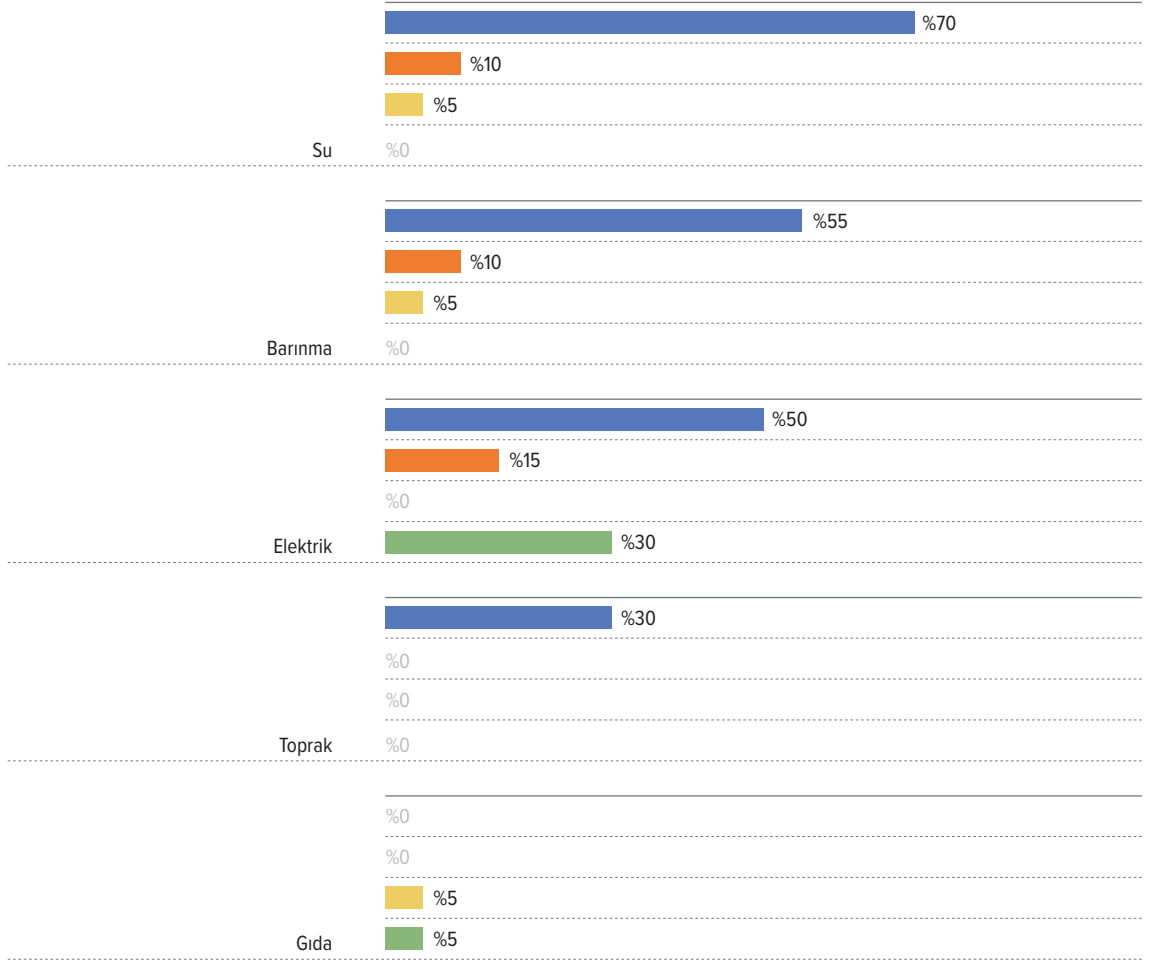
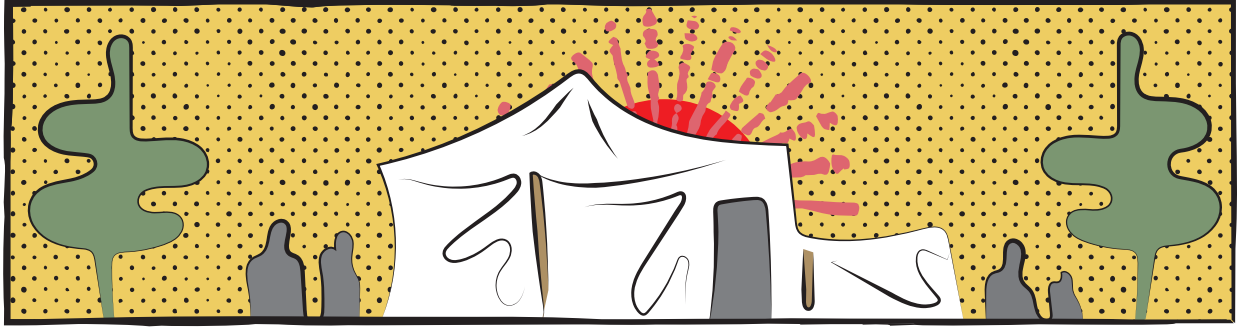
değildir. Bu araştırmadaki tüm işçiler, işverenlerin ya da aracılardan işlerinin süresi boyunca pasaportlarına ya da diğer kimlik belgelerine el koymadıklarını ve neredeyse tüm katılımcılar işlerini bırakmaları durumunda tek gelir kaynaklarını ve bazı durumlarda ödenmemiş ücretlerini kaybetmenin ötesinde olumsuz sonuçlarla karşılaşmadıklarını doğruladı. Lübnan'da, ikinci bir işveren tarafından çadırı yakılan bir kadın işçinin tanıklığı da dahil olmak üzere birkaç vaka dışında, fiziksel şiddet vakası duymadık. Daha ziyade, işçiler, tarım aracıları ve işverenler arasındaki güç eşitsizlikleri, karmaşık mali bağımlılık ilişkileriyle, özellikle geciken ödemeler ve borçlar aracılığıyla, artmış ve salgın sırasında derinleşmiştir.

Bölüm 2.1'de daha ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere, 2020 Mart ayı öncesine kıyasla, işçilerin yüzde 25'i daha seyrek ve yüzde 22'si daha düzensiz ücret aldıklarını bildirdi. Salgın sırasında daha büyük mali belirsizlik, tarım aracılarının ve bazen de işverenlerin eskiden beri süregelen ödeme yapmama uygulamasının neden olduğu ekonomik kayıpları şiddetlendirebilir. Araştırmamızda, işçilerin yüzde 34'ü (27/79), Lübnan'daki Suriyeli mülteciler için çok daha fazla sayıda (yüzde 53, 10/19) olmak üzere, işverenlerin ya da aracılardan ödemelerini alıkoyabileceğini belirtti. 20 işverenden sadece yüzde 15'i (3/20) işçi ücretlerini alıkoyabileceklerini söyledi, ancak bu uygulamanın 5 işverenden 2'sinin aynı şeyi yaptığı Kuzeybatı Suriye'de daha yaygın olduğu görülüyor. Ödeme yapmama nedenleri arasında iş kalitesi ve çalışma saatleri konusundaki anlaşmazlıklar ya da salgın sırasında işverenlerin paralarının bitmesi yer alıyordu. Ödemenin alıkonulmasının yanı sıra, aracılardan ve işverenlerin avans verme uygulamaları, salgın sırasında Suriyeli işçiler üzerindeki ekonomik baskıları daha da artırabilir. Örneklemimizde, Ürdün'deki işçilerin yüzde 37'si (7/19) ve Kuzeybatı Suriye'deki işçilerin yüzde 25'i (5/20) tarım aracılardan ya da işverenlerinden en son işleri için avans ödemesi almıştı; bu Türkiye (yüzde 5, 1/20) ve Lübnan'da (yüzde 0) daha az yaygın bir uygulama. Bu uygulamanın Ürdün'deki yaygınlığı, işverenlerle yapılan görüşmelerde doğrulandı: Ürdün'deki beş işverenin hepsi işçilerine ön ödeme yapmıştı. İşverenlere göre, ödemenin gerçek miktarı "iki günlük ücret"ten "ihtiyaç duydukları kadar"a ve Ürdünlü bir işverenin durumunda, iş özelinde 42 günlük çalışma eşdeğeri olan 500 JOD'a (610 USD) kadar değişiyordu. Başka bir Ürdünlü işveren, ön ödemeyi uygun gördüğü şekilde dağıtabilecek olan aracıya

Salgın sırasında, tarım aracılara ve işverenlere mali bağımlılığın, insana yakışmayan çalışma koşullarını ve düşük ücretleri kabul etmelerine dair üzerlerindeki baskıyı artırarak Suriyeli tarım işçilerini bir borç döngüsüne daha da hapsetmiş olabilmesi gibi önemli bir risk mevcuttur.

genellikle 1.000 JOD (1.019 USD) veriyordu. Bu ödemeler daha sonra işçilerin ücretlerinden düşülüyordu. Bazı durumlarda, işverenler ilk maaşı kesiyor, diğer durumlarda borçlar, hasat mevsiminin sonunda ödenmemiş ödemelerden düşülüyordu. Ancak bazı tarım aracıları, bir yere kalıcı olarak yerleşen işçilere avans dağıtmayı bıraktı. Lübnan'ın doğusundaki Qabb Elias'ta bir Lübnanlı aracı, 2011'den önce Suriye'den gelen mevsimlik gezici işçilere avans veriyordu, ancak Suriyeli mültecilere ödeme yapmayı bıraktı: *"Denetlediğim işçilerin avansa gereksinimi yok. 7-8 yıldır aynı yerde yaşıyorlar. Birisi araba satın almak ya da oğlunun evlenmesine yardım etmek istemediği sürece, çok nadiren avans ödemesi yapıyorum."* Ödeme biçimleri düzensizdi ve kişisel tüketim ile işçi ücretleri karışıktı. Lübnan'da bir aracı aynı zamanda gayri resmi bir faizle borç verme işi de yapıyordu: *"Perşembe günü, bölgemizde bir pazar kurulur ve bazı işçiler alışveriş için benden borç alır. Tutarı defterime kaydediyorum ve yıl sonunda her işçi ile oturuyorum ve hesaplarını kapatıyoruz."* Benzer uygulamalar Türkiye'deki tarım aracıları tarafından da paylaşıldı: *"Her akşam [ör. 1 günlük ücrete eşdeğer] bir kart veriyoruz. Bazen işçinin gereksinimi olduğunda kart karşılığında ödeme yapılır."* Görüştüğümüz aracılardan çoğunluğu (yüzde 75, 15/20) işçilere avans ödemesi yapmıştı. Özellikle Ürdün ve Suriye içindeki Suriyeli işçilerin bazıları, bu avansları mevcut borçlarını kapatmak ve yeni işleri için taşınmak zorunda kalırlarsa, salgın sırasında barınma imkânı sağlamak için kullanmış olabilirler. Salgın sırasında, tarım aracılara ve işverenlere mali bağımlılığın, insana yakışmayan çalışma koşullarını ve düşük ücretleri kabul etmelerine dair üzerlerindeki baskıyı artırarak Suriyeli tarım işçilerini bir borç döngüsüne daha da hapsetmiş olabilmesi gibi önemli bir risk mevcuttur.

Suriyeli işçilerin bir kısmı maaşlarının yanı sıra, tarımsal çalışma alanlarında barınma dahil olmak üzere ek hizmetler için de işverenlere ve tarım aracılara bağımlı haldeydi (Şekil 10). Bu durum, örneklemimizdeki birçok Suriyelinin Doğu Çölü ve Ürdün Vadisi'ndeki sapa çiftliklerde çalıştığı ve yaşadığı ve işçilerin yüzde 55'inin işverenlerinin sağladığı konutları kullandığı Ürdün'de özellikle belirgindir. Çalışma ortamına yakın yaşamak başka bağımlılıklara yol açıyordu — örneğin, Ürdün'deki Suriyelilerin suya ve elektriğe işverenleri ya da tarım aracıları aracılığıyla erişme olasılıkları daha yüksekti. Lübnan'da Suriyeli

■ Ürdün ■ Lübnan ■ Türkiye ■ Suriye

Grafik 10. Suriyeli işçilerin araştırma ülkesine göre “*Barınma, yemek, elektrik, su ya da toprağa erişim için işverene ya da tarım aracısına bel bağlıyor musunuz?*” sorusuna yanıtları (toplam n=78; ülkelere göre dağılım: Ürdün=20; Suriye=20; Türkiye=19; Lübnan=19). Not: Katılımcılar bu soru için birden fazla yanıt seçebilmiş, bu da toplamın yüzde 100’ün üzerinde olmasına neden olmuştur.

bir tarım aracısı, mülteciler için, her aileden yıllık kira olarak gayri resmi bir çadır yerleşim yeri işletiyordu:

'Her işçi kendi parasından [yılda] 600.000 LBP (398 USD) ödüyor. Her yıl, [kampın bulunduğu arazinin sahibine] yaklaşık 48.000.000 LBP (31.841 USD) kira ücretini ödüyorum ve zorlu koşullar göz önüne alındığında, daha sonra her işçiden kademeli olarak [600.000 LBP] topluyorum. Bazen arkadaşlarımdan ya da arazinin kira ücretini ödememe yardım eden Lübnanlılardan borç alıyorum ve daha sonra geri ödemek için yavaş yavaş işçilerin ücretlerinden kesinti yapıyorum.'

Salgın sırasında, çalışma ortamı yakınında yaşamak, özellikle toplu taşıma araçlarında yakın temastan kaçınmak yoluyla tarım işçilerinin hastalığa yakalanmasını engellemiş olabilir, fakat aynı zamanda salgın sırasında evsiz kalma riskini de artırmıştır.

Aracının işçilerin konaklamasıyla ilgili olarak bizzat ek borçlara maruz kalabileceği gerçeği, halihazırda çapraşık olan mali ilişkileri daha da karmaşık hale getirmektedir. Salgın sırasında, çalışma ortamı yakınında yaşamak, özellikle toplu taşıma araçlarında yakın temastan kaçınmak yoluyla tarım işçilerinin hastalığa yakalanmasını engellemiş olabilir, fakat aynı zamanda salgın sırasında evsiz kalma riskini de artırmıştır. Örneğin, Lübnan'da mülteci işçiler için bir kamp işleten bir aracı, anlaşmazlık durumunda itaatsiz işçileri kamptan atabileceğini açıkladı. Salgın sırasında yerinden edilmiş işçilerin kırılganlıklarının nasıl değiştiğini anlamak için, ödeme, barınma ve temel hizmetler için tarım aracılara ve işverenlere bel bağlayan Suriyeliler özel ilgiyi hak ediyor.

2.4

Salgın sırasında tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğinin arttığına dair kesin bir kanıt yok, ancak işçi kadınlar ve çocuklar daha savunmasız hale geldi

Araştırmamızdan elde ettiğimiz anekdot niteliğindeki kanıtlar, salgın sırasında hane halkı gelir kaybının daha çok kadın ve çocuğu tarımda çalışmaya itmiş olabileceğini söylüyor ve bu da insani yardım sağlayıcıların endişelerini yansıtıyor: salgına bağlı hane halkı gelir kaybı ve eğitime erişimin olmaması, çocukları çalışmaya zorlamış ve kadınların ücretli ve ücretsiz ev işçiliğinin çifte yükünü artırmış olabilir (ILO ve UNICEF, 2020, Nisanci ve diğ., 2020; OECD, 2020). Bununla birlikte, verilerimize bakıldığında daha karmaşık bir resim ortaya çıkıyor: örneklemimizde, tarımda çalışan kadın ve çocukların sayısının yanı sıra işgücü dağılımı ile kadın ve çocukların tipik görevleri, salgının ilk yılında değişmedi. Salgının tarımda Suriyeli kadın ve çocuk işçiliğini artırdığına dair kesin bir kanıt bulmamış olsak da, ekonomik kayıplar ve daha büyük iş güvencesizliği, halihazırda insana yakışmayan ve tehlikeli çalışma koşullarını kabul ederek istihdam edilmiş olan kadın ve çocuklar üzerindeki baskıyı artırmış olabilir.

Çalışan kadınlar için daha fazla ev işi “çifte yük”ü artırdı

Örneklerimizde Suriyeli kadınlar, yerinden edilmiş hane halklarına önemli bir ekonomik katkı sağlıyordu. Araştırma kapsamındaki hanelerin yaklaşık üçte birinde (25/80), anneler ya tek başlarına ya da kocalarıyla birlikte ailenin geçimini sağlayan kişi olarak görülüyordu. Hanelerin yüzde 47'sinde (35/75) kadınlar salgından önce çalışıyordu, Ürdün'de bu oran daha yüksekti (yüzde 60, 12/20). Görüştüğümüz kadınların çoğu 2011'de Suriye'deki çatışmanın başlamasından önce halihazırda tarımda, genellikle ailelerinin Suriye'deki topraklarında çalışmıştı. Bir kadının küçük bir dükkânı vardı, diğerleri lise ve üniversite öğrencisi ya da ev hanımıydı. İşçilerle yaptığımız görüşmelerden tarlalarda ve seralarda belirgin bir iş bölümü olduğunu öğrendik, ancak bazı kadınlar erkeklerle aynı işi görüyordu. Kadın işçiler genellikle sebzeleri toplamaktan, ayırmaktan ve paketlemekten, yabani otları ayıklamaktan ve seralarda bitkileri ipe çekmekten sorumluyken, erkekler ağır malları taşıyor, ağaçlara tırmanmak ve zirai ilaçlama yapmak dahil olmak üzere daha tehlikeli işleri üstleniyordu. Fiziksel olarak daha zorlu işlerin yanı sıra, daha vasıflı faaliyetler de erkekler için ayrılmıştı. Örneğin, traktör ve pulluk gibi ağır araçları sadece erkekler kullanıyordu.

Ücretler ürünlere, faaliyetlere ve bölgelere göre değişiklik gösterdiğinden, işçilerle yapılan görüşmelere dayanarak erkekler ile kadınlar arasındaki ücret farkını ölçmek zordur. Örneğin zeytin hasadında ailelere genellikle ağırlık başına toplu ödeme yapılır ve bu da erkekler, kadınlar ve çocuklar için ücretlerin ayrıştırılmasını zorlaştırır. Bununla birlikte, tarım araçları tarafından sağlanan bilgiler, Suriye ve Lübnan'daki kadınların hem salgın öncesinde hem de salgın sırasında erkeklerden daha düşük ücret aldığını gösteriyor. Buna ek olarak, çalışan kadınlar genellikle gelirleri üzerinde bir kontrole sahip değildir: hanelerin yüzde 45'inde (21/47) işçiler ücretlerin kadınların kendilerinden ziyade kocalarına ya da erkek akrabalarına ödendiğini bildirmişlerdir. Benzer şekilde, görüştüğümüz 20 tarım aracısının sadece 3'ü doğrudan kadın işçilere ücret ödüyordu. Anekdote olarak, birkaç katılımcı, salgından önce kadınların ve bazen çocukların, tarımda yalnızca ara sıra, örneğin Ürdün'de sonbaharda zeytin hasadı sırasında, çalıştıklarını ve örneğin Türkiye'de kurutulmuş biberden yeşil sapların çıkarılması gibi ev eksenli iş yaptıklarını anlattı. Bazı Suriyeli kadınlar için, salgından önce çiftçilikte çalışmak tam zamanlı bir iş değil, düzensiz bir ek gelir kaynağıydı.

Araştırmaya dahil edilen Suriyeli hanelerde, tarımda çalışan kadınların sayısı salgın sırasında önemli ölçüde artmadı: Suriyeli hanelerin yüzde 47'si (35/75) kadınların salgından önce çalıştığını bildirdi, bu sayı salgın sırasında biraz yükselmişti (yüzde 48, 36/75).

Araştırmaya dahil edilen Suriyeli hanelerde, tarımda çalışan kadınların sayısı salgın sırasında önemli ölçüde artmadı: Suriyeli hanelerin yüzde 47'si (35/75) kadınların salgından önce çalıştığını bildirdi, bu sayı salgın sırasında biraz yükselmişti (yüzde 48, 36/75). Sayıların neden aynı kaldığını açıklayan birkaç unsur var. Öncelikle, Ortadoğu'daki Suriyelilerin çoğunluğu salgından önce zaten yoksuldu ve bu nedenle hem erkekler hem de kadınlar halihazırda tarımda çalışıyorlardı. Suriye'deki Suriyelilerin yüzde 83'ünden fazlası 2019'da yoksulluk sınırının altında yaşarken, ev sahibi ülkelerde ikamet eden mültecilerin Türkiye'de yüzde 64'ü, Lübnan'da yüzde 71'i ve Ürdün'de yüzde 80'i "yoksul" kabul ediliyordu (UNICEF 2019). Katılımcılarımız arasında, tarımda çalışabilen hane halkı üyelerinin salgından önce halihazırda çalışıyor olması çok muhtemel. Kadınların istihdamıyla ilgili istikrarlı rakamlar için bir başka olası açıklama, katılımcıların yüzde 51'inin (41/80) salgın sırasında kadınlar için çocuk bakımı, evde eğitim, temizlik ve yemek pişirme işlerinin arttığını bildirmesidir. Ürdün'deki Suriyeli bir kadın ev hayatındaki değişiklikleri şöyle anlattı:

'Salgından önce her gün temizlik yapmıyorduk, şimdi yapıyoruz; kapıları dezenfekte ediyoruz ve çocukların dışarıda oynamasına izin vermiyoruz.'

Daha çok ev içi iş yükü, ek ücretli işgücü için zamanları olmadılarından bazı kadınları tarımda iş aramaktan caydırmış olabilir.

Bununla birlikte, bu bulguları tarım araçlarından ve işverenlerden gelen bilgilerle karşılaştırdığımızda, en azından Lübnan'daki Suriyeli mülteciler ve Kuzeybatı Suriye'de ülke içinde yerinden edilmiş insanlar arasında, Ortadoğu'daki tarımsal işgücünün eskiden beri süregelen kadınsallaşmaya işaret eden daha karmaşık bir resim ortaya çıkıyor. Araştırmamızda her iki cinsiyetten işçi çalıştıran 16 aracıdan 11'i erkeklerden daha çok, ve hatta bazı durumlarda erkeklerin üç katı kadını işe aldığını anlattı. Gayri resmi bir çadır yerleşim yerinden işçileri çalıştıran Lübnan'daki bir Suriyeli tarım aracı, 110 kadın işçiye karşılık yalnızca 35 erkek istihdam etti. Ürdün'de kendisi de mülteci olan Suriyeli bir aracı, 20 kadın ve sadece 7-10 erkekle çalıştı. Ancak bazı tarım araçları farklı bakış açılarını paylaştı: hem Suriyeli hem de Türk işçileri işe alan bir Türk tarım aracısına göre, "Erkekler Suriyeliler arasında daha fazla, Şanlıurfa'da [mevsimlik gezici işçiler] arasında daha fazla kadın var."

İşverenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, kadınların tarlalarda ve seralardaki varlığını doğruladı. Küçük örneklemimizde, Lübnan, Kuzeybatı Suriye ve Ürdün'deki işverenler, hem salgın öncesinde hem de sırasında erkeklerden daha fazla kadın işe aldı. Örneğin, Lübnanlı bir işverenin, hem 2020'den önce hem de 2020'de işgücü havuzunda 5 erkek ve şaşırtıcı bir sayıda, 95 kadın vardı. Sadece Lübnan'da, işverenler salgın öncesinde ve sırasında kadınlara erkeklerden daha düşük ücret ödedi. Bu veriler, her araştırma ülkesinde görüştüğümüz tarım aracısı ve işveren sayısının az olması nedeniyle sınırlı olsa da, salgın sırasında kadınların tarımdaki mülteci işgücündeki payının arttığını göstermiyor. Ancak birlikte ele alındığında, bu bulgular, Suriyeli kadın işçilerin halihazırda birçok tarımsal alanda çoğunlukta olduğunu gösteriyor ve bu, 2011'deki Suriye çatışmasından önceki eğilimleri doğruluyor. FAO'nun boylamsal verilerine göre, Ürdün, Türkiye, Lübnan ve Suriye'deki tarımsal işgücünde kadınların payı 1980 ile 2010 arasında istikrarlı bir şekilde arttı (aktaran Abdelali-Martini ve Dey De Pryck, 2015). 2010'da, kadınlar halihazırda Türkiye'de tarımda ekonomik olarak aktif nüfusun yüzde 52'sini ve Ürdün'de yüzde 62'sini oluşturuyordu, ancak kadınların büyük varlığı, gelirleri üzerinde daha fazla kontrol ve daha yüksek oranda kadının arazi sahipliği ve daha iyi ücretli ve yüksek vasıflı işlere erişime dönüşmedi (Abdelali-Martini ve Dey De Pryck, 2015). Verilerimiz aynı zamanda salgın sırasında ücretli ve artan ücretsiz emeğin çifte yükünün, halihazırda çalışan kadınları vurduğunu gösteriyor. Türkiye'de bir kadın işçinin açıkladığı gibi, *"İş yüküm arttı çünkü aynı zamanda tarlada da çalışıyorum. Eve döndüğümde, bazen eskisinden daha da fazla yemek ve temizlik yapmam gerekiyor."*

Katılımcıların yaklaşık yarısı (yüzde 51, 26/51), tarımda çalışan kadın işçilerin işyerinde taciz ve tehlikeli çalışma koşulları gibi belirli risklerle karşı karşıya olduğunu belirtti; bu Suriyeli kadınların tarım sektöründe eskiden beri süregelen sorunlarla boğuşmaya devam ettiğini gösteriyor.

Aynı zamanda, katılımcıların yüzde 83'ü (38/46) salgın sırasında kadınların tarım işçisi olarak görevlerinin aynı kaldığını bildirdi ve görüştüğümüz 20 işverenin hepsi buna katıldı. Bununla birlikte, katılımcıların yaklaşık yarısı (yüzde 51, 26/51), tarımda çalışan kadın işçilerin işyerinde taciz ve tehlikeli çalışma koşulları gibi belirli risklerle karşı karşıya olduğunu belirtti; bu Suriyeli kadınların tarım sektöründe eskiden beri süregelen sorunlarla boğuşmaya devam ettiğini gösteriyor. Araştırmamızda, katılımcıların yalnızca yüzde 29'u (12/41) hanelerindeki kadınların yalnızca kadınların bulunduğu grupta çalıştığını söyledi; bu özellikle Suriye'de ve Lübnan'da kadınların bazen özel olarak kadın tarım araçları tarafından işe alındığı bir uygulamadır. Tek cinsiyetli grupta çalışmak, kadınların belirli işlerde uzmanlaşmasına izin verebilir, ancak muhafazakâr toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bağlamında, kadın

ve erkek arasındaki etkileşimi de engeller. Buna karşılık, birçok kadın katılımcı, erkek işçilerin ve işverenlerin kendilerini rahatsız ettiğini belirtti. Lübnan'daki bir Suriyeli kadının söylediği gibi, işverenler kadınları son hızda çalışmaya zorlarken, kadınsı bir itaat tavrını da dayatıyorlar: *"İş sahibi hızlı çalışmamı ve gülümsememi istiyor."* Tacizin Suriyeli kadınların çalışma zorunluluğu ile nasıl iç içe geçebileceğine dair gündelik hikâyeler işverenlerle yapılan görüşmelerde de gündeme geldi. Lübnan'daki bir işveren şu olayları hatırladı: *"Bir işçi, bir kadın işçiye âşık oldu; kadın sürekli bana şikâyet etti ve sonunda bu genç adam yüzünden işten ayrıldı, ama sonunda evlendiler ve tarlada birlikte çalışmaya geri döndüler."* İşçilere göre, özellikle kadınları etkileyen sağlık riskleri, meyve bahçelerindeki yılan ve akrepler, ağaçtan düşme ve dikenlerin çizmesidir. Hamile işçilerin orantısız bir şekilde risk altında oldukları söylendi ve hem erkek hem de kadın işçiler çalışma ortamında çok sayıda düşükten bahsetti. Benzer bir şekilde, görüştüğümüz tarım araçlarının yüzde 60'ı (12/20) işgücünde hamile kadınları saydı; Suriye ve Lübnan'da bu oranlar daha da yüksekti. Kuzeybatı Suriye ve Lübnan'da görüştüğümüz tüm araçlar, kadın işçilerin hamilelik sırasında tarlalara gelmeye devam ettiğini belirtti. Lübnan'daki bir aracının açıkladığı gibi, hamile kadınlar çalışıyor çünkü *"çalışmazlarsa, aç kalırlar"*. Aynı ülkeden bir başka tarım aracı şunları söyledi:

'Lübnan'daki durumu biliyorsunuz, yoksulluk var, sefalet var ve fiyatlar yükseliyor. Bu yüzden bazı kadın işçiler hamileliklerinin ilk iki ya da üç ayında çalışıyor.'

Hatta Türkiye'deki Suriyeli bir tarım aracı, Suriyeli bir işçinin iş sırasında doğum yaptığını bildirdi. Benzer şekilde, anneler hasta çocuklarına bakmak için işten izin almakta zorlandı. Kadınlar ayrıca ücretlerini işverenlerle müzakere etmeyi erkeklere göre daha güç buluyor gibi görünüyordu ve genellikle geç ya da anlaşıldan daha az ödeme alıyorlardı. Kuzeybatı Suriye'de devam eden çatışmalar, bombalamalar ve insan kaçırma, tarlalara gitmeyi daha da tehlikeli hale getirdi ve erkek işçilere kıyasla kadınlar özellikle

risk altındaydı. Özetle, salgın öncesinde ve sırasında çalışmış kadınların bir kısmı özellikle savunmasızdır — salgın tarımda çalışan yerinden edilmiş kadınların sayısını artırmamış olsa da, ekonomik kayıplar ve artan iş güvencesizliği, halihazırda insana yakışmayan çalışma koşullarını kabul ederek istihdam edilmiş olan bu mülteci kadınlar üzerindeki baskıyı artırmış olabilir.

Çocuk işçiliği genellikle görünmezdir ve bazı Suriyeli çocuklar bunun en kötü ve tehlikeli biçimlerini yaşar

Suriyeli işçiler arasında çocuk işçiliğinin çok daha yüksek oranlarda olduğunu tespit eden mevcut araştırmaların aksine, araştırmamızda hanelerin sadece yüzde 16'sında (13/80) 18 yaşın altındakiler tarımda çalışıyordu ve bu sayı salgın sırasında artmadı

Salgının başlangıcında, Ortadoğu'daki insani yardım aktörleri tehlikeye dikkat çekti: 2014'ten bu yana, Ürdün gibi mültecilere ev sahipliği yapan başlıca ülkelerde okula gitmeyen çocukların sayısı sabit kalmıştı. Şimdi ise, salgınla bağlantılı ekonomik baskıların, uzaktan eğitime geçişle birlikte, halihazırda çalışan Suriyeli çocukları çalışma saatlerini uzatmaya teşvik edeceğine ve daha önce çalışmayan Suriyeli çocukları kayıt dışı ekonomiye, özellikle de Ürdün'deki Suriyeli çocuk işçilerin yüzde 42'sinin istihdam edildiği tarıma iteceğine dair korkular vardı (Tamkeen, 2021). Suriyeli işçiler arasında çocuk işçiliğinin çok daha yüksek oranlarda olduğunu tespit eden mevcut araştırmaların aksine, araştırmamızda hanelerin sadece yüzde 16'sında (13/80) 18 yaşın altındakiler tarımda çalışıyordu ve bu sayı salgın sırasında artmadı (Tablo 3). Bazı katılımcıların bize söylediği gibi, ebeveynlerin ek gelire gereksinimi olduğu ve salgın nedeniyle okullar kapalı bulunduğu için çocukları onlarla çalışmaya gitti. Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Suriye'de COVID-19'un yayılmasını engellemeye yönelik ilk karantina kısıtlamaları dalgasının bir parçası olarak neredeyse tüm yüz yüze eğitim 2020 Mart ayının sonuna doğru durduruldu (Abdo-Katsipis, 2020; Bakir, 2020; Hartnett, al-Natour ve al-Ajlouni, 2020; WFP, 2020c). Bununla birlikte, eğitime

			Toplam	Ürdün	Lübnan	Türkiye	Suriye
Salgından önce	Hayır	✗	%83	%95	%70	%70	%90
	Evet	✓	%17	%5	%30	%30	%10
Salgın sırasında	Hayır	✗	%83	%95	%70	%76	%90
	Evet	✓	%17	%5	%30	%23	%10

Tablo 3. Suriyeli işçilerin, araştırma ülkesine göre “*Hanenizin 18 yaşın altındaki üyeleri salgın öncesinde ve sırasında tarımda çalıştı mı?*” sorusuna yanıtları (toplam n=77; ülkelere göre dağılım: Ürdün=20; Suriye=20; Türkiye=20; Lübnan=17).

Genel olarak, salgın sırasında eğitime erişim, araştırma ülkelerinde farklılık gösteriyor. Ortalama olarak, işçilerle yapılan görüşmeler, araştırma kapsamındaki okul çağındaki çalışmayan çocukların yüzde 16'sının hali hazırda okula gitmediğini; ancak tüm hanelerde çalışmayan çocukların eğitimlerine devam ettiği Türkiye'de durumun çok daha iyi olduğunu ve çalışmayan çocukların yüzde 50'sinin eğitimlerini aksattığı Ürdün'de ise durumun çok daha kötü olduğunu göstermiştir.

erişimin eksikliği, görüştüğümüz hanelerin bazılarında salgından önce bir gerçeklikti. Bir erkek işçi, çocuğunu bir Lübnan okuluna kaydettirmeye çalıştığını ancak mülteci olduğu için kurumun reddettiğini paylaştı. Başka bir erkek işçi, ailesi Suriye'de ülke içinde yerinden edildikten sonra kızını okula kaydettirmemişti. Genel olarak, salgın sırasında eğitime erişim, araştırma ülkelerinde farklılık gösteriyor. Ortalama olarak, işçilerle yapılan görüşmeler, araştırma kapsamındaki okul çağındaki çalışmayan çocukların yüzde 16'sının hali hazırda okula gitmediğini; ancak tüm hanelerde çalışmayan çocukların eğitimlerine devam ettiği Türkiye'de durumun çok daha iyi olduğunu ve çalışmayan çocukların yüzde 50'sinin eğitimlerini aksattığı Ürdün'de ise durumun çok daha kötü olduğunu göstermiştir (Tablo 4). Bu, UNHCR, UNICEF ve WFP tarafından yapılan ve Ürdün'deki Suriyeli mültecilerin yaklaşık dörtte birinin internet erişiminden yoksun olduğunu, Suriyeli çocukların yüzde 46'sının, Ürdün hükümeti tarafından okulların kapanması sırasında sürekli eğitimi desteklemek için 2020 baharında sağlanan bir çevrimiçi öğrenme platformu olan Darsak'a erişemediğini ortaya koyan yakın tarihli bir araştırmanın bulgularıyla örtüşüyor (UNHCR ve diğ., 2020).

Salgına bağlı ekonomik kayıplar bağlamında, artan çocuk işçiliği oranları bulmayı bekliyorduk, ancak Suriyeli çocuklar için veriler daha karmaşık bir hikâye anlatıyor. İşçilerin bakış açısına göre, katılımcıların yüzde 80'inden fazlası hanelerindeki 18 yaşından küçüklerin salgın öncesinde ya da sırasında çalışmadığını bildirdi. Tarımda çocuk işçiliğinin Ortadoğu'daki birçok ülkede belgelendiği düşünüldüğünde, bu rakamlar şaşırtıcı derecede düşüktür. Salgın öncesi Ürdün'de, işverenlerin yüzde 72'si çiftliklerinde 15 yaşın altındaki çocukların varlığını kabul etmişti (Kattaa ve diğ.,

		Toplam	Ürdün	Türkiye	Lübnan	Suriye
Hayır	✕	%16	%50	%0	%7	%5
Evet	✓	%45	%25	%58	%36	%60
Yanıt yok (ailede 18 yaşından küçük kimse yok ya da çocuklar okula gidemeyecek kadar küçük)		%38	%25	%42	%57	%35

Tablo 4. Suriyeli işçilerin, araştırma ülkesine göre “*Hanenizde 18 yaşından küçük çalışmayanlar okula gidiyor mu?*” sorusuna yanıtları (toplam n=73; ülkelere göre dağılım: Ürdün=20; Suriye=20; Türkiye=19; Lübnan=14). Not: Yuvarlama nedeniyle toplamlar yüzde 100 olmayabilir.

Çocuk işçiliğinin ölçülmesindeki zorluklar, tarımda çalışan 18 yaşından küçük işçilerin gerçek sayısının olduğundan az tahmin edilmesine yol açabilir ve bu araştırmadaki bazı katılımcılar gerçeği söylemekten çekinmiş olabilir çünkü çocuk işçiliği araştırma ülkelerinin hepsinde yasa dışıdır.

Salgına bağlı değişiklikler açısından, Suriyeli kadınlar ve çocuklar için de benzer bir modelin ortaya çıktığını görüyoruz: kadın ve çocuk işçiliğiyle ilgili sorun, salgın sırasında artmış olması değil, daha ziyade sorunlu istihdam modellerinin salgın öncesinden beri çalışan kadın ve çocukların bazıları için sürüyor olması.

2018); Türkiye’de Kalkınma Atölyesi’nin 2018 yılında mevsimlik gezici işçi nüfusunun orantılı olarak yüksek olduğu Adana ilinde yaptığı araştırmaya göre, tarım işçiliğinin üçte birini 18 yaş altı çocuklar oluşturuyordu (Kalkınma Atölyesi, 2018). Çocuk işçiliğinin ölçülmesindeki zorluklar, tarımda çalışan 18 yaşından küçük işçilerin gerçek sayısının olduğundan az tahmin edilmesine yol açabilir ve bu araştırmadaki bazı katılımcılar gerçeği söylemekten çekinmiş olabilir çünkü çocuk işçiliği araştırma ülkelerinin hepsinde yasa dışıdır. (Asgari çalışma yaşı Lübnan’da 14, Ürdün’de 16 ve Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği için 18, olarak değişmektedir, bkz. UNICEF ve diğ., 2019). Tarım araçları ve işverenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, Suriyeli işçilerin bakış açısıyla bir parça çelişiyor: salgın sırasında görüşülen 20 tarım aracısının yüzde 70’i çocuk çalıştırdıklarını bildirdi ve Lübnan’da görüşülen beş kişinin tamamı çalışma ortamında Suriyeli çocukların mevcudiyetini biliyordu. Türkiye’de bir Türk tarım aracı, işçilerinin arasında 30 kadar çocuk saydı; Lübnan’da Suriyeli bir tarım aracı, 150 mülteci işçiden oluşan grubunun üçte birinin 18 yaşın altında olduğunu paylaştı. Benzer şekilde, görüştüğümüz 20 işverenden yüzde 45’i salgın sırasında kendileri için çalışan çocuklar olduğunu söyledi. Ürdünlü bir işveren şöyle açıkladı: *“Çocukları işe almak istemiyoruz, ancak aileleri ya da bir grup işçiyle gelirlerse onları almak zorundayız.”* Tarlalarda ve seralarda çocuk bakımı olmadığından, kadın işçiler genellikle çocuklarını yanlarında getirdiler, özellikle de okullar uzaktan eğitime geçtikten sonra. Suriyeli işçilerin *“çalışma günlükleri”* aracılığıyla bizimle paylaştıkları resim ve videolarda çocuklar sıklıkla yer aldı.

Salgına bağlı değişiklikler açısından, Suriyeli kadınlar ve çocuklar için de benzer bir modelin ortaya çıktığını görüyoruz: kadın ve çocuk işçiliğiyle ilgili sorun, salgın sırasında artmış olması değil, daha ziyade sorunlu istihdam modellerinin salgın öncesinden beri çalışan kadın ve çocukların bazıları için sürüyor olması. İşgücü arasında çocuklar olan işverenler, salgın nedeniyle çocukların görevlerinin değişmediğini kabul etti ve 9 işverenden 7’si tarımdaki çocuk sayısının salgın öncesi dönemlere kıyasla sabit kaldığını doğruladı. Dolayısıyla, Suriyeli çocuk işçiliği Ortadoğu tarımında bir gerçeklikken, bu durum, gelir kaynağı olarak çocuk işçiliğine bel bağlayan muhtaç hanelerin salgından önce halihazırda çocukları işe gönderdikleri ve şimdi de bunu yapmaya devam ettikleri hipotezini desteklemektedir. Ortadoğu’da salgın

öncesinde ve sırasında çocuk işçiliğine ilişkin resmi tahminlere ulaşmak zor olsa da, bu olgu 2010'ların ortalarında hem Suriye içinde hem de çevresinde zaten yükselişteydi. Kendi ülkelerinde, okulların yıkılması ve geçim kaynaklarının yitirilmesi, daha fazla Suriyeli çocuğu işgücü piyasasına itti. Komşu ülkelerde, mülteci haneler genellikle sürgünün ilk yıllarında birikimlerini tüketti; 2015'e gelindiğinde, çoğunun çocuklarını işe gönderme durumu yüksekti. Ürdün ve Lübnan'da yetişkinler için çalışma izinlerine erişimin olmaması ve tüm bölgede eskiden beri süregelen çocuk işçiliği pratikleri bu eğilimi daha da artırmıştır (Terre des Hommes International Federation, 2016). Araştırmamızda çocuk işçiliğine dair gözlenen artış olmamasının alternatif bir açıklaması, hane halkı gelir kaybına rağmen, bazı ebeveynlerin hastalığa yakalanma riski nedeniyle çocuklarını işe göndermekten korkmalarıdır. Gerçekten de, katılımcıların çoğu kendilerinden çok çocukları için endişelendiklerini bildirdi. Görüştüğümüz bazı işçiler, çocuklarının arkadaşlarıyla buluşmak için evden çıkmasına bile izin vermediğini paylaştı.

İşçilerin, tarım araçlarının, işverenlerin ve insani yardım kuruluşlarının kimin “*çocuk*” ve neyin “*çocuk işçiliği*” sayılacağına ilişkin farklı algıları, salgınla ilgili etkilerin değerlendirmesini daha da karmaşık hale getiriyor: 18 yaşın altındakiler, tarlalarda ve seralarda bulunuyor olmasına rağmen, her zaman “*işçi*” sayılmayabilir; yaz aylarında sadece okul tatillerinde “*yardımcı olan*” çocuklar da öyle. Diğer taraftan, bazı tarım araçları ve işverenler çalışan gençleri “*çocuk*” olarak görmeyebilir. Bir Lübnanlı tarım aracısının dediği gibi, “*onlar gerçekten çocuk değil. [...] 12 ila 15 yaşları arasındalar.*” Bazı işçiler ve tarım araçları, 18 yaşın altındakilere genellikle yetişkinlerin aldığından daha düşük ücretler ödendiğini ve Lübnan'daki bir Lübnanlı aracının çocuklara kadınlarla aynı ücreti ödediğini bildirdi. Bununla birlikte, çocuklar ücretsiz “*yardımcılar*” olarak da bulunabiliyor. Belirli tarımsal faaliyet türleri için, ör. Ürdün'deki zeytin hasadı sırasında ve Türkiye'de Suriyelilerin kurutulmuş biberin saplarını ve yapraklarını çıkardıkları ev eksenli çalışmalarda, işçi ailelere kişi başına değil, toplu ödeme yapılır. Bu ödeme biçimi, çocukların yapabileceği ekonomik katkıyı anlaşılmaz hale getirme riski taşır. İşçilerin asgari yaşıyla ilgili soruyu yanıtlayan 14 aracıya göre, kız çocukları oğlanlara göre daha erken yaşta çalışmaya başlıyor. Araştırmamızdaki tarım araçlarına göre tarımda kız çocuklar ortalama 11 yaşında çalışmaya başlarken, oğlanlar

13 yaşında işe başlıyor. Ancak Lübnan'da her iki cinsiyetten 8-9 yaş kadar küçük çocukların da olduğu Suriyeli işçi vakalarını da duyduk. Türkiye'deki Suriyeli bir erkek işçinin ifade ettiği gibi, kızının 10 yaşında tarımsal üretim faaliyetlerinde çalışmaya başlaması gerekiyordu, "ve çocukluğunu kaybettiğini hissettiği için artık çalışmak istemiyor." Bu özellikle endişe vericidir, çünkü hanelerin yüzde 26'sı, kız çocukları daha fazla temizlik ve diğer ev işlerini üstlendikçe, ev işi yüklerinin arttığını da bildirdi. Bu bulgular, Lübnan'da oğlanlara kıyasla Suriyeli mülteci kız çocuklar için daha uzun çalışma saatlerini, daha sert çalışma koşullarını ve daha fazla ev içi görevi, ve bunların yanı sıra daha yüksek okul bırakma riskini belgeleyen salgın öncesi yapılan araştırmalarla örtüşmektedir (Habib ve diğ., 2019). Birçok Suriyeli hanede erkek katılımcılar, erkek ve kadın aile üyelerinin ek ev yükünü paylaştıklarına ısrarcıyken, bazı kadın işçiler buna katılmadılar. Türkiye'deki Suriyeli bir kadın şikâyet etti: "Pek çok Arap erkek çocuğu evde yardım etmelerine gerek kalmayacak şekilde yetiştiriliyor." Gelecekte salgının kız ve oğlan çocukları üzerindeki etkilerini ve daha sistematik bir şekilde salgının özellikle tarımda çalışan kızları etkileyip etkilemediğini araştırmak gerekiyor.

Going back to the ILO definition of child labour helps us ILO'nun çocuk işçiliği tanımına bakmak, salgın sırasında Suriyeli çocukların ne tür işler üstlendiklerini görmemize yardımcı olur. ILO, çocukları çocukluklarından, potansiyellerinden ve saygınlıklarından mahrum eden, fiziksel ve/ ya da zihinsel gelişimlerine zarar veren ve eğitimlerine müdahale eden işleri "çocuk işçiliği" olarak kabul eder (karş. Kutu 6). Araştırmamızda sadece 7 işçi, çalışan çocukların da okula gidip gitmediği konusunda bilgi verdi, ancak bu 7 hanede sadece 3 çocuk düzenli olarak okula gidiyordu, bir çocuk okula bazen gidiyordu ve 3 çocuğun okul için vakti yoktu ya da gerekli dijital cihazlara sahip değildi. İşçiler ve tarım aracıları, çocukların genellikle hafif işler yaptığı konusunda ısrar etseler de, bazı çocukların ILO'nun uzun çalışma saatleri, tehlikeli maddeler ve makineler kullanma, tehlikeli yüksekliklerde çalışma ve çocukları farklı istismar biçimlerine maruz bırakmakla nitelenen "tehlikeli işçilik" olarak kabul ettiği türden işler yaptığına ilişkin kanıt var. Daha hafif işlerde, çocuklar zeytin hasadı sırasında yerdeki zeytinleri toplayarak ve boş kasaları taşıyarak ebeveynlerine yardım ettiler. Mülteci işçileri çölün sıcak bölgelerine götüren Ürdün'deki Suriyeli bir tarım aracısı, şunları açıkladı: "Erkek ve kadın işçiler çölden

İşçiler ve tarım aracıları, çocukların genellikle hafif işler yaptığı konusunda ısrar etseler de, bazı çocukların ILO'nun uzun çalışma saatleri, tehlikeli maddeler ve makineler kullanma, tehlikeli yüksekliklerde çalışma ve çocukları farklı istismar biçimlerine maruz bırakmakla nitelenen "tehlikeli işçilik" olarak kabul ettiği türden işler yaptığına ilişkin kanıt var.

domatesleri topluyor ve onları paketlenip Amman'a nakledilen yola getiriyorlar. Onlar [18 yaşın altındakiler] [domateslerin doldurulacağı] boş kutuları hazırlıyor." Bazı "çalışma günlükleri"nde, yetişkin işçilere çay ve kahve sunan daha genç oğlan çocukları da görüyoruz. Ebeveynlerine göre, çoğu çocuk yetişkinlerden daha az saat çalışıyordu, ancak araştırmamızda çalışan çocukların üçte biri işte her gün on saat ya da daha fazla zaman geçirdi. Türkiye'de bir erkek işçi, 12 yaşındaki oğullarının tehlikeli olan zirai ilaçlama işine yardım ettiğini bildirdi. Türkiye, Ürdün ve Suriye'deki işçiler, çocuklarının sıklıkla yorulduğunu açıkladı ve zirai ilaçlar, ağır nesneler taşıma ve bazı vakalarda işverenlerin fiziksel şiddeti nedeniyle çocuklar için önemli sağlık risklerinden şikâyet etti. Ebeveynler ayrıca, diğer vasıfsız işçiler gibi çocukların da ağaçlara tırmanmanın ve ağır makinelerin yanında çalışmanın getirdiği riskleri hafife alabileceklerinden korkuyorlardı. Lübnan'da iki kadın işçi, işverenlerinin tarlada annelere ve çocuklarına kötü muamele ettiğinden yakındı ve bir başka katılımcı, işverenlerin çocukları eve göndermesinden ve böylece aileyi ekstra gelirden mahrum etmesinden çok korktukları için ebeveynlerin bu tür dayaklara karşı sessiz kaldığını hatırlattı. Bu nedenle, salgından önce halihazırda çalışmakta olan ancak şimdi okula erişimi daha da yitirmiş ve ILO'nun "çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri" olarak gördüğü çalışmayı, yani doğası ya da gerçekleştirildiği koşullar yüzünden çocukların sağlığına, güvenliğine ya da ahlakına zarar vermesi muhtemel olan işleri deneyimleyen Suriyeli çocukların mevcudiyeti görünüyor. Uzaktan eğitim için gerekli cihazlarının olmaması ve ebeveynlerin iş arayışında yenilenen göçleri, Suriyeli çocukların salgın sırasında okulu kalıcı bir şekilde bırakma ve uzun vadede tarlalarda ve seralarda ebeveynlerinin yanına katılma olasılığını artırıyor.

Kutu 6

ILO Çocuk İşçiliğinin Tanımı (ILO, tarihsiz, kısmen kısaltılmış)

“Çocuk işçiliği” çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltlen ve fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanır. Şu işleri ifade eder:

- çocuklar için zihinsel, fiziksel, sosyal ya da ahlaki açılarından tehlikeli ve zararlı; ve/veya
- onları okula gitme fırsatından mahrum ederek; okullarından erken ayrılmaya zorlayarak ya da okullarıyla aşırı uzun süren ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakarak eğitimlerine müdahale eden işler.

Çocuk işçiliği çok farklı biçimler alabilirken, öncelik, 182 sayılı ILO Sözleşmesi’nin 3’üncü maddesinde tanımlanan **en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine** gecikmeksizin son verilmesi önceliklidir:

- çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı ya da bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri;
- çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde ya da pornografik gösterilerde kullanılması, bunlar için tedariki ya da sunumu;
- çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılması, bunlar için tedariki ya da sunumu;

- doğası ya da gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik ya da ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler.

Tehlikeli çocuk işçiliği ya da **tehlikeli işler**, doğası gereği ya da gerçekleştiği koşullar nedeniyle çocuğun fiziksel, zihinsel ya da ahlaki iyi olma halini tehlikeye düşürecek işlerdir. Yasaklanması gereken bazı tehlikeli iş faaliyetlerine ilişkin hükümetler için kılavuz, ILO'nun 190 Sayılı Tavsiye Kararının 3. maddesinde verilmektedir:

- çocukları fiziksel, psikolojik ya da cinsel istismara maruz bırakan işler;
- yeraltında, su altında, tehlikeli yüksekliklerde ya da dar alanlarda çalışmak;
- tehlikeli makine, ekipman ve araçlarla ya da ağır yüklerin elle taşınması ya da nakliyesini içeren çalışma;
- örneğin çocukları tehlikeli maddelere, ajanlara ya da işlemlere ya da sağlıklarına zarar verecek sıcaklıklara, gürültü seviyelerine ya da titreşimlere maruz bırakabilecek sağlıksız bir ortamda çalışma;
- uzun saatler ya da gece boyunca çalışma gibi özellikle zor koşullar altında çalışma ya da çocuğun insafsızca işverenin işyerlerine kapatıldığı yerlerde çalışma.

138 sayılı ILO Sözleşmesi'ne göre, istihdama kabul için asgari yaş, zorunlu eğitimi tamamlama yaşından az olmayacaktır ve 182 sayılı ILO Sözleşmesi'ne göre en kötü biçimler 18 yaşın altındaki tüm çocuklar için geçerlidir.

03

Sonuç

Kesintiler
ve Sorunlu
Süreklilikler

Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi'nin bulguları, Ortadoğu'daki birçok yerinden edilmiş Suriyeli için salgının, tarımda önceden var olan güvencesiz çalışma koşullarını ve işlerini kötüleştirdiğini ve halihazırda kırılgan durumdaki insanları daha savunmasız hale getirdiğini gösteriyor.

Salgının başlangıcında, bu eskiden beri süregelen yapısal marjinalleştirme biçimleri Suriyeli işçileri özellikle savunmasız bir duruma soktu: hareket kısıtlamaları ve tarımsal tedarik zincirlerindeki aksamalar Suriyeli işçiler için geçici iş kayıplarına neden olduğunda, gelir kaybı, kırılgan mali güvencelerini hızla ortadan kaldırdı ve onları genellikle tarım araçlarından borçlanmaya zorladı.

Bu raporda, COVID-19 salgınının Ortadoğu'daki Suriyeli işçiler için istihdamı geçici olarak kesintiye uğrattığını ve iş güvencesizliğini artırdığını gösteren uzaktan etnografik araştırmadan elde edilen bulguları sunuyoruz. Ayrıca, salgın tarım sektöründe mevcut olan sorunlu bağımlılık ve sömürüye dayalı çalışma koşulları ilişkilerini de güçlendirmiştir. COVID-19 salgını, yerleşik çalışma pratikleri ve küresel ekonomiler için bir dizi çarpıcı aksaklık olarak düşünme eğilimindeyiz. Bununla birlikte, *Zorunlu Göçmen Emeği Karantinada Projesi'nin* bulguları, Ortadoğu'daki birçok yerinden edilmiş Suriyeli için salgının, tarımda önceden var olan güvencesiz çalışma koşullarını ve işlerini kötüleştirdiğini ve halihazırda kırılgan durumdaki insanları daha savunmasız hale getirdiğini gösteriyor.

Salgından önce, ev sahibi ülkelerin karmaşık iltica politikaları, düşük örgün eğitim almış ve mali kaynakları olmayan Suriyeli mültecileri formel işgücü piyasalarının sınırlarında tutmuş ve onları mevsimlik tarım işlerinde olduğu gibi düşük ücretli ve kayıt dışı işlerle geçinmeye zorlamıştı. 2019 Aralık ayında, Adana'da narenciye hasadında çalışan Suriyeli bir mülteci, araştırma ekibimizin üyelerine şunları söyledi: '*Günübirlik yaşıyoruz.*' Salgının başlangıcında, bu eskiden beri süregelen yapısal marjinalleştirme biçimleri Suriyeli işçileri özellikle savunmasız bir duruma soktu: hareket kısıtlamaları ve tarımsal tedarik zincirlerindeki aksamalar Suriyeli işçiler için geçici iş kayıplarına neden olduğunda, gelir kaybı, kırılgan mali güvencelerini hızla ortadan kaldırdı ve onları genellikle tarım araçlarından borçlanmaya zorladı. Aynı zamanda, araştırmamızda yer alan tarım işverenleri, artan üretim maliyetleriyle işgücü masraflarını kısarak başa çıktı ve halihazırda zaten kırılgan olan mevsimlik işgücü piyasalarındaki işçiler için iş güvencesizliği daha da arttı. Araştırmamız sırasında, kışın tarımsal istihdamın yıllık düşüşüyle Suriyeli işçiler için iş fırsatları sınırlanmıştı. Bu nedenle, COVID-19'un tarım üzerindeki ekonomik etkileri, sektörün mevsimlik üretim döngüsü ve aralıklı olarak hareketli işgücü gereksinimiyle örtüşüyor. Bazı araştırma ülkelerinde günlük ücretler aynı kalmış ya da çok az artmış olsa da, yaşam giderleri yükseldi ve Suriyelilerin fiili çalışma saatleri ve dolayısıyla toplam gelirleri genellikle azaldı. Dahası, Lübnan ve Suriye'deki şahlanan enflasyon ve tüm bölgede artan gıda fiyatları ile birleşince Suriyelilerin satın alma gücü azaldı ve araştırmamızdaki pek çok hanenin artık gıda güvencesi yok.

Salgının Suriyeli işgücü ve geçim kaynakları üzerindeki ekonomik etkileri, toplu taşımada ve çalışma ortamında sosyal mesafe ve maske takma gibi COVID-19 koruma önlemlerinin yaygın olmamasına rağmen, işçilerin kayıt dışı tarım işlerini kabul etmeye zorladı.

Salgının Suriyeli işgücü ve geçim kaynakları üzerindeki ekonomik etkileri, toplu taşımada ve çalışma ortamında sosyal mesafe ve maske takma gibi COVID-19 koruma önlemlerinin yaygın olmamasına rağmen, işçilerin kayıt dışı tarım işlerini kabul etmeye zorladı. Araştırmamızda kişisel olarak COVID-19'a yakalandığını bildiren çok az işçi bulunmasına rağmen, yakın temaslıların hastalandığında kendini izole etmek için hastalık ücreti bir yana, testlere erişimin ve ücretli hastalık izninin olmaması, Suriyeli tarım işçilerinin hasta olduklarında bile çalışmayı sürdürmelerini ve bu demografik grupta COVID-19'un gerçek yaygınlığının çok daha yüksek olmasını olası kılıyor.

Salgın sırasında Suriyeli işçilerin tarım araçlarıyla ilişkileri ve tarım sektöründeki işe alma süreçleri önemli ölçüde değişmedi. Araştırmadaki Suriyeli işçilerin çoğu kayıt dışı ekonomide iş bulmak için tarım araçlarına bağımlıyken, bazıları da doğrudan işverenlerle iletişim kuruyordu. Araçlarla çalışan işçiler, genellikle kendi başlarına istihdama erişmekte ve diğer illerde göçmen işi bulmakta zorlanmaktadır. Tarım araçları, özellikle işçilerin kendi ailelerinin ve topluluklarının üyeleri, adil ve zamanında ödenen ücretin güvence altına alınmasında önemli müttefikler olabilirler. Bununla birlikte, Suriyeli işçiler üzerinde COVID-19'un yarattığı ekonomik baskıların, tarım araçları ve bazen işverenlerle mali bağımlılık ilişkilerini şiddetlendirerek, işçileri borç esaretine ve ödünç işçiliğe maruz bırakması gibi önemli bir risk var. Barınma ve temel hizmetlere erişim sağlamak için de araçlara ve işverenlere bağımlı olan Suriyelilerin bir kısmı için, salgın sırasında artan bir evsizlik riski de söz konusu.

COVID-19 salgınının daha fazla Suriyeli kadın ve çocuğu tarımda çalışmaya zorladığını tespit etmesek de, gelir ve geçim kaynağı kaybı, salgından önce halihazırda çalışan kadın ve çocukların bir kısmının insana yakışmayan ve tehlikeli çalışma koşullarından kaçınmalarını daha da zorlaştırmış olabilir.

Kanıtlarımız, Ortadoğu'da, özellikle Kuzeybatı Suriye'de ve Lübnan'da, tarımsal işgücünün eskiden beri süregelen kadinsallaşma süreçlerine ilişkin salgını önceleyen araştırmaları doğruluyor. COVID-19 salgınının daha fazla Suriyeli kadın ve çocuğu tarımda çalışmaya zorladığını tespit etmesek de, gelir ve geçim kaynağı kaybı, salgından önce halihazırda çalışan kadın ve çocukların bir kısmının insana yakışmayan ve tehlikeli çalışma koşullarından kaçınmalarını daha da zorlaştırmış olabilir. Çalışan kadınlar ve bazı kız çocuklar için salgın, tarımda ücretli emeğin ve evde ücretsiz işçiliğin "çifte yükü"nü daha da artırdı: tarımda ağır çalışmayı daha sık temizlik ve uzaktan eğitim alan çocukları desteklemek de dahil olmak üzere artan ev işleriyle bağdaştırmak zorundalar. Suriyeli işçilere, tarım araçlarına ve işverenlere göre, çalışan çocukların çoğu tarımda hafif görevler üstleniyor, ancak bazıları çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini ve tehlikeli işleri üstleniyor. Uzaktan eğitimde yaşanan mevcut aksaklıklar, çocukların okulu kalıcı bir şekilde bırakma ve güvencesiz tarımsal işgücünün bir parçası haline gelme riskini de artırıyor.

Birçok Suriyeli mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş insan için, ancak özellikle çalışan kadınlar ve çocuklar için, tarımda kayıt dışı çalışma, kendisine bağlı önemli sağlık risklerine rağmen, salgın sırasında mevcut tek cankurtaran olmaya devam ediyor.

Özetle, birçok Suriyeli mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş insan için, ancak özellikle çalışan kadınlar ve çocuklar için, tarımda kayıt dışı çalışma, kendisine bağlı önemli sağlık risklerine rağmen, salgın sırasında mevcut tek cankurtaran olmaya devam ediyor. Uzun vadede, salgının yarattığı ekonomik baskı, eskiden beri süregelen yapısal marjinalleşme, kayıt dışı çalışma, hastalık ve eğitim eksikliğiyle birleştiğinde, Suriyeli tarım işçilerini mevcut salgının sonunu aşarak sürecektir uşaklar arası bir yoksulluk döngüsüne hapsedme riski taşıyor. Suriyeli tarım işçilerinin salgın sırasında artan ekonomik güvencesizliği, Suriye diasporası için de potansiyel ekonomik yansımaları sahip. Suriyeli mülteciler, işçi dövizini gönderme yoluyla, savaşın parçaladığı Suriye’de hayatta kalmaya ve erken iyileşmeye halihazırda önemli bir katkıda bulunuyor. Uluslararası para gönderimi yapan Suriyelilerin yüzde 90’ının hedefi Suriye’dir (Chehade ve diğ., 2017) ve Suriye’nin GSYİH’sinin neredeyse yüzde 15’ini oluşturan para havaleleri, ülke içindeki birçok Suriyeli için hayati bir mali cankurtaran işlevi görür (Christou, 2020). World Bank – UNHCR Joint Data Center on Forced Displacement (2020), göçmen ve mültecilere ev sahipliği yapan ülkelerdeki güçsüz ekonomik büyüme ve işsizlik nedeniyle, 2020’de Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki düşük ve orta gelirli ülkelere gönderilen işçi dövizlerinde yüzde 8,5’lik düşüş tahmin etti. 2021’de küresel havale akışlarının COVID-19 öncesi düzeylere kıyasla yüzde 14 oranında azalması bekleniyor (World Bank, 2020). Dolayısıyla, salgına bağlı geçim kaynağı kaybı sadece Türkiye, Ürdün ve Lübnan’daki Suriyeli mülteci işçileri etkilemiyor, aynı zamanda bölgedeki işçilerin sosyal ağlarında da dalgalanma etkisine sahip.

Yerinden edilmiş Suriyelileri,
küresel gıda sistemlerini
güçlendirmek ve tarımsal
üretim zincirlerinin
başlangıcında yer alan tüm
tarım işçileri, mülteciler,
göçmenler ve aynı şekilde
yerel halk için insana yakışır
çalışma koşulları yaratmak
için onları daha geniş
çağrılara dahil etmeye acil
gereksinim var

Son olarak, Suriyeli işçilerin sosyal-yasal dışlanması ve sömürülmesi, salgın sırasında dünyanın dört bir yanındaki gezici tarım işçilerinin yaşadıklarına benzer, ancak bunlar Kuzey Amerika ve Avrupa'daki göçmen işçilerin mücadeleleri gibi kabul görmedi. Örnek olarak, ABD'deki et işleme tesisleri ve çiftlikleri, 2020 ilkbaharında COVID-19 bulaşı açısından hızla sorunlu yerler haline geldi ve bu, çoğu belgesiz Meksikalı göçmen olan çiftlik işçilerinin kritik rolüne ilişkin halkın farkındalığını artırdı (Lancet, 2020). Uluslararası Gıda, Tarım, Otel, Restoran, İkram, Tütün ve Birleşik İşçi Dernekleri Birliği'nin (Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations) (IUF, 2020) belirttiği üzere, *"artık bizi besleyenleri ortadan kaldıran bir gıda sisteminin kırılganlığıyla karşı karşıyayız."* Kuzey Amerika'daki belgesiz göçmenlerin aksine, Suriyeli mültecilerin tarımın sürdürülmesine katkısı henüz kabul görmedi. Salgın sırasında, diğer göçmen ve mevsimlik işçilerle birlikte yerinden edilmiş Suriyeliler, ev sahibi toplumlar için gıda yetiştiriyorlar—neredeyse görünmez olabilirler, ancak yoğun emeklerinin ürünü, bütün Ortadoğu'daki süpermarketlere ve insanların tabaklarına ulaşıyor. Yerinden edilmiş Suriyelileri, küresel gıda sistemlerini güçlendirmek ve tarımsal üretim zincirlerinin başlangıcında yer alan tüm tarım işçileri, mülteciler, göçmenler ve aynı şekilde yerel halk için insana yakışır çalışma koşulları yaratmak için onları daha geniş çağrılara dahil etmeye acil gereksinim var.

04

Politika Önerileri

Ücretli tarım işçileri, tarımsal işgücünün ve kırsal yoksulların büyük bir bölümünü oluştursa da, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı ve gıda güvencesini teşvik etmeye yönelik uluslararası ve ulusal düzeydeki çabalarda özel gereksinimleri ve hakları görünmeme eğilimindedir (Hurst ve diğ., 2007). Ortadoğu'daki mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri ile toplumsal cinsiyete dayalı ve diğer ayrımcılık türlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan kapsamlı bir politika önerileri bütünü zaten mevcuttur (genel bir değerlendirme için bkz. Kalkınma Atölyesi, 2016; FAO ve ILO, 2017; Kattaa ve diğ., 2018; Tamkeen, 2014; Wenger ve Abulfotuh, 2019) Bu raporda, COVID-19 salgını ve diğer insani acil durumlara özgü önlemler için ve krizlerin Suriyeli tarım işçileri ve Ortadoğu'daki diğer savunmasız tarım işçileri üzerindeki ekonomik etkisini hafifletebilecek politika önerileri sunuyoruz. Bu, yapılması gerekenlerin tam kapsamlı bir listesi değil, öncelik verilmesi gerektiğini düşündüğümüz temel önerilerin bir listesidir. Önerilerimiz insani yardım aktörlerine, ulusal ve yerel yönetimlere, ayrıca tarım işverenlerine ve işçi sendikalarına yöneliktir.

Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma aktörleri ve ulusal ve yerel yönetimler

Acil durumlarda hassas/kırılgan hedef gruplar arasında mülteci (ve diğer göçmen) tarım işçilerine öncelik verilmesi

Araştırmamız, afetler, doğal tehlikeler, insani krizler ve salgınlar gibi acil durumlarda, mülteciler ve yerinden edilmiş insanların da arasında bulunduğu kayıt dışı ekonomideki tarım işçilerinin orantısız bir şekilde sağlık ve geçim kaynaklarını kaybetme riski altında olduğunu göstermektedir (bkz. Kalkınma Atölyesi, 2020b). Kısa vadede, politika yapıcılar ve kalkınma kuruluşları, özellikle koşulsuz nakit temelli yardım sağlayarak Suriyeli haneler de dahil olmak üzere risk altındaki tarım işçileri için sosyal korumaları artırmalıdır. Bu araştırma, kriz zamanlarında, kırılgan tarım işçilerinin işsizlik, iş bulamama ve COVID-19 salgınının ekonomik şoklarını atlatmalarını sağlayacak sosyal ve ekonomik güvenlik ağlarının bulunmaması nedeniyle daha da yoksullaşma riskinin olduğunu göstermiştir. Ortadoğu'daki ev sahibi ülkelerde Suriyeli mültecilerin salgın sırasında sosyal refah desteği için öncelikli gruplar arasında yer almaması nedeniyle, hükümetler, insani yardım kuruluşları ve yerel STK'lar, acil durum süresince, işsizlik sigortası ve nakde dayalı yardım (ya da yerel piyasalardaki arz sorunları nedeniyle nakit temelli yardımın mümkün olmadığı durumlarda aynı yardım) gibi sosyal korumaları sağlamalıdır. Nakit desteği ve yiyecek/alışveriş

kuponları, özellikle insani yardım ve mülteci bağlamında yoksulluğu ve gıda güvencesizliğini azaltmak için kanıtlanmış yöntemlerdir. Kırılgan grupların COVID-19 salgınının ekonomik etkilerinden hızlı bir şekilde kurtulma sağlayabilir (krş. Harvey ve Bailey, 2011; Doocy ve Tappis, 2016; Golay ve Tholstrup, 2020; UNHCR, 2020c). Ek olarak, beslenme, barınma, WASH (su, sanitasyon ve hijyen) ve geçim kaynağı destekleri, algin sırasında kendilerini özellikle hastalık riskine sokan etkenleri azaltmak için tarım işçilerine s hızlı bir şekilde ulaşmalıdır.

Gelecekteki olası krizlere hazırlık olabilmek adına, hükümetler ve insani yardım aktörleri, sosyal koruma programları, yasal hastalık ücreti de dahil olmak üzere, marjinal nüfuslara ulaşacak şekilde genişletmeli ve risk altındaki nüfuslara hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlayacak iletişim hatları oluşturulmalıdır. Bunun için: kapsamlı haritalama ve durum değerlendirme araştırmaları ile işçilerin yaşama ve çalışma yerleri ve tarım sezonu boyunca göç/gezicilik rotaları hakkında ayrıntılı bilgi toplanmalı, işçilerin yanı sıra tarım araçları ve işverenlerle güvenilir ilişkiler kurulmalıdır. Güvencesiz çalışma ve yaşam koşulları nedeniyle, mülteci ve göçmen tarım işçileri krizlere sık sık maruz kalıyor. Bu işçiler, yalnızca COVID-19 salgını gibi aşırı şoklar nedeniyle değil, aynı zamanda tekrarlayan seller ve diğer olağanüstü hava olayları nedeniyle de geçim kaynaklarını tamamen kaybetmekle karşı karşıya kalıyor (Kalkınma Atölyesi, 2020b). Bu nedenle, hükümetler ve insani yardım aktörleri, bir sonraki krizin başlangıcında tarım işçilerine zamanında yardım sağlamaya hazır olmak için acil müdahale planları geliştirmelidir..

**“Herkes uyan”
yaklaşımlar yerine
özel müdahalelerin
planlanması ve
uygulanması**

***Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma aktörleri
ve ulusal ve yerel yönetimler***

Araştırmamızın gösterdiği gibi, kırılgan durumdaki işçilerin yaşam ve çalışma koşulları ülkeler ve bölgeler arasında, ayrıca tarımsal faaliyet türleri ve mevsimler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, hükümetler ve insani yardım aktörleri, müdahalelerini salgın sırasında tarım işçilerinin farklı demografik özelliklerine göre şekillendirmelidir. Araştırmamızda, salgın sırasında şu grupların özellikle emek sömürüsü ve hastalık riski altında olduğu ortaya çıktı:

- Yüksek derecede hareketliliğe sahip mevsimlik ve gezici işçiler;

- Tarımsal alanlarda, özellikle sapa kırsal bölgelerde ve temiz su, elektrik, sanitasyon vb. için altyapı yetersizliği olan çadır yerleşimlerinde geçici olarak ikamet eden işçiler;
- Salgından önce halihazırda tarımda çalışan yerinden edilmiş kadınlar ve çocuklar.

İnsani yardım aktörleri, özellikle yerinden edilmiş kadınların ve çocukların gereksinimlerinin acil durum müdahalelerine dahil edilmesini sağlamak için özel protokoller ve kılavuzlar geliştirmeli ve personel bu hassas gruplarla çalışma, bu protokollerin ve uygulama kılavuzlarının nasıl uygulanacağı konusunda eğitim almalıdır. Uyarlanmış müdahaleler, farklı kırılgan grupların özel gereksinimlerine ve koşullarına uyan ve aynı zamanda ev sahibi ülke ve bölgenin özelliklerine (ör. habitat, kurumsal kapasiteler, tarımsal üretim türü) uygun olan geçerli ve sürdürülebilir modeller gerektirir. Örneğin, insani yardım ve kamu kurumları, Suriyeli mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarını örgün eğitim sistemine dahil etmek yerine, gezici okullar ya da öğretmenler, okula uyum eğitimi ve mesleki eğitim gibi alternatif eğitim modellerini değerlendirebilirler.

Mülteci emeğini yalnızca insani yardım unsuru olarak ele almak yerine, salgının Ortadoğu'daki tarımsal tedarik zincirleri üzerindeki baskısına dair sistematik bir yaklaşım geliştirilmesi

Yerel ve uluslararası insani yardım ve kalkınma aktörleri ve ulusal ve yerel yönetimler, özel sektör, tarım işçileri ve işverenleri birlikleri, sendikalar

Araştırmamızın gösterdiği üzere, tedarik zincirlerinin farklı unsurları üzerinde salgının yarattığı baskı, tarımsal üretim zincirindeki en kırılgan aktörlere, mülteci ve göçmen işçilere yansıyor. Dolayısıyla, kriz zamanlarında sömürüye dayalı Suriyeli emeği, tek başına yerinden edilmiş insanları hedef alan daha fazla mali destekle çözülebilecek yalıtılmış bir insani yardım sorun değildir. Bunun yerine, hükümetler, insani yardım aktörleri, özel sektör firmaları ve işçi, işveren ve ticaret sendikalar, tüm tarımsal üretim zincirlerini “krize dayanıklı” hale getirmek için birlikte çalışmalı ve tüm kırılgan işçi grupları için güvenli çalışma koşulları yaratmalıdır. Bu şunları içerir:

- **Proaktif tedarik zinciri haritalaması ve iç mekanizmaların değerlendirilmesi:** Tarımsal işletmeler, özellikle bölgesel ve uluslararası olarak ürün ve hammadde ihraç edenler, kurum içi tedarik zinciri izleme sistemleri kurmalıdır. Bu, farklı katmanlardaki tedarikçilerini ve alt yüklenicileri içermelidir.

UN Guiding Principles ile tam uyum, alt yüklenicilerin tedarik zincirlerinde belgesiz göçmen emeğinin bulunmamasını gerektirmektedir (UN Human Rights Council, 2011). Tarımsal işletmeler, kendi iç mekanizmalarını, protokollerini ve iş akışlarını değerlendirmeli ve gereklilikleri karşılamak için önlemler almalı, ayrıca insana yakışır çalışma standartlarına ulaşmak için çalışma koşullarını iyileştirmelidir. Bu, insan hakları ihlali risklerini azaltmakta proaktif bir duruş sergilemelerine olanak tanıyacak ve onları kriz zamanlarında insana yakışır çalışma standartlarını sürdürmeleri için hazır hale getirecektir. Ayrıca, merkezi ya da yerel düzeydeki hükümet kurumları, sendikalar, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar iş birliğine dayalı projelerde şirketleri yakından izleyebilir, hesap verebilirliklerini sorgulayabilir ve şirketleri destekleyebilir.

- **Tarım araçlarının rolünü kayıtlı bir meslek olarak resmileştirmek:** Araştırmamızın göstermiştir ki tarım araçları salgın sırasında işçilerin nerede oldukları ve gereksinimleri hakkında değerli bilgilere sahiptir ve bu da onları hükümetler ve insani yardım aktörleri için bir ana bilgi kaynağı haline getirmelidir. Merkez düzeydeki kamu kurumları, tarım aracılığını ruhsatlı bir meslek haline getirmeli ve araçlar, tarım işçileri sendikalarında temsil edilmelidir.
- **Yeni ara yüzler yaratmak:** Suriyeli tarımsal iş fırsatları için, izleme imkânlarını geliştirmek, sözleşmeleri belgelemek ve Ortadoğu'da yerinden edilmiş Suriyelilerin çalışma koşullarını iyileştirmek üzere, kamu kurumlarının ve uluslararası kuruluşların ya da sendikaların gözetiminde elektronik bir platformun yaratılmasını öneriyoruz. Politika yapıcılar öncelikle işçiler ve işverenleri doğrudan bir araya getiren yeni ara yüzler oluşturmaya yatırım yaparlarsa, bu acil durumlarda işçilerle iletişim hatlarını güçlendirebilir. İkinci olarak, bu platform, iş arayan Suriyeli tarım işçileri için bir veri tabanı oluşturacak ve işçiler ile belirli becerileri olan işçi arayan işverenler arasındaki bağlantıyı kolaylaştıracaktır. Üçüncü olarak, bu tür bir veri tabanı, STK'ların COVID-19 nedeniyle işlerini kaybeden işçilere destek olma amacıyla iş karşılığında nakit ya da nakit yardım programları için katılımcıları belirlemesine yardımcı olabilir.
- **Kriz zamanlarında tarım işverenlerine destek:** Araştırmamızın işaret ettiği üzere işverenler salgına bağlı kayıplarla işgücü maliyetlerini düşürerek başa çıkıyor. Salgına bağlı ekonomik

baskıya karşılık, gördüğümüz işverenler işçilerin ücretlerini düşürmediler, ancak çalışılan işçi sayısını azalttılar. İşverenleri hedef alan işgücü maliyetlerine acil durum desteği, mevcut işçilerin arz fazlasını azaltarak doğrudan tarım işçilerine yarar sağlayacak ve aynı zamanda ayakta kalmaya çalışan tarımsal işletmeleri destekleyecektir. İşverenlere verilen bu destek, halk sağlığı düzenlemeleri ve işyeri standartlarının daha yakın izlenmesiyle birleştirilmelidir, örneğin sık izleme ve işyeri denetimleri yoluyla ve işçilerin kayıtlarının daha iyi tutulmasını dayatarak. Ayrıca, salgın sırasında temel paydaşlar tarımsal girdiler ve yakıtlarla işverenleri desteklerlerse, bu da dolaylı olarak işçilere yarar sağlayabilir.

- **Kırılgan ve topraksız işçileri tarımsal üreticilere dönüştürmek:**

Göçmen işçilerin çoğunun kendi sebze ya da ekinlerini yetiştirmek için toprağa erişimi yoktur; Suriyeli ve diğer mültecilerin durumunda, ev sahibi ülkelerde yurttaşlıktan yoksun olmaları, onları mülk sahibi olmaktan alıkoyabilir. Bu nedenle, STK'lar iş fırsatları yaratabilecek insani yardım projeleri tasarlamalıdır, örneğin işçi kooperatif birlikleri kurarak ve destekleyerek, yerinden edilmiş çiftçiler için arazi kiralayarak ve mülteci çiftçileri ekim ya da hayvancılık üretimi için kendi topraklarını kiralamak üzere güçlendirerek. Kuzeybatı Suriye'deki bazı yerel STK'lar halihazırda, ülke içinde yerinden edilmiş kişilere kişisel tüketim için arazi kiralama ya da bostan kurma konusunda başarılı bir şekilde yardımcı oluyor (örneğin Syrian Academic Expertise and Malteser International). Bütün araştırma ülkelerindeki insani yardım ve hükümet aktörleri, toprağa erişimi kolaylaştırmak ve kırılgan işçilere tarımsal girdiler ve makinelerin yanı sıra başlangıç kredileri sağlamak için fırsatları araştırmalıdır.

Kaynakça

Abbara, A., Rayes, D., Fahham, O., Alhiraki, O.A., Khalil, M., Alomar, A. ve Tarakji, A. (2020) 'Coronavirus 2019 and health systems affected by protracted conflict: The case of Syria', *International Journal of Infectious Diseases*, 96, s. 192–195. doi: 10.1016/j.ijid.2020.05.003.

Abdelali-Martini, M. ve Dey de Pryck, J. (2015) 'Does the Feminisation of Agricultural Labour Empower Women? Insights from Female Labour Contractors and Workers in Northwest Syria: Women's Agricultural Labour Empowerment', *Journal of International Development*, 27(7), s. 898–916. doi: 10.1002/jid.3007.

Abdo-Katsipis, C. B. (2020) 'COVID-19: Lebanon's Experience and Response', *POMEPS Studies*, 39. Şuradan erişilebilir: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2020/04/POMEPS_Studies_39_Web.pdf (Erişim tarihi: 26 Temmuz 2020).

Ait Ali Slimane, M., Allen, F., Kattaa, M. ve Daru, P. (2020) 'New economic opportunities for Jordanians and Syrian refugees', *World Bank Blogs*, 29 Temmuz. Şuradan erişilebilir: <https://blogs.worldbank.org/arabvoices/new-economic-opportunities-jordanians-and-syrian-refugees> (Erişim tarihi: 24 Mart 2021).

Akçallı, E. ve Görmüş, E. (2021) 'Business people in war times, the "fluid capital" and the "shy diaspora": The case of Syrians in Turkey', *Journal of Refugee Studies*, (feaa084). doi: 10.1093/jrs/feaa084.

Akay Erturk, S. (2020) 'Syrian refugees and the transformation of Turkey's rural areas', *Southern Responses to Displacement*, 6 Mart. Şuradan erişilebilir: <https://southernresponses.org/2020/03/06/syrian-refugees-and-the-transformation-of-turkeys-rural-areas/> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Bahar Özvarış, Ş., Kayı, İ., Mardin, D., Sakarya, S., Ekzayez, A., Meagher, K. ve Patel, P. (2020) 'COVID-19 barriers and response strategies for refugees and undocumented migrants in Turkey', *Journal of Migration and Health*, 1–2. doi: 10.1016/j.jmh.2020.100012.

Bakir, C. (2020) 'The Turkish state's responses to existential COVID-19 crisis', *Policy and Society*, 39(3), s. 424–441. doi: 10.1080/14494035.2020.1783786.

Bayram, A. S. (2019) *A World of Limited Possibilities: Refugee Youth and Job Opportunities Within the Lebanese Law and Market*. SPARK. Şuradan erişilebilir: https://spark.ngo/wp-content/uploads/2020/03/Annex-4-c-LMA_A-World-of-Limited-Possibilities_Lebanon.pdf (Erişim tarihi: 14 Ocak 2021).

Bellamy, C., Haysom, S., Wake, C. ve Barbelet, V. (2017) *The Lives and Livelihoods of Syrian Refugees*. London: Humanitarian Policy Group (HPG), Overseas Development Institute (ODI). Şuradan erişilebilir: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/11343.pdf> (Erişim tarihi: 26 Temmuz 2020).

Béné, C. (2020) 'Resilience of local food systems and links to food security – A review of some important concepts in the context of COVID-19 and other shocks', *Food Security*. doi: 10.1007/s12571-020-01076-1.

Benton, M., Batalova, J., Davidoff-Gore, S. ve Schmidt, T. (2021) *COVID-19 and the State of Global Mobility in 2020*. International Organization for Migration (IOM) and Migration Policy Institute (MPI), s. 63. Şuradan erişilebilir: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpi-covid19-impact-global-mobility_final.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Betts, A. ve Collier, P. (2017) *Refuge: Transforming a Broken Refugee System*. Penguin Allen Lane. Şuradan erişilebilir: <https://www.rsc.ox.ac.uk/publications/refuge-transforming-a-broken-refugee-system> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

Chalcraft, J. (2008) *The Invisible Cage: Syrian Migrant Workers in Lebanon*. Stanford University Press.

Chehade, N., Navarro, A. ve Sobol, D. (2017) *Remittances and Financial Inclusion: A Demand-Side Analysis of Low-Income Jordanians and Syrian Refugees in Jordan*. Consultative Group to Assist the Poor (CGAP). Şuradan erişilebilir: <https://www.>

cgap.org/sites/default/files/researches/documents/Working-Paper-Remittances-and-Financial-Inclusion-Dec-2017.pdf (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2020).

Christou, W. (2020) 'Economic disaster looms as coronavirus lockdowns reduce remittances to Syria', Syria Direct, 4 Aralık. şuradan erişilebilir: <https://syriadirect.org/news/coronavirus-reduces-remittances-and-threatens-to-upend-syria%e2%80%99s-economy/> (Erişim tarihi: 2 Ağustos 2020).

Danish Refugee Council (2020) COVID-19 Impact on Refugees in South East Turkey. Needs Assessment Report. şuradan erişilebilir: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/76662.pdf> (Erişim tarihi: 9 şubat 2021).

Dong, E., Du, H. ve Gardner, L. (2020) 'An interactive web-based dashboard to track COVID-19 in real time', The Lancet Infectious Diseases, 20(5), s. 533–534. doi: 10.1016/S1473-3099(20)30120-1.

Doocy, S. ve Tappis, H. (2016) Cash-based approaches in humanitarian emergencies. 3ie Systematic Review 28. International Initiative for Impact Evaluation. şuradan erişilebilir: <https://www.3ieimpact.org/evidence-hub/publications/systematic-reviews/cash-based-approaches-humanitarian-emergencies> (Erişim tarihi: 30 Mart 2021).

El Arnaout, N., Rutherford, S., Zreik, T., Nabulsi, D., Yassin, N. ve Saleh, S. (2019) 'Assessment of the health needs of Syrian refugees in Lebanon and Syria's neighboring countries', Conflict and Health, 13(1). doi: 10.1186/s13031-019-0211-3.

European Council on Refugees and Exiles (2019) Asylum Information Database: Country Report: Turkey. şuradan erişilebilir: https://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_tr_2019update.pdf (Erişim tarihi: 27 Kasım 2020).

FAO (2006) Food Security. Policy Brief Issue 2. Roma, İtalya: FAO. şuradan erişilebilir: http://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2020).

FAO ve ILO (2017) Child labour in agriculture in Lebanon: A guide for practitioners. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and International Labour Organization (ILO), s. 98. şuradan erişilebilir: <http://www.fao.org/3/i7721e/i7721e.pdf> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Fouad, F. M. ve diğ. (2021) 'Vulnerability of Syrian refugees in Lebanon to COVID-19: quantitative insights', Conflict and Health, 15(1), s. 13. doi: 10.1186/s13031-021-00349-6.

Gertel, J. & S. R. Sippel (der.) (2014) Seasonal Workers in Mediterranean Agriculture. Milton Park: Routledge.

Golay, A. ve Tholstrup, S. (2020) CVA in COVID-19 Contexts: Guidance from the CaLP network. şuradan erişilebilir: <https://www.calpnetwork.org/publication/cva-in-covid-19-contexts-guidance-from-the-calp-network/> (Erişim tarihi: 30 Mart 2021).

Habib, R.R., Mikati, D., Hojeij, S., El Asmar, K., Chaaya, M. ve Zurayk, R. (2016) 'Associations between poor living conditions and multi-morbidity among Syrian migrant agricultural workers in Lebanon', European Journal of Public Health, 26(6), s. 1039–1044. doi: 10.1093/eurpub/ckw096.

Habib, R.R., Ziadee, M., Younes, E.A., Harastani, H., Hamdar, L., Jawad, M. ve Asmar, K.E. (2019) 'Displacement, deprivation and hard work among Syrian refugee children in Lebanon', BMJ Global Health, 4(1), s. e001122. doi: 10.1136/bmjgh-2018-001122.

Hale, T., Angrist, N., Goldszmidt, R., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T., Webster, S., Cameron-Blake, E., Hallas, L., Majumdar, S. ve Tatlow, H. (2021) 'A global panel database of pandemic policies (Oxford COVID-19 Government Response Tracker)', Nature Human Behaviour, s. 1–10. doi: 10.1038/s41562-021-01079-8.

Hartnett, A. S. (2018) 'The Effect of Refugee Integration on Migrant Labor in Jordan', Review of Middle East Studies, 52(2), s. 263–282. doi: 10.1017/rms.2018.91.

Hartnett, A. S., al-Natour, E. ve al-Ajlouni, L. (2020) 'Drastic Measures: Coercive Enforcement and Economic Effects of Pandemic Suppression in Jordan', POMEPS Studies, 39. Şuradan erişilebilir: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2020/04/POMEPS_Studies_39_Web.pdf (Erişim tarihi: 26 Temmuz 2020).

Harvey, P. ve Bailey, S. (2011) Cash transfer programming in emergencies. Londra: Humanitarian Practice Network, Overseas Development Institute (ODI). Şuradan erişilebilir: <https://odihpn.org/resources/cash-transfer-programming-in-emergencies/>.

Hurst, P., Termine, P. ve Karl, M. (2007) Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. Cenevre: ILO, FAO, International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations. Şuradan erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_113732.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

ILO (2002) Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations. Report III (Part 1A). International Labour Conference, 90th Session, Cenevre: ILO.

ILO (2018) Lessons Learned and Emerging Good Practices of ILO's Syria Crisis Response in Jordan and Lebanon. Şuradan erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_649484.pdf (Erişim tarihi: 14 Ocak 2021).

ILO (2021) ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition. Şuradan erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf (Erişim tarihi: 10 Mart 2021).

ILO (Tarihsiz) What is forced labour, modern slavery and human trafficking (Forced labour, modern slavery and human trafficking), International Labour Organization (ILO). Şuradan erişilebilir: <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/definition/lang-en/index.htm> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

ILO ve Fafo Institute for Labour and Social Research (Fafo) (2020) Impact of COVID-19 on Syrian refugees and host communities in Jordan and Lebanon. Evidence brief for policy. Şuradan erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/briefingnote/wcms_749356.pdf (Erişim tarihi: 9 Şubat 2021).

ILO ve UNICEF (2020) COVID-19 and Child Labour: A Time of Crisis, A Time to Act. Şuradan erişilebilir: <https://www.unicef.org/reports/covid-19-and-child-labour-2020> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021)

Janmyr, M. (2018) 'UNHCR and the Syrian refugee response: negotiating status and registration in Lebanon', The International Journal of Human Rights, 22(3), s. 393–419. doi: 10.1080/13642987.2017.1371140.

JHU CSSE COVID-19 Data (2021) COVID-19 Data Repository by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). Şuradan erişilebilir: <https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19> (Erişim tarihi: 16 Mart 2021).

Jordanian Department of Statistics (2015) General Population and Housing Census 2015: Main Results. Şuradan erişilebilir: http://dosweb.dos.gov.jo/censuses/population_housing/census2015/ (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Kalkınma Atölyesi (2016) Fertile Lands, Bitter Lives: The Situational Analysis Report on Syrian Seasonal Agricultural Workers in the Adana Plain. Ankara, Türkiye: Kalkınma Atölyesi. Şuradan erişilebilir: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/59743> (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2020).

Kalkınma Atölyesi (2018) 'A Child's Work Makes A Day's Wage...': Agricultural Intermediaries and Child Labour in Agricultural Production in Turkey. Ankara, Türkiye: Kalkınma Atölyesi. Şuradan erişilebilir: http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/05/TARIM%20ARACILARI/TARIM%20ARACILARI_RAPOR_%20ENG.pdf (Erişim tarihi: 8 Nisan 2021).

Kalkınma Atölyesi (2020a) Hazelnut won't Remain on the Branch: Possible Impact of Covid-19 Outbreak on the Participation of Seasonal Migrant Agricultural

Workers and Their Children in Hazelnut Harvesting and Necessary Measures: A Rapid Assessment. Ankara, Türkiye: Kalkınma Atölyesi. Şuradan erişilebilir: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/ferrore/Hazelnut%20won%E2%80%99t%20Remain%20on%20the%20Branch.pdf> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2020).

Kalkınma Atölyesi (2020b) Rain, Mud and Barefoot: The Effects of the Flood in Adana Plain on Seasonal Migratory Agricultural Workers and Their Children: Case Study. Ankara, Türkiye: Kalkınma Atölyesi. Şuradan erişilebilir: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0ZCE/10/Rain%20C%20Mud%20and%20Barefoot.pdf> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Kalkınma Atölyesi (2020c) Virus or Poverty? Impact of Coronavirus Outbreak on Seasonal Migrant Agricultural Workers and their Children and on Crop Farming. Ankara, Türkiye: Kalkınma Atölyesi. Şuradan erişilebilir: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/virus%20or%20poverty.pdf> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Kattaa, M., Byrne, M. ve Al-Arabi, A. (2018) Decent Work and the Agriculture Sector in Jordan: Evidence from Workers' and Employers' Surveys. Şuradan erişilebilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_646170.pdf.

Kassem, I. I. (2020) 'Refugees besieged: The lurking threat of COVID-19 in Syrian war refugee camps', Travel Medicine and Infectious Disease. doi: 10.1016/j.tmaid.2020.101736.

Kassem, I. I. ve Jaafar, H. (2020) 'The potential impact of water quality on the spread and control of COVID-19 in Syrian refugee camps in Lebanon', Water International, 45(5), s. 1–7. doi: 10.1080/02508060.2020.1780042.

Kavak, S. (2016) 'Syrian refugees in seasonal agricultural work: a case of adverse incorporation in Turkey', New Perspectives on Turkey, 54, s. 33–53. doi: 10.1017/npt.2016.7.

LeBaron, G., Howard, N., Thibos, C. ve Kyritsis, P. (2018) Confronting root causes: forced labour in global supply chains. openDemocracy and The Sheffield Political Economy Research Institute (SPERI). Şuradan erişilebilir: <https://www.opendemocracy.net/en/beyond-trafficking-and-slavery/confronting-root-causes/> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

Leghtas, I. (2018) Out of Reach: Legal Work Still Inaccessible to Refugees in Jordan. Field Report. Refugees International. Şuradan erişilebilir: <https://static1.squarespace.com/static/506c8ea1e4b01d9450dd53f5/t/5b96f507b8a045e81b3d1c83/1536619784917/Jordan+Report+2018+-+9.10.2018+-+647+pm.pdf> (Erişim tarihi: 2 Aralık 2020).

Lenner, K. ve Turner, L. (2019) 'Making Refugees Work? The Politics of Integrating Syrian Refugees into the Labor Market in Jordan', Middle East Critique, 28(1), s. 65–95. doi: 10.1080/19436149.2018.1462601.

Lübnan Hükümeti ve Birleşmiş Milletler (2020) Lebanon Crisis Response Plan: 2017-2020 (2020 update). Şuradan erişilebilir: <https://reliefweb.int/report/lebanon/lebanon-crisis-response-plan-2017-2020-2020-update> (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2020).

Mackenzie, C., McDowell, C. ve Pittaway, E. (2007) 'Beyond "Do No Harm": The Challenge of Constructing Ethical Relationships in Refugee Research', Journal of Refugee Studies, 20(2), s. 299–319. doi: 10.1093/jrs/fem008.

Marks, J. (2020) 'The Impact of Syria's Fragmentation on COVID-19 Response', POMEPS Studies, 39, s. 76–79. Şuradan erişilebilir: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2020/04/POMEPS_Studies_39_Web.pdf (Erişim tarihi: 26 Temmuz 2020).

Nisanci, A., Kahraman, R., Alcelik, Y. ve Kiris, U. (2020) 'Working with refugees during COVID-19: Social worker voices from Turkey', International Social Work, 63(5), s. 685–690. doi: 10.1177/0020872820940032.

Norwegian Refugee Council (2016) Securing Status: Syrian refugees and the documentation of legal

status, identity, and family relationships in Jordan. Şuradan erişilebilir: <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/securing-status.pdf> (Erişim tarihi: 2 Aralık 2016).

OECD (2020) COVID-19 crisis in the MENA region: impact on gender equality and policy responses. Şuradan erişilebilir: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-crisis-in-the-mena-region-impact-on-gender-equality-and-policy-responses-ee4cd4f4/> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Osseiran, S. (2020) 'The intersection of labour and refugee policies in the Middle East and Turkey: exploring the dynamics of "Permanent Temporariness", Jagarnathsingh, A. ve Nimer, M. (der.) Challenging "Migration Governance" in the Middle East and Turkey: Dynamic Power Relations, Contested Interventions, and Individual Strategies içinde. Beirut: Civil Society Review. Şuradan erişilebilir: https://civilsociety-centre.org/sites/default/files/resources/csr_issue4_2020_vol2.pdf (Erişim tarihi: 3 Aralık 2020).

Pelek, D. (2019) 'Syrian Refugees as Seasonal Migrant Workers: Re-Construction of Unequal Power Relations in Turkish Agriculture', *Journal of Refugee Studies*, 32(4), s. 605–629. doi: 10.1093/jrs/fey050.

Phillips, N. (2013) 'Unfree labour and adverse incorporation in the global economy: comparative perspectives on Brazil and India', *Economy and Society*, 42(2), s. 171–196. doi: 10.1080/03085147.2012.718630.

Quesada, J., Hart, L. K. ve Bourgois, P. (2011) 'Structural Vulnerability and Health: Latino Migrant Laborers in the United States', *Medical anthropology*, 30(4), s. 339–362. doi: 10.1080/01459740.2011.576725.

Refugees International (2020) COVID-19 and the Displaced: Addressing the Threat of the Novel Coronavirus in Humanitarian Emergencies. Şuradan erişilebilir: <https://www.refugeesinternational.org/reports/2020/3/29/covid-19-and-the-displaced-addressing-the-threat-of-the-novel-coronavirus-in-humanitarian-emergencies> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

Republic of Turkey, Ministry of Interior, Directorate of Migration Management (2021) Temporary Protection. Şuradan erişilebilir: <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27> (Erişim tarihi: 24 Mart 2021).

Schon, J. (2020) 'Protecting Refugees in the Middle East from Coronavirus: A Fight against Two Reinforcing Contagions', *POMEPS Studies*, (39). Şuradan erişilebilir: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2020/04/POMEPS_Studies_39_Web.pdf (Erişim tarihi: 26 Temmuz 2020).

Tamkeen (2014) Forgotten Rights: The Working and Living Conditions of Migrant Workers in the Agricultural Sector in Jordan. Şuradan erişilebilir: https://tamkeen-jo.org/upload/Forgotten_Rights_en%20%281%29.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Tamkeen (2021) Position Paper: The Impact of COVID-19 on Child Labor in Jordan. Şuradan erişilebilir: https://tamkeen-jo.org/upload/COVID-19_impact_on_Child_Labor.pdf (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

Terre des Hommes International Federation (2016) 'Because we struggle to survive': Child Labour among Refugees of the Syrian Conflict. Şuradan erişilebilir: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/TDH-Child_Labour_Report-2016-ENGLISH_FINAL_0.pdf (Erişim tarihi: 8 Nisan 2021).

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016) Regulation on Work Permits of Foreigners under Temporary Protection. Şuradan erişilebilir: <https://www.refworld.org/docid/582c71464.html> (Erişim tarihi: 1 Aralık 2020).

Turkmani, D. R., Mehchy, Z. ve Gharibah, M. (2020) COVID-19 in Syria: Policy Options. Policy Memo. The London School of Economics and Political Science. Şuradan erişilebilir: http://eprints.lse.ac.uk/105823/2/Syria_COVID_memo_v2.pdf (Erişim tarihi: 9 Aralık 2020).

United Nations (Tarihsiz) Goal 8: Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all. Şuradan erişilebilir: <https://sdgs.un.org/goals/goal8> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

United Nations Human Rights Council (2011) Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie: Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. A/HRC/17/31. Şuradan erişilebilir: <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2021).

UNHCR (2018) 'UNHCR Service Guide (Jordan)'. Şuradan erişilebilir: https://www.unhcr.org/jo/wp-content/uploads/sites/60/2018/08/WEB-FINAL_Service-Guide-August2018_ENG-HighRes.pdf (Erişim tarihi: 2 Aralık 2020).

UNHCR (2020a) Jordan: Operational Update. Şuradan erişilebilir: <https://reporting.unhcr.org/jordan> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2021).

UNHCR (2020b) Operation: Lebanon. 2021 Planning summary. Şuradan erişilebilir: <https://reporting.unhcr.org/lebanon> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2021).

UNHCR (2020c) UNHCR and Cash Assistance: 2020 Annual Report. Şuradan erişilebilir: <https://www.unhcr.org/protection/operations/602286f84/2020-annual-report-cash-assistance-long-version.html> (Erişim tarihi: 30 Mart 2021).

UNHCR (Tarihsiz a) Help: Turkey. Livelihoods. Şuradan erişilebilir: <https://help.unhcr.org/turkey/information-for-syrians/livelihoods/> (Erişim tarihi: 24 Mart 2021).

UNHCR (Tarihsiz b) Protection, UNHCR Lebanon. Şuradan erişilebilir: <https://www.unhcr.org/lb/protection> (Erişim tarihi: 14 Ocak 2021).

UNHCR (Tarihsiz c) Registration with the Turkish authorities. Şuradan erişilebilir: <https://help.unhcr.org/turkey/information-for-syrians/reception-and-registration-with-the-turkish-authorities/> (Erişim tarihi: 24 Mart 2021).

UNHCR (Tarihsiz d) Women. Şuradan erişilebilir: <https://www.unhcr.org/women.html> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

UNHCR, UNICEF ve WFP (2020) Multi-Sectoral Rapid Needs Assessment: COVID19 - Jordan. Şuradan erişilebilir: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/75926> (Erişim tarihi: 17 Mart 2021).

UNHCR (2021) Syria emergency. Şuradan erişilebilir: <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

UNICEF (2019) Fast Facts: Syria Crisis: March 2019. Şuradan erişilebilir: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SYR-FastFacts-March2019.pdf.pdf>.

UNICEF, ILO ve UNHCR (2019) Child Labour within the Syrian Refugee Response: A Regional Strategic Framework for Action. Şuradan erişilebilir: https://resourcecentre.savethechildren.net/node/11963/pdf/child_labour_in_syria_response.pdf (Erişim tarihi: 8 Nisan 2021).

UNOCHA – United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2019) 2019 Humanitarian Needs Overview: Syrian Arab Republic. Şuradan erişilebilir: <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/whole-of-syria/document/2019-humanitarian-needs-overview-syrian-arab-republic> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

Van Hear, N. (2014) 'Reconsidering Migration and Class', International Migration Review, 48, s. S100–S121. doi: 10.1111/imre.12139.

Wenger, C. ve Abulfotuh, D. (2019) Rural Migration in the Near East and North Africa – Regional Trends. Cairo: FAO. Şuradan erişilebilir: <http://www.fao.org/3/ca4751en/ca4751en.pdf> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

WFP (2020a) Assessing the Impact of the Economic and COVID-19 Crises in Lebanon (Round 2). Roma, İtalya: WFP. Şuradan erişilebilir: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000123200/download/> (Erişim tarihi: 11 Mart 2021).

WFP (2020b) Lebanon: VAM Update on Food Price and Market Trends: December 2020. Roma, İtalya: WFP. Şuradan erişilebilir: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/WFP-0000122981.pdf> (Erişim tarihi: 11 Mart 2021).

WFP (2020c) The Socio-Economic Impacts of the COVID-19 Pandemic in the Syrian Arab Republic (April - June 2020). Roma, İtalya: WFP. Şuradan erişilebilir: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/WFP-0000120093-compressed.pdf> (Erişim tarihi: 9 Aralık 2020).

WFP ve REACH (2015) Comprehensive Food Security Monitoring Exercise (CFSME): Syrian Refugees in Jordan. Şuradan erişilebilir: <https://www.reach-initiative.org/what-we-do/news/food-insecurity-among-syrian-refugees-increases-as-food-assistance-decreases/> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

World Bank (2020) 'COVID-19: Remittance Flows to Shrink 14% by 2021', World Bank, 29 Ekim. Şuradan erişilebilir: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/29/covid-19-remittance-flows-to-shrink-14-by-2021> (Erişim tarihi: 16 Mart 2021).

World Bank-UNHCR Joint Data Center on Forced Displacement (2020) Compounding Misfortunes: Changes in Poverty Since the Onset of COVID-19 on Syrian Refugees and Host Communities in Jordan, the Kurdistan Region of Iraq and Lebanon. doi: 10.1596/34951.

World Bank Group, UNHCR, WFP ve World Bank-UNHCR Joint Data Center on Forced Displacement

(2021) An Update to the Study: 2021 Compounding Misfortunes. Şuradan erişilebilir: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/85745> (Erişim tarihi: 7 Nisan 2021).

WHO (2020) Turkey's Response to COVID-19: First Impressions. Ankara, Türkiye: WHO. Şuradan erişilebilir: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/335803/WHO-EURO-2020-1168-40914-55408-eng.pdf> (Erişim tarihi: 11 Nisan 2021).

Yahya, M. (2018) Unheard Voices: What Syrian Refugees Need to Return Home. Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center. Şuradan erişilebilir: <https://carnegie-mec.org/2018/04/16/policy-framework-for-refugees-in-lebanon-and-jordan-pub-76058> (Erişim tarihi: 4 Aralık 2020).

Yassin, N. ve Khodor, R. (2019) 101 Facts & Figures on the Syrian Refugee Crisis. Beyrut: Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, American University of Beirut. Şuradan erişilebilir: <https://www.aub.edu.lb/ifi/news/Pages/20190702-101-facts-and-figures-on-syrian-refugee-crisis-volume-2.aspx> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2021).

Zuntz, A.C. (Yayına hazırlanıyor) 'Refugees' transnational livelihoods and remittances: Syrian mobilities in the Middle East before and after 2011', Journal of Refugee Studies

THE UNIVERSITY
of EDINBURGH

Ortaklar

Fon Sağlayıcılar

